

2015-2018

BURMISTRZ BIAŁOGARDU

**PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA MIASTA BIAŁOGARD**

Załącznik do Uchwały NR V/27/2015 z dnia 25 lutego 2015 r.

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
3.1. OBOWIĄZEK KONSTITUCYJNY OCHRONY ZABYTKÓW	5
3.2. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W ŚWIETLE USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI	5
3.3. ZADANIA SAMORZĄDU Z ZAKRESU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	7
3.3.1. <i>Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami</i>	7
3.3.2. <i>Ustawa o samorządzie gminnym</i>	8
3.4. INNE UREGULOWANIA PRAWNE	9
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	10
4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA Z ZAKRESIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	10
4.1.1. <i>Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, wraz z Uzupelnieniem na lata 2004-2020</i>	10
4.1.2. <i>Narodowy Program Kultury: Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2020</i>	11
4.1.3. <i>Krajowy program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017</i>	12
4.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA ..	14
4.2.1. <i>Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020</i>	14
4.2.2. <i>Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020</i>	15
4.2.3. <i>Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego</i>	16
4.2.4. <i>Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego</i>	18
4.2.5. <i>Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 r.</i>	20
4.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU	21
4.3.1. <i>Strategia Rozwoju Powiatu Białogardzkiego na lata 200-2015</i>	21
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	22
5.1. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE MIASTA	23
5.1.1. <i>Strategia Rozwoju Miasta Białogard do roku 2030</i>	23
5.1.2. <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard</i>	24
5.1.3. <i>Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard</i>	27
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	29
5.2.1. <i>Zarys historii miasta</i>	29
5.2.2. <i>Krajobraz kulturowy</i>	39
5.2.3. <i>Zabytki nieruchome</i>	41
5.2.3.1. <i>Urbanistyka</i>	41
5.2.3.2. <i>Architektura</i>	43
5.2.3.3. <i>Cmentarze</i>	50
5.2.3.4. <i>Zieleń</i>	51
5.2.4. <i>Zabytki ruchome</i>	57
5.2.5. <i>Zabytki archeologiczne</i>	59
5.2.6. <i>Zabytki w zbiorach muzealnych i innych</i>	60
5.2.7. <i>Dziedzictwo niematerialne</i>	60
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY.....	62
5.4. ZABYTKI W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	63
5.5. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY.....	84
5.5.1. <i>Najcenniejsze elementy określające tożsamość miejsca</i>	84
5.5.2. <i>Najcenniejsze obszary i obiekty - wpisane do rejestru zabytków nieruchomych</i>	85
5.5.3. <i>Najcenniejsze obszary i obiekty - postulowane do wpisania do rejestru zabytków nieruchomych</i>	89
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	90
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	93
7.1. CELE STRATEGICZNE	93
7.2. CELE PERSPEKTYWICZNE	93
7.2.1. <i>Cel perspektywiczny nr 1</i>	93
7.2.2. <i>Cel perspektywiczny nr 2</i>	94
7.2.3. <i>Cel perspektywiczny nr 3</i>	94
7.3. PRIORYTETY	94

7.3.1. Priorytet nr 1.....	94
7.3.2. Priorytet nr 2.....	96
7.3.3. Priorytet nr 3.....	97
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	98
8.1. ORGANIZACJA INSTYTUCJONALNA	98
8.2. WSPÓŁDZIAŁANIE Z INSTYTUCJAMI.....	99
8.3. INSTRUMENTY WŁASNE	99
8.3.1. Instrumenty prawne	99
8.3.2. Instrumenty finansowe.....	100
8.3.3. Instrumenty programowe.....	100
8.3.4. Instrumenty doradcze.....	100
9. ZASADY OCENY REALIZACJI WYKONANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	101
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	101
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	102
12. ZAŁĄCZNIK.....	103

1. WSTĘP

Według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U.: z 2003 r. Nr 162, poz. 1568.) odpowiedzialność za zabytek oraz opieka nad nim spoczywa głównie na właścicielu. Ustawa wskazuje również władze lokalne jako organy zobowiązane do działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Organy te mogą powierzać swoje kompetencje tym jednostkom organizacyjnym lub osobom, które zadania z zakresu opieki nad zabytkami będą wykonywać w ich imieniu.

Białogard, dzięki swojemu położeniu i historii, posiada atrakcyjny krajobraz kulturowy oraz duży potencjał w postaci zachowanych obiektów i zespołów oraz cennych historycznych układów urbanistycznych. Aby zachować bogate dziedzictwo kulturowe miasta opracowano Program Opieki nad Zabytkami miasta Białogardu na lata 2014-2018, który jest podstawowym dokumentem służącym inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez samorząd miasta.

Niniejszy Program jest pierwszym tego rodzaju opracowaniem sporządzonym dla miasta Białogard. Obejmuje możliwie najszersze opracowanie problemu. Zawiera charakterystykę oraz analizę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, wskazuje kierunki i tendencje, jakie powinny dominować w działaniu władz miejskich w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, a w końcu przedstawia szereg wieloletnich działań (kierunki działań i zadania), proponowanych do wykonania. Należy zadbać o to, by możliwie obszerny zakres zaproponowanych działań został zapoczątkowany w założonym 4-letnim okresie programowania. Można przyjąć, że tylko niektóre zadania zostaną rozpoczęte w ciągu najbliższych 4 lat lub część działań zostanie wykonana tylko częściowo. W ramach wskazanych priorytetów możliwe będzie wykonywanie zadań niewymienionych w niniejszym programie, ale koniecznych do zrealizowania w wyniku bieżących sytuacji, potrzeb, pomysłów i możliwości pojawiających się przed Radą Miejską. Analiza problemów, porozumienie się władz miasta z innymi właścicielami zabytków oraz rozpoczęcie działań na rzecz ich ochrony powinno zapoczątkować wieloletni proces, który pozwoli przetrwać zabytkowej tkance miejskiej oraz uwrażliwi lokalną społeczność na zagadnienia opieki nad zabytkami. Problemy związane z ochroną zabytków w Białogardzie są w dużej części typowe i charakterystyczne dla współczesnej Polski.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami co dwa lata powinno być wykonane sprawozdanie z realizacji przedstawionych w Programie zadań, a co cztery lata powinien być opracowany nowy Program. Pozwoli to na weryfikowanie założeń, korekty kierunków działań, rozszerzanie katalogu zadań oraz dopasowanie Programu do potrzeb i możliwości gminy. Podjęcie planowanych na wiele lat działań i wypracowanie standardów ochrony i opieki nad zabytkami pozwoli również na podjęcie nowych kierunków działań.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną opracowania jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U.: z 2003 r. Nr 162, poz. 1568; z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390; z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Nr 126, poz. 875; z 2007 r. Nr 192, poz. 1394; z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 97, poz.804; z 2010 r. Nr 75, poz. 474, Nr 130, poz. 871)

Ustawa w art 87 nakłada na gminy obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami, który sporządza się na okres 4 lat. Program przyjmuje rada gminy (miasta), po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Co dwa lata wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy.

Tekst programu powinien zawierać:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. Obowiązek konstytucyjny ochrony zabytków

W myśl Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (tekst uchwalony w dniu 2 kwietnia 1997 r.) ochrona zabytków oraz materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem państwowym, o czym jest mowa w art. 5 i 6, a pośrednio także 82 Konstytucji RP:

- art. 5 - „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”;
- art. 6 - „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”;
- art. 82 - „Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne”.

3.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Fundamentem programu ochrony zabytków jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. określa przedmiot, zakres oraz formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia programów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na wszystkich szczeblach administracyjnych oraz zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także określa organizację organów ochrony zabytków (art. 1).

Ustawa definiuje termin „zabytek” jako: „nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”.

Zgodnie z ustawą, zabytki podzielone są na nieruchome, ruchome i archeologiczne (art. 3). Do zabytków nieruchomych zalicza się: • krajobrazy kulturowe, • układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, • dzieła architektury i budownictwa, • dzieła budownictwa obronnego, • obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, • cmentarze, • parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, • miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Do zabytków ruchomych należą: • dzieła sztuk

plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, • kolekcje, stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, • numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, • wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, • materiały biblioteczne, • instrumenty muzyczne, • wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne, • przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Do zabytków archeologicznych należą:

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, • cmentarzyska, • kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Na mocy ustawy (art. 6.1.) ochrona prawna obejmuje zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Ustawa dzieli kompetencje i obowiązki w działaniach przy zabytkach na ochronę i opiekę. Do ochrony zobowiązane są organy administracji rządowej i samorządowej, zaś opieka należy do obowiązków właścicieli zabytków.

Ochrona zabytków polega (art. 4) w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań, mających na celu: • zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, • zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, • udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, • przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, • kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, • uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami (art. 5) sprawowana przez ich właścicieli lub posiadaczy polega w szczególności na zapewnieniu warunków: • naukowego badania i dokumentowania zabytku; • prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; • zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; • korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; • popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Do prawnych form ochrony zabytków należą: (art. 7): • wpis do rejestru zabytków - dokonuje się go na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek; • uznanie za pomnik historii – dokonuje go Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego; za pomnik historii może zostać uznany zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury; Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis

pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego”; • utworzenie parku kulturowego – dokonuje go Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały; park kulturowy tworzy się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; • ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w następujących decyzjach: a) o lokalizacji inwestycji celu publicznego, b) o warunkach zabudowy; c) zezwalającej na realizację inwestycji drogowej, d) ustalającej lokalizację linii kolejowej e) zezwalającej na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21 i 22). Ustawa wymienia następujące rodzaje ewidencji: • krajowa ewidencja zabytków – prowadzi ją Generalny Konserwator Zabytków, w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków; • wojewódzka ewidencja zabytków - prowadzi ją wojewódzki konserwator zabytków, w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa; • gminna ewidencja zabytków - prowadzi ją wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego, nie wpisanego do rejestru, do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

Ustawa określa organy ochrony zabytków (art. 89), którymi są: • Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków, • wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków; wojewoda, na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów położonym na terenie województwa, za wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków (art. 96).

3.3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Samorządy zobowiązane są do opieki nad zabytkami na podstawie dwóch ustaw: 1) ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami; 2) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 142 poz. 1591 z późn. zm.).

3.3.1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa nakłada na gminy obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87) (rozwinięcie tego punktu znajduje się w rozdziale 2 niniejszego opracowania – „Podstawa prawna

opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami”).

Do innych, określonych w w/w ustawie zadań gminy należą:

- Art. 16: Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.
- Art. 18: Gmina zobowiązana jest uwzględniać ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ochrona powinna obejmować: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru i ich otoczenia; 2) inne zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków; 3) parki kulturowe. W studium i planie powinny także być uwzględnione ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami.
- Art. 22: Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków. Ewidencja powinna stanowić podstawowe źródło wiedzy o zasobach zabytkowych na terenie gminy i jest podstawą do sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami.
- Art. 32: Gmina przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, który może mieć charakter zabytkowy i zgłasza to zdarzenie odpowiedniemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.
- Art. 33: Gmina przyjmuje zawiadomienia o znalezieniu przedmiotu mającego charakter zabytku archeologicznego i zawiadamia o tym fakcie odpowiedniego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- Art. 81: Organy stanowiące gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale, mogą udzielać dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru. Zgodnie z tym artykułem Rada Miejska w Białogardzie przyjęła uchwałę nr XXXVI/255/09 z dnia 11 lutego 2009 r. w sprawie zasad udzielania przez Radę Miejską dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
- Art. 96: Gminy oraz związki gmin mogą, w drodze porozumienia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków przejąć część jego kompetencji, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, za wyjątkiem prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3.3.2. Ustawa o samorządzie gminnym

Ustawa w art. 7, pkt 9 wymienia zadania własne gminy, wśród nich dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: *„zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony i opieki nad zabytkami”*.

3.4. Inne uregulowania prawne

Ochrona zabytków została wzięta pod uwagę także w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717, ze zm.: z 2004 r. Nr 6, poz. 41, Nr 141, poz. 1492, z 2005 r. Nr 113, poz. 954, Nr 130, poz. 1087, z 2006 r. Nr 45, poz. 319, Nr 225, poz. 1635, z 2008 r. Nr 123, poz. 803, Nr 199, poz. 1227, Nr 201, poz. 1237, Nr 220, poz. 1413, z 2010 r. Nr 24, poz. 124, Nr 75, poz. 474, Nr 106, poz. 675, Nr 119, poz. 804, Nr 149, poz. 996, Nr 155, poz. 1043, Nr 130, poz. 871, z 2011 r. Nr 32, poz. 159),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane (Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 j.t. , ze zm.: z 2011 r. Nr 32, poz. 159, z 2011 r. Nr 45, 235),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2009 nr 151 poz. 1220 ze zm.: z 2009 r. Nr 157, poz. 1241, Nr 215, poz. 1664, z 2010 r. Nr 76, poz. 489, Nr 119, poz. 804, z 2011 r. Nr 34, poz. 170),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150, ze zm.: Nr 111, poz. 708, Nr 138, poz. 865, Nr 154, poz. 958, Nr 171, poz. 1056, Nr 199, poz. 1227, Nr 223, poz. 1464, Nr 227, poz. 1505, z 2009 r. Nr 19, poz. 100, Nr 20, poz. 106, Nr 79, poz. 666, Nr 130, poz. 1070, Nr 215, poz. 1664, z 2010 r. Nr 21, poz. 104, Nr 28, poz. 145, Nr 40, poz. 227, Nr 76, poz. 489, Nr 119, poz. 804, Nr 152, poz. 1018 i poz. 1019, Nr 182, poz. 1228, Nr 229, poz. 1498. Nr 249, poz. 1657, z 2011 r. Nr 32, poz. 159, Nr 63, poz. 322),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123 ze zm.: z 2002 r. Nr 41, poz. 364, z 2003 r. Nr 96, poz. 874, Nr 162, poz. 1568, Nr 213, poz. 2081, z 2004 r. Nr 11, poz. 96, Nr 261, poz. 2598, z 2005 r. Nr 131, poz. 1091, Nr 132, poz. 1111, z 2006 r. Nr 227, poz. 1658, z 2009 r. Nr 62, poz. 504).
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.),

Dla zabytków znajdujących się w muzeach zasady ochrony określone zostały w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U., Nr 5, poz. 24 z późn. zm.).

Dla zasobów bibliotecznych zasady ochrony określone zostały w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539 z późn. zm.).

Dla materiałów archiwalnych zasady ochrony określają przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, późn. zm.)

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa z zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 (NSRK), uzupełniona następnie o lata 2004-2020, została opracowana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego i przyjęta przez Radę Ministrów stosowną uchwałą. Strategia powstała w kontekście przyłączenia Polski do Unii Europejskiej i zaistniałymi na skutek tego nowymi warunkami funkcjonowania państwa. Dokument zawiera analizę i diagnozę stanu kultury w Polsce oraz definiuje podstawowe cele państwa wobec dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020.

Misja NSRK została zdefiniowana jako „*zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji rozwoju regionów*”¹.

Celem strategicznym NSRK jest „Zrównoważenie rozwoju kultury w regionach”. Celowi strategicznemu zostały przypisane cele cząstkowe (uzupełniające), do których należą m. innymi:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.

Strategia zwraca uwagę na wysoki potencjał kultury, nie tylko w oczywistym obszarze społecznym, lecz również ekonomicznym kraju: „*Kultura wraz z przemysłami kultury staje się sektorem generującym dochody, nowe miejsca pracy, a także czynnikiem zwiększającym atrakcyjność lokalizacyjną regionów dla inwestorów i mieszkańców. Kultura wreszcie, w nowej zjednoczonej Europie to źródło naszej tożsamości oraz jeden z najlepszych sposobów promocji kraju*”². Jednym z celów Strategii jest zatem zwiększenie roli kultury w rozwoju społeczno-ekonomicznym kraju.

Zakres NSRK skierowany jest głównie do regionów, jako podstawowych jednostek podziału terytorialnego. Wynika to z ogólnych tendencji europejskich, jak i przyjętej polityki państwa polskiego, postrzegającej regiony jako najbardziej efektywne, docelowe miejsca oddziaływania wdrażanych polityk i programów.

NSRK określa rolę oraz zakres współpracy pomiędzy państwem i jednostkami samorządów

¹ Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020, s. 74

² Narodowa Strategia Rozwoju Kultury..., s. 4-5;

terytorialnych w obszarze kultury, przy czym zakłada większy udział samorządów i podmiotów społecznych. Samorzady terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury. Rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Minister Kultury powinien także posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach. NSRK podnosi także konieczność zwiększenia społecznego udziału w obszarze odpowiedzialności za kulturę, m. innymi poprzez uspołecznienie decyzji podejmowanych w sferze kultury w regionach, a także dobrowolny udział w finansowaniu kultury za pomocą samorządowych narzędzi podatkowych. Minister Kultury, jednostki samorządu terytorialnego oraz instytucje kultury w równym stopniu zobligowane są do pozyskiwania środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. Jednostki samorządu terytorialnego zostały określone jako partnerzy w finansowaniu wdrażania ustaleń NSRK.

Narzędziami realizacji celów NSRK na lata 2004-2020 jest jedenaście programów operacyjnych Ministra Kultury, które są podstawą ubiegania się o środki Ministra na zadania z zakresu kultury. Ochrona dziedzictwa kulturowego ujęta została w programie operacyjnym „Dziedzictwo kulturowe”. Program ten przyjmuje za priorytet rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój i konserwację kolekcji muzealnych. Celem programu jest m. innymi • poprawa stanu zachowania zabytków i zwiększenie zasobu dziedzictwa kulturowego; • zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki; • poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji; • zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego mogą być także finansowane w ramach innych programów operacyjnych, w tym: „Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego oraz wzrost efektywności zarządzania kulturą”, „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”, Promesa Ministra Kultury”, „Rozwój inicjatyw lokalnych”, „Media z kulturą”.

4.1.2. Narodowy Program Kultury: Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego na lata 2004-2020

Narodowy Program Kultury: Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego (OZiDN) jest dokumentem wdrożeniowym Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w dziedzinie dziedzictwa kulturowego Polski. Celem OZiDN jest poprawa stanu i dostępności zabytków. Dla realizacji celu dokument przyjmuje następujące priorytety i kierunki działań: • wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków;

- kompleksowa rewaloryzacja zabytków oraz obiektów przemysłowych i powojkowych oraz ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne, a także inne cele społeczne;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości;
- tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- budowa i rozbudowa sieci informatycznych w celu promocji potencjału kulturowego regionów;
- inwentaryzacja i digitalizacja zabytków dziedzictwa ruchomego i nieruchomego oraz jego promocja;
- organizacja imprez o międzynarodowym charakterze;
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej, zachowanie i ochrona krajobrazu kulturowego wsi;
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Program wskazuje na źródła finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych - budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych, m. innymi Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

4.1.3. Krajowy program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017 (KPOZiOnZ) został opracowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego i przyjęty przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. Celem KPOZiOnZ jest określenie polityki państwa wobec dziedzictwa kulturowego oraz stworzenie warunków niezbędnych do realizacji zadań wynikających z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Krajowy Program zawiera diagnozę stanu zasobu zabytkowego w Polsce oraz określa strategiczne cele, kierunki działań i zadania, które powinny być podjęte, w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej (w tym także samorząd wojewódzki).

Na podstawie diagnozy stanu KPOZiOnZ dokonuje analizy SWOT, w której prezentuje mocne i słabe strony dziedzictwa kulturowego oraz określa jego szanse i zagrożenia:

mocne strony, m. innymi: • poprawiające się rozpoznanie ilościowe i jakościowe zasobów zabytkowych; • przypisanie właściwej rangi problematyce ochrony zabytków w nowo uchwalanych krajowych dokumentach strategicznych; • zainwestowanie znacznych środków (w tym zwłaszcza unijnych) w działania na rzecz poprawy stanu dziedzictwa kulturowego; • wzrost roli samorządów terytorialnych w działaniach na rzecz opieki nad zabytkami;

słabe strony m. innymi: • doraźność planowania przestrzennego na poziomie gmin – plany tworzone dla wybranych terenów (zwłaszcza inwestycyjnych); • niewystarczające wykorzystanie studiów wartości kulturowych gmin/powiatów, jako podstawy do polityki konserwatorskiej WKZ; • brak spójności ochrony zabytków z ochroną przyrody – degradacja krajobrazu;

szanse: • rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego; • uporządkowanie polityki planistycznej zgodnie z założeniami KPZK 2030; • poprawa skuteczności

egzekucji prawa; • poprawa edukacji w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym; • potencjał dziedzictwa kulturowego jako czynnik stymulujący rozwój przemysłu turystycznego; • wzrost roli inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w ochronie zabytków;

zagrożenia: • niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami; • niedostatecznie rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego; • presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych; • niewystarczająca promocja działań na rzecz ochrony, konserwacji i rewitalizacji zabytków; • brak powszechnego zrozumienia potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego.

Do wiodących zagadnień, jakie wynikły z analizy zasobu dziedzictwa kulturowego oraz pojawiły się w przyjętych przez KPOZiOnZ zadaniach należą: • zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; • budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami; • propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków; • zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami; • wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych jako skutecznej formy ochrony zabytków.

Głównym celem KPOZiOnZ jest *Wzmocnienie dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków*. Do realizacji tego celu sformułowano trzy cele szczegółowe, którym z kolei przypisano konkretne działania i zadania:

cel szczegółowy nr 1: Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Przypisane temu celowi działania dotyczą przede wszystkim funkcjonowania instytucji powołanych do ochrony dziedzictwa kulturowego oraz poprawę standardów i form prawnych związanych z ochroną zabytków. Jednym z działań jest wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego, w szczególności zaś wpisanych do rejestru zabytków historycznych układów urbanistycznych.

cel szczegółowy nr 2: Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Do działań przypisanych temu celowi należy m. innymi: • wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków; działanie ma być osiągnięte m. innymi poprzez opracowanie dla organów ochrony zabytków Kodeksu Dobrych Praktyk komunikacji społecznej w zakresie informowania właścicieli zabytków oraz społeczności lokalnych o celu i powodach podejmowania decyzji administracyjnych; • merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków; działanie to ma być zrealizowane poprzez prowadzenie dla jednostek samorządu terytorialnego portalu informacyjnego, organizowanie szkoleń z dziedziny zarządzania dziedzictwem, wsparcie przy tworzeniu dokumentów planistycznych oraz opracowanie wytycznych dla gminnych programów opieki nad zabytkami i zasad przygotowywania planu ochrony parku kulturowego.

cel szczegółowy nr 3: Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Do realizacji tego celu przypisano

m. innymi działania: • wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa narodowego, jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych; • zwiększenie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020 (SRWZ) została przyjęta przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego Uchwałą Nr XLII/482/10 z dnia 22 czerwca 2010 r. Dokument stanowi aktualizację Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020, przyjętej Uchwałą Nr XXVI/303/06 z dnia 19 grudnia 2005 r. SRWZ jest dokumentem służącym do budowania ekonomicznych podstaw rozwoju regionu i jego konkurencyjności oraz kształtowania jego spójności wewnętrznej, krajowej i euroregionalnej. Dokument zawiera diagnozę sytuacji społeczno-gospodarczej województwa, cele strategiczne oraz przypisane im cele kierunkowe.

Przyjęta w nowym dokumencie misja została zdefiniowana jako *„stworzenie warunków do stabilnego i zrównoważonego rozwoju województwa zachodniopomorskiego opartego na konkurencyjnej gospodarce i przedsiębiorczości mieszkańców oraz aktywności społecznej przy optymalnym wykorzystaniu istniejących zasobów”*³. Misja zakłada dążenie do osiągnięcia niezbędnego kompromisu pomiędzy sferą gospodarczą i społeczną, zgodnego z założeniami społecznej gospodarki rynkowej oraz zasadami ochrony i zachowania istniejących zasobów i dziedzictwa dla następnych pokoleń.

Głównym wyzwaniem w dziedzinie kultury jest *„intelektualny i cywilizacyjny rozwój społeczności Pomorza Zachodniego oraz systematyczny wzrost potencjału kulturalnego regionu”*⁴. W diagnozie dotyczącej tej dziedziny SRWZ zwraca uwagę na bogactwo kulturowe województwa⁵. Dokument zauważa jednocześnie, że wiele zabytków znajduje się w złym stanie i wciąż niedostateczny jest zakres kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich, w tym poprawy ich dostępności i bezpieczeństwa. W diagnozie dotyczącej turystyki SRWZ wymienia zabytki architektury jako jeden z atutów województwa. Równocześnie stwierdza jednak, że zabytki, pomimo swoich zazwyczaj wysokich walorów, w małym stopniu stanowią autonomiczny czynnik generujący ruch turystyczny. W dziedzinie przestrzeni publicznej i rewitalizacji SRWZ zauważa, że w społeczeństwie rośnie znaczenie świadomego zarządzania przestrzenią publiczną. Coraz bardziej dostrzega się wpływ jakości

³ *Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020*, aktualizacja, str. 105

⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego...*, str. 28

⁵ Dokument wymienia m. innymi obiekty zabytkowe zasługujące na szczególną uwagę, wśród których, w grupie budynków użyteczności publicznej, znalazł się dworzec w Białogardzie.

tej przestrzeni na komfort życia, atrakcyjność turystyczną, konkurencyjność oraz wizerunek miejscowości. SRWZ zwraca także uwagę na degradację krajobrazu, m. innymi przez chaotycznie rozbudowywane przedmieścia.

Według diagnozy SRWZ region województwa zachodniopomorskiego nie uzyskał jeszcze wystarczającego stopnia spójności i wspólnotowej tożsamości. Jednym z wyzwań stojących przed Województwem jest kształtowanie przestrzeni kulturowej, atrakcyjnej dla obecnych i przyszłych mieszkańców, umożliwiającej wszechstronny rozwój wspólnoty.

Dokument SRWZ wyznacza sześć celów strategicznych, którym przypisuje cele kierunkowe. Zapisy dotyczące dziedzictwa kulturowego zawarte są w trzech z nich: • cel nr 1 - wzrost innowacyjności i efektywności gospodarowania; jednym z celów kierunkowych jest rozwój i promocja produktów turystycznych; • cel nr 3 - zwiększenie przestrzennej konkurencyjności regionu; jednym z celów kierunkowych jest poprawa dostępności do obszarów o walorach turystycznych i uzdrowiskowych; • cel nr 6 - wzrost tożsamości i spójności społecznej regionu; jednym z celów kierunkowych jest wzmacnianie tożsamości i integracji społeczności lokalnej, rozwijanie dorobku kulturowego jako fundamentu tożsamości regionalnej.

4.2.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020

Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020 (RPOWZ) został przyjęty w dniu 3 marca 2014 r. przez Zarząd Województwa uchwałą nr 332/14. Dokument służy wdrażaniu Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego. RPOWZ zawiera diagnozę oraz analizy i konsultacje, pozwalające na zidentyfikowanie aktualnych potrzeb i możliwości regionu, oraz określa działania i obszary wsparcia w perspektywie finansowej na lata 2014-2020.

RPOWZ potwierdza diagnozę SRWZ, w której zauważa wysoki potencjał zasobu dziedzictwa kulturowego województwa, przy równoczesnym stwierdzeniu ich często złego stanu zachowania. RPOWZ zwraca ponadto uwagę, że zabytki, pomimo swoich wysokich walorów i zazwyczaj atrakcyjnego położenia, mają zbyt mały udział w ruchu turystycznym.

Dziedzictwo kulturowe zawarte jest w przyjętym przez RPOWZ priorytecie inwestycyjnym: zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Do celów szczegółowych priorytetu należą: • rozwój kluczowych instytucji kultury województwa; zakłada się możliwie jak najszerszy rozwój instytucji kultury, między innymi poprzez stworzenie odpowiedniej bazy materialnej; • wsparcie dziedzictwa kulturowego i naturalnego dla przyciągnięcia turystów do regionu; turystyka została uznana za jedną ze specjalności regionu, mającą istotny wpływ na jego społeczno-gospodarczy rozwój, z tego też powodu wsparcie ukierunkowane zostało przede wszystkim na obszary wykorzystywane turystycznie; do realizacji celu niezbędna jest poprawa stanu zachowania

zabytków; planowane są działania konserwatorskie, restauratorskie oraz promocyjne, mające na celu poprawę udostępniania obiektów zabytkowych i zabytkowo-przyrodniczych dla mieszkańców regionu i turystów, a tym samym zwiększenie atrakcyjności województwa.

Program Operacyjny zakłada zasady przyznawania wsparcia finansowego dla poszczególnych przedsięwzięć priorytetu, w których głównym kryterium jest określenie wpływu danego projektu na rozwój gospodarczy województwa.

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego

Wojewódzki Plan Zagospodarowania Przestrzennego (PZPWZ) przenosi zapisy Strategii Rozwoju Województwa w sferę gospodarowania przestrzenią oraz tworzy warunki do realizacji zamierzeń inwestycyjnych. Omawiany plan został przyjęty Uchwałą Nr LXV/530/10 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 19 października 2010 r., po przeprowadzeniu procedury zmiany planu z 2002 r. PZPWZ zawiera diagnozę stanu zagospodarowania przestrzennego województwa, analizuje zmiany, jakie zaszły od czasu uchwalenia planu w 2002 r. (zwłaszcza w wyniku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej), oraz przedstawia cele i kierunki zagospodarowania.

W diagnozie stanu województwa PZPWZ stwierdza brak dostatecznego zainteresowania samorządów lokalnych zagadnieniami kształtowania ładu przestrzennego oraz brak współpracy w tej dziedzinie ze strony społeczności lokalnych. Do ważniejszych problemów w tej dziedzinie zalicza m. innymi:

- degradację obszarów miejskich przez wprowadzanie wtórnych podziałów i dogęszczania zabudowy,
- bezplanową zabudowę przedmieść,
- deformację krajobrazu przez niewłaściwą lokalizację inwestycji wielkokubaturowych, wielkoprzestrzennych i dominant wysokościowych,
- zakłócenia czytelnej sylwety miast oraz agresywne zawłaszczanie przestrzeni publicznej (np. reklamami).

PZPWZ zauważa, że dbałość o ład przestrzenny należy do głównych obowiązków i celów polityki przestrzennej na szczeblu gminnym; wojewódzkim i krajowym. Ład przestrzenny obejmuje m. innymi:

- logikę przestrzenną; wyrażającą się w rozmieszczeniu elementów struktury przestrzennego zagospodarowania;
- czytelne granice pomiędzy obszarami o różnych formach użytkowania;
- zachowanie walorów środowiska przestrzeni i środowiska kulturowego;
- zachowanie charakterystycznych cech krajobrazu;
- spójność krajobrazową;
- pozytywny wyraz estetyczny⁶.

Przyjęta przez PZPWZ wizja zakłada, że w perspektywie do 2020 r. zostaną wykonane następujące zadania: • zostaną zrewitalizowane najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe; • zwiększy się liczba dóbr kultury objętych ochroną, zwłaszcza pomników kultury, zabytków wpisanych do rejestru i parków kulturowych; • w całym województwie utworzone zostaną strefy kulturowo-krajobrazowe,

⁶ W diagnozie zasobu kulturowego województwa wymienionych jest 59 układów staromiejskich o walorach zabytkowych, w tym w grupie najlepiej zachowanych – Białogard;

na których – bez naruszania ich funkcji społeczno - gospodarczych – priorytetem będzie dbałość o zachowanie dziedzictwa kulturowego i krajobrazu; • powstanie system ewidencjonowania i ochrony współczesnych dóbr kultury; • historycznie ukształtowany krajobraz Pomorza Zachodniego i jego charakterystyczne cechy będą zachowane i pielęgnowane. Ponadto, gospodarka województwa będzie się rozwijała m. innymi w oparciu o silnie rozwinięty sektor usług turystycznych.

Celem strategicznym PZPWZ jest „*zrównoważony rozwój przestrzenny, służący integracji przestrzeni regionalnej z przestrzenią europejską i krajową, spójności wewnętrznej województwa, zwiększeniu jego konkurencyjności oraz podniesieniu poziomu i jakości życia mieszkańców do średniego poziomu w Unii Europejskiej*”⁷.

Celem szczegółowym PZPWZ - w obszarze dziedzictwa kulturowego – jest ochrona dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Dla realizacji celu sformułowano cztery rodzaje działań: ustalenia, zalecenia, projekty i rekomendacje.

1) w ustaleniach, dotyczących tego celu, zakłada się: • uwzględnianie w polityce przestrzennej jednostek samorządu terytorialnego obowiązku sporządzania planów miejscowych uwzględniających obiekty, założenia zabytkowe i stanowiska archeologiczne wraz z ich otoczeniem; • uwzględnienie wytycznych wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w polityce przestrzennej jednostek samorządu terytorialnego.

2) w zaleceniach celu proponuje się: • sporządzanie studiów krajobrazu kulturowego/wpływu inwestycji wieloprzestrzennych na krajobraz; • uwzględnianie w polityce przestrzennej jednostek samorządu terytorialnego ochrony układów urbanistycznych i ruralistycznych wpisanych i wskazanych do wpisania do rejestru zabytków wraz z obowiązkiem sporządzania dla nich planów miejscowych; • rewaloryzacja i rewitalizacja zespołów parkowo-pałacowo-folwarcznych; • rewitalizacja zabytkowych układów przestrzennych urbanistycznych i ruralistycznych; • porządkowanie i utrzymanie historycznych nekropolii z elementami sepulkralnymi i zielenią komponowaną; • inwentaryzacja

i waloryzacja zieleni przydrożnej, wprowadzenie zakazu wycinki alejowych obsadzeń drogowych lub obowiązku stosownych kompensacji; • wyprowadzenie poza centra miast wpisanych i projektowanych do wpisu do rejestru zabytków układów ruchu tranzytowego, parkingów, sklepów wielkopowierzchniowych.

3) do przypisanych celowi projektów należą: • programy rewitalizacji zabytków opuszczonych i niszczących z wykorzystaniem różnych środków finansowania, w tym funduszy UE: • program modernizacji i wykorzystania zabytkowych budowli hydrotechnicznych; • studium przebiegu dróg o szczególnych walorach krajobrazowych jako wytyczne do wskazań i budowy systemu turystycznych tras komunikacyjnych regionu; • opracowanie i upowszechnianie regionalnych katalogów historycznej zabudowy i zagospodarowania terenu, wdrażanie ich do stosowania przez odpowiednie zapisy

⁷ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego*, broszura informacyjna, s. 9;

w prawie miejscowym.

4) jako rekomendacje wymienione są – propozycje ustalenia zasad lub działań, skierowane do konkretnych podmiotów decyzyjnych:

- określenie zasad wspierania, w tym finansowego, zabiegów renowacyjnych zabytków, a także sporządzenie planu i harmonogramu priorytetowych działań remontowo-konserwatorskich (adresat rekomendacji: Wojewódzki Konserwator Zabytków, samorząd województwa);
- opracowanie zasad sprzedaży, dzierżawy i udostępniania zabytków w celu ich lepszej ochrony i monitorowania stanu (adresat rekomendacji: Generalny Konserwator Zabytków);
- finansowe wspieranie i promowanie zagospodarowania zabytków na cele kulturalne, turystyczne i inne publiczne z funduszy prywatnych, krajowych, europejskich – budowa systemu dofinansowania i ulg motywujących inwestorów (adresat rekomendacji: samorząd województwa);
- rozszerzenie listy muzeów i zabytków budowlanych, w których wymagane jest stosowanie systemu sygnalizacji pożarowej (adresat: Generalny Konserwator Zabytków, Komendant Główny Straży Pożarnej);
- powołanie międzyresortowego zespołu na rzecz opracowania wytycznych ochrony obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo (adresat rekomendacji: Generalny i Wojewódzki Konserwator Zabytków, Generalny i Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska).

Ponadto, PZPWZ wskazuje pięć stref funkcjonalnych województwa. **Miasto Białogard znajduje się w strefie nadmorskiej, której przypisuje się dominującą funkcję turystyczną oraz znaczący udział gospodarki morskiej.**

4.2.4. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2017 (WPONZ) został uchwalony przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego Uchwałą Nr XXIII/310/13 z dnia 23 marca 2013 r. WPONZ zawiera diagnozę zasobu dziedzictwa kulturowego oraz wyznacza cele perspektywiczne w zakresie utrzymania i funkcjonowania zabytków w sferze ekonomicznej i społecznej, a także kształtowania świadomości regionalnej na bazie dziedzictwa kulturowego.

Dokument, w rozdziałach dotyczących charakterystyki i waloryzacji dziedzictwa kulturowego województwa, umieścił Białogard w grupie miast o czytelnym średniowiecznym rozplanowaniu i z zachowanym zespołem historycznej zabudowy oraz w Obszarze Krajobrazowo-Kulturowym „Dolina Parsęty”.

WPONZ dokonał analizy zasobu kulturowego SWOT, w której zostały określone jego słabe i mocne strony oraz szanse i zagrożenia:

mocne strony, m. innymi:

- dość dobre rozpoznanie i zgromadzenie podstawowej dokumentacji zasobu dziedzictwa;
- dobre przykłady odbudowy i adaptacji obiektów zabytkowych;
- ustalenia aktualnego planu zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego, w sferze

ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego; • określenie zabytkowych wartości krajobrazu kulturowego i zasad jego ochrony w opracowanych dla większości gmin i miast studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego; • sukcesywne opracowywanie gminnych ewidencji zabytków oraz programów opieki nad zabytkami; • źródła i instrumenty wsparcia rozwoju regionalnego ze środków Unii Europejskiej; • doświadczenie w pozyskiwaniu pomocy finansowej UE wykorzystywanej dla rozwoju regionu;

słabe strony, m. innymi: • prymat inwestycji nad ochroną krajobrazu i dziedzictwa kulturowego w działaniach planistycznych i projektowych; inwestycje ingerujące w historyczne układy miast i wsi; • zły stan techniczny znaczącej części zasobu kulturowego oraz niedostateczny stan ich zabezpieczenia; • komercyjne modernizacje zabytkowych budowli, powodujące zatarcie cech zabytkowych, wynikające m. innymi z braku wiedzy o zabytkach i ich znaczenia; • wieloletnie niedoinwestowanie w sferze ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym; • zanikanie tradycyjnych form i sztuki budowlanej; • niedostateczna liczba muzeów lokalnych i regionalnych placówek kulturalnych, prezentujących dziedzictwo kulturowe; • niewystarczająca liczba profesjonalnych, turystycznych szlaków tematycznych, obejmujących zabytki kulturowe; • wciąż niedostateczna identyfikacja mieszkańców regionu z zastanym dziedzictwem kulturowym i wynikające z tego niedostateczne zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków;

szanse, m. innymi: • wzrost wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych; aktywizacja ekonomiczna i społeczna mieszkańców oraz tworzenie nowych miejsc pracy – m. innymi poprzez rozwój regionalnych i lokalnych produktów turystycznych, odbudowę tradycyjnego rzemiosła; • wzrost tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez lepsze poznanie walorów kulturowych regionu.

zagrożenia, m. innymi: • brak dostatecznego finansowania zadań; • prymat działań inwestycyjnych nad działaniami opiekuńczymi wobec dziedzictwa kulturowego.

WPONZ wyznaczył trzy cele perspektywiczne, którym przypisał odpowiednie cele operacyjne i zadania:

Cel perspektywiczny nr 1: utrzymanie zabytków tworzących krajobraz kulturowy województwa zachodniopomorskiego. Do celów operacyjnych należą: • ochrona i opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym w dokumentach strategicznych i planistycznych • integracja ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i ochrony przyrody; jednym z zadań przypisanych temu celowi jest opracowanie Programu Ochrony Krajobrazu Województwa Zachodniopomorskiego; • poprawa materialnego stanu zasobu dziedzictwa kulturowego; do zadań tego celu należy m. innymi opracowanie wojewódzkich programów ochrony Średniowiecznych Umocnień Miejskich i Historycznych Zespołów Urbanistycznych, Zabytkowej Zieleni, w tym Zabytkowych Parków, Cmentarzy i Alei Przydrożnych, Zabytkowych Zespołów Dworsko-Parkowo-Folwarcznych oraz Zabytków Dziedzictwa Technicznego, cz. I Młynarstwo; • decentralizacja zadań ochrony i opieki nad zabytkami; •

wyznaczenie granic wartościowych obszarów krajobrazu kulturowego i budowa systemu ich ochrony;

- utrzymanie w dobrym stanie zabytków stanowiących własność województwa zachodniopomorskiego lub użytkowanych przez jednostki organizacyjne województwa.

Cel perspektywiczny nr 2: funkcjonowanie zabytków w procesie aktywizacji ekonomicznej i społecznej województwa. Celami operacyjnymi są: • tworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym regionu; • zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.

Cel perspektywiczny nr 3: kształtowanie świadomości regionalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i potrzebę jego zachowania dla przyszłych pokoleń. Celami operacyjnymi są m. innymi: • edukacja regionalna; • promocja walorów kulturowych regionu.

4.2.5. Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 r.

Strategia Rozwoju Turystyki Województwa zachodniopomorskiego do 2015 r. (SRT) została przyjęta przez Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego uchwałą nr XLIV/515/2010 z dnia 14.09.2010 r.

SRT w określonej przez siebie wizji stwierdza m. innymi: „*województwo zachodniopomorskie należy do najlepiej rozwiniętych turystycznie regionów w kraju i Europie Środkowej. (...) Turystyka stanowi wiodącą dziedzinę gospodarki Województwa, generując nowe miejsca pracy, stanowiąc istotne wsparcie dla rozwoju handlu, usług, transportu, gospod. morskiej oraz napływu nowych inwestycji*⁸”.

SRT wyznacza pięć obszarów priorytetowych oraz przypisuje im odpowiednie cele operacyjne i działania.

Obszar priorytetowy nr 1: Rozwój Markowych Produktów Turystycznych Pomorza Zachodniego. Dla tego obszaru wyznaczono dwa cele operacyjne:

- Cel operacyjny nr 1: kreowanie i wdrażanie markowych produktów turystycznych, identyfikujących unikatowe i osobliwe cechy regionu. Działaniem nr 1 celu jest upowszechnianie wiedzy i informacji na temat powstawania konkurencyjnych produktów turystycznych. Działanie to dotyczy podmiotów turystycznych i samorządów gospodarujących na terenach, gdzie zidentyfikowana została możliwość tworzenia markowych produktów turystycznych, w tym w miastach z elementami historycznej zabudowy oraz miejscowościach leżących na szlakach historycznych.

- Cel operacyjny nr 2: budowa i rozwój kompleksowych markowych produktów turystycznych wokół typów turystyki. Działanie nr 4 omawianego celu operacyjnego to „Budowa i rozwój produktów markowych turystyki miejskiej i kulturowej” (s.29). Działanie zwraca uwagę na niewykorzystany jeszcze w pełni potencjał walorów kulturowych regionu, w tym bogatej sieci historycznych miasteczek o zachowanej, zabytkowej zabudowie. W działaniu wyodrębniono strategiczne typy turystyki o

⁸ *Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Zachodniopomorskiego do 2015 r.*, str. 9;

największych możliwościach rozwojowych. Należą do nich m. innymi „sieć urokliwych miast i miasteczek nadmorskich i pojeziernych” oraz „sieć szlaków historycznych” (między innymi Szlak Hanzeatyckich Kupców, Solny, Europejski Szlak Cegły Gotyckiej). Ważnym typem turystyki jest archeologia edukacyjna, która prezentuje kulturę materialną i niematerialną w atrakcyjnej, angażującej uczestników formie, np. poprzez odtwarzanie elementów dawnego sposobu życia, czy pokazy rzemiosł. W województwie występuje także „turystyka sentymalna”, wykorzystująca elementy polsko-niemieckiej historii Pomorza. SRT stwierdza, że do realizacji celu operacyjnego nr 2 konieczne są inwestycje - rozwój infrastruktury szlaków historycznych i tematycznych, w tym renowacja obiektów zabytkowych, renowacja i turystyczne zagospodarowanie zabytkowych rynków oraz zachowanych elementów zabytkowej zabudowy w małych miasteczkach; oznakowanie tras przebiegu oraz atrakcji znajdujących się na szlakach. Potrzebny jest dalszy rozwój szlaków historycznych i tematycznych.

Obszar priorytetowy nr 4: kształtowanie przestrzeni turystycznej. Działanie nr 5 priorytetu dotyczy rozwoju estetyki wsi, miejscowości nadmorskich i uzdrowisk s. 58. Warunkiem konkurencyjności miejscowości jest większa dbałość o estetykę architektoniczną. W planach zagospodarowania gmin należy zatem zadbać o harmonię przestrzeni - dążyć do zniwelowania niekorzystnych dysonansów przestrzennych i architektonicznych, określić formę i kolorystykę nowo projektowanych obiektów oraz zadbać o poprawę jakości małej architektury.

SRT przedstawia propozycje programów wykonawczych strategii. Dziedzictwo kulturowe zostało ujęte w programach: • „Zachodniopomorskie dziedzictwo” – odbudowa i zagospodarowanie turystyczne obiektów dziedzictwa kulturowego; rozwój estetyzacji miejscowości wypoczynkowych, w tym dbałość o porządek i ład architektoniczny; • „Szlak Solny” – wdrożenie „Subregionalnego planu Rewitalizacji Miast i Gmin dorzecza Parsęty” (szlaki tematyczne - kontynuacja poprzedniego planu), rewitalizację obiektów kulturowych (s. 99); • „Perły Pomorza Zachodniego” – opracowanie katalogu atrakcji cieszących się największą popularnością i mającym największe szanse na komercję; • inne programy operacyjne, które promowałyby środowisko kulturowe - „Na szlakach historii i przygody”, „Cztery strony kultury”.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Strategia Rozwoju Powiatu Białogardzkiego na lata 200-2015

Strategia Rozwoju Powiatu Białogardzkiego na lata 2000-2015 (SRPB) to długookresowy plan rozwoju,

zawierający diagnozę stanu powiatu oraz wyznaczający na jej podstawie pożądane kierunki działań i konkretne zadania do realizacji.

W diagnozie stanu powiatu dokument prezentuje dziedzictwo kulturowe regionu, zwracając większą uwagę na walory zabytkowe „starówki” Białogardu. Pomimo zauważenia walorów dziedzictwa kulturowego, SRPB w wyznaczonych przez siebie kierunkach i zadaniach traktuje ochronę, wykorzystanie oraz promocję tego dziedzictwa w sposób marginalny.

SRPB wytyczył trzy podstawowe cele strategiczne, którym przypisano programy operacyjne i zadania realizacyjne. Działania obejmujące dziedzictwo kulturowe znalazły się (jak już wyżej wspomniano, w sposób marginalny) w celu strategicznym nr 1: Restrukturyzacja obszarów wiejskich, w programie operacyjnym „Rozwój turystyki”. W obrębie programu dziedzictwo kulturowe ujęte zostało w trzech zadaniach:

1. Koordinacja rozwoju infrastruktury turystycznej. Zadanie dotyczy wyznaczenia rowerowych oraz pieszych tras „Ziemi Białogardzkiej”. Głównym walorem krajoznawczym szlaków jest środowisko naturalne, lecz poza tym także *parki historyczne*⁹. Termin realizacji zadania: 2001-2006.

2. Program promocji walorów turystycznych powiatu oraz tworzenie nowych atrakcji. Zadanie dotyczy opracowania materiałów promujących walory turystyczne powiatu, m. innymi w postaci przewodnika po mieście. W opisie zadania zwraca się ponadto uwagę, że do rozwoju turystyki niezbędne są działania zwiększające atrakcyjność turystyczną powiatu, dlatego każda inicjatywa prywatna lub samorządowa w tym zakresie będzie przez Starostwo Powiatowe wspierana. Termin realizacji zadania: od 2001 r.

SRPB przedstawiła także projekt „Koordinacja zadań związanych z rozwojem turystycznej roli Parsęty”. Zadanie dotyczy wyznaczenia wodnej trasy turystycznej na rzece Parsęcie. Niestety, w zadaniu tym bierze się pod uwagę tylko walory przyrodnicze.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

⁹ W *Strategii Rozwoju Powiatu Białogardzkiego* nie sprecyzowano, co rozumie się pod pojęciem „parku historycznego”.

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

5.1.1. Strategia Rozwoju Miasta Białogard do roku 2030

W Strategii Rozwoju Miasta Białogard do roku 2030 (SRMB) wyznaczono cele strategiczne i operacyjne, które są zbieżne lub mogą wspierać działania wyznaczone w Programie Opieki nad Zabytkami miasta Białogard.

Dla sfery społecznej, podrozdział Kultura, wyznaczono cel strategiczny: podniesienie jakości życia mieszkańców.

Jako cel pośredni wyznaczono: poprawę warunków do rozwoju turystyki i kultury w gminie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego. Osiągnięcie tego celu możliwe jest poprzez:

1. Rozwijanie i poprawę jakości infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej: • modernizację istniejącej bazy turystyczno-rekreacyjnej i sportowej oraz poprawę jej standardu; • budowę nowych obiektów turystycznych i rekreacyjnych; • modernizację istniejącej bazy noclegowej i gastronomicznej, budowę nowych obiektów; • urządzenie miejsc wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców i turystów; • stworzenie dogodnych warunków do rozwoju turystyki rowerowej poprzez budowę i oznakowanie tras i ścieżek rowerowych w mieście oraz poprowadzenie tras wzdłuż: turystycznego „Szlaku Solnego”, dawnego torowiska kolei wąskotorowej, szlaku zamków pomorskich, szlaku świętego Jakuba.
2. Aktywną promocję oferty turystycznej gminy: • wykreowanie kilku produktów turystycznych, w tym wspólnych np. z innymi gminami i miastami i ich promocja (np. impreza lokalna pn. „Bitwa o krowę Białogard kontra Świdwin” może zostać wykreowana jako produkt ponadlokalny, najlepiej promujący gminę).

Kolejnym celem pośrednim w dążeniu do podniesienia jakości życia mieszkańców jest rozwój sfery kultury i dziedzictwa kulturowego. Rozwój ten możliwy jest poprzez realizację trzech celów operacyjnych:

1. Rozwój oferty kulturalnej Miasta Białogard przez działania: • stworzenie katalogu imprez cyklicznych, mających na celu budowę wizerunku miasta jako przyjaznego sztuce i artystom; • organizacja wystaw przyciągających odwiedzających nie tylko z obszaru miasta, lecz również okolicznych gmin i pasa nadmorskiego;
2. Restauracja i rewitalizacja obiektów zabytkowych poprzez działania: • wsparcie podmiotów będących właścicielami obiektów zabytkowych w procesie przygotowania inwestycji i dopuszczenie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego funkcji uatrakcyjnających ich rewitalizację; •

rewitalizacja kamienic komunalnych.

3. Rozwój instytucji kultury: stworzenie, w oparciu o Miejską Bibliotekę Publiczną i Izbę Tradycji Regionalnej wielofunkcyjnego i interaktywnego centrum łączącego sfery kultury oraz tradycji regionalnej.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard (SUiKZP), zostało przyjęte przez Radę Miejską Białogardu Uchwałą Nr XLII/304/2013 z dnia 28 sierpnia 2013 r. (zmiana Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard, przyjętego Uchwałą Nr XLIII/458/02 z dnia 29 sierpnia 2002 r., zmienionego uchwałami Nr X/106/03 z dnia 3 września 2003 r., Nr XXXIX/356/06 z dnia 15 marca 2006 r. i Nr XIII/116/2011 z dnia 8 listopada 2011 r.).

SUiKZP określa politykę przestrzenną gminy. Zawiera diagnozę stanu istniejącego gminy i uwarunkowań jej rozwoju, a także określa kierunki rozwoju przestrzennego i zasady polityki przestrzennej. Jest dokumentem wiążącym przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz służy koordynacji ustaleń tych planów.

W skład SUiKZP wchodzi **Studium ochrony wartości kulturowych (SOWK)**, opracowane w przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2005 r. SOWK zawiera analizę rozwoju oraz diagnozę stanu zachowania krajobrazu kulturowego miasta, identyfikuje jego zagrożenia, dokonuje waloryzacji zasobów kulturowych oraz wskazuje kierunki ich ochrony. Wskazania dotyczące ochrony obejmują: • wskazanie obiektów i obszarów, które posiadają walory zabytkowe i powinny podlegać ochronie konserwatorskiej, na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece na nad zabytkami; • wyznaczenie stref ochrony konserwatorskiej i archeologicznej; • wskazanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji obszarów kulturowych miasta (wytyczne konserwatorskie).

W analitycznej części Studium Białogard został uznany za jedno z najstarszych miast na Pomorzu Zachodnim, o bogatej historii i złożonym układzie urbanistycznym. Miasto zawiera w swoich granicach elementy pochodzące z wczesnośredniowiecznego etapu osadnictwa, średniowieczny układ lokacyjny Starego Miasta oraz obszary powstałe w wyniku dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych przekształceń i rozbudów. Tkanę urbanistyczną wypełnia kilkaset budynków o zróżnicowanym czasie powstania, funkcji i formie, a także parki, cmentarze, skwery oraz ulice, drogi i mosty, powstałe w okresie od XIII do 1945 roku. Z analizy stanu środowiska kulturowego wynika, że należy utrzymać i rozszerzyć stan ochrony prawnej obiektów o nowe elementy, cenne pod względem wartości historycznych.

W SOWK zidentyfikowano czynniki zagrażające miejskiej zabudowie historycznej, do których zaliczono: • inwestycje kubaturowe dysharmonizujące z zabudową historyczną; • zmiany

historycznych podziałów parcelacyjnych; • stosowanie materiałów, form, technologii oraz kolorystyki niezgodnych z charakterem i tradycją historycznej zabudowy; • wprowadzanie reklam; • korekty w obrębie zieleni.

Dokument wskazuje obiekty i obszary chronione na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - wpisane do rejestru zabytków nieruchomych i archeologicznych, a także obiekty i obszary typowane do wpisania do rejestru zabytków nieruchomych i archeologicznych.

Ponadto, w celu ochrony dziedzictwa kulturowego wydzielono siedem stref ochrony konserwatorskiej i archeologicznej, dla których ustalono cele ochrony oraz zakresy, w jakich powinny być ustalone zapisy w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Do stref ochrony konserwatorskiej należą:

Strefa A ochrony konserwatorskiej – ścisłej ochrony konserwatorskiej. Obejmuje lokacyjny układ urbanistyczny miasta, odznaczający się czytelnym układem przestrzennym, wysokim stopniem zachowania historycznie ukształtowanej struktury oraz oryginalną i mało przekształconą zabudową historyczną. Do głównych celów ochrony tego obszaru należą: • zachowanie historycznych proporcji sylwety zespołu; • utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej; • zachowanie i odtworzenie historycznego układu ulic i placów oraz historycznych podziałów parcelacyjnych; • nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i charakter zabudowy.

1) Strefa B ochrony konserwatorskiej – pośredniej ochrony konserwatorskiej. Obejmuje czytelny, lecz nie dominujący sposób historycznego zagospodarowania, charakterystyczny w skali lokalnej, częściowo wypełniony oryginalną lub przekształconą zabudową historyczną. Do głównych celów ochrony obszaru należą: • utrzymanie zasadniczego układu ulic i placów oraz historycznej zasady podziałów parcelacyjnych; • utrzymanie istniejącej zabudowy o wartościach historycznych; • nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i typu zabudowy sąsiadującej; • zachowanie kompozycji układów zieleni.

3) Strefa E ochrony ekspozycji. Obejmuje obszar zapewniający ekspozycję historycznych układów zabudowy, dominant i elementów naturalnych, widoczną z określonych kierunków widokowych. Celem ochrony jest utrzymanie i ochrona ekspozycji wartościowych obiektów i zespołów.

4) Strefa K ochrony krajobrazu. Obejmuje historycznie ukształtowane formy pokrycia terenu, w szczególności zieleń o wartościach przyrodniczych, wraz z obiektami architektonicznymi. Do głównych celów ochrony obszaru należą: • zachowanie i rewitalizacja historycznych kompozycji układów zieleni, a także osi kompozycyjnych i powiązań widokowych; utrzymanie zasadniczego układu ulic, placów i ciągów pieszych; utrzymanie istniejącej historycznej zabudowy, a w przypadku elementów nowych i uzupełniających nawiązanie do zasad historycznej kompozycji zespołu.

5) Strefa W I pełnej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Obejmuje obszar występowania stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków lub ewidencji urzędu ochrony zabytków. W strefie obowiązuje zakaz wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz zachowanie

istniejącego układu topograficznego terenu.

6) Strefa W II częściowej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. W strefie dopuszczalne jest inwestowanie pod warunkiem współdziałania z odpowiednim organem ds. ochrony zabytków oraz przeprowadzenia przed rozpoczęciem prac ziemnych archeologicznych badań ratunkowych.

7) Strefa W III ograniczonej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych. Obejmuje stanowiska ujęte w ewidencji służby konserwatorskiej. W strefie w przypadku podejmowania prac ziemnych należy wykonać interwencyjne badania archeologiczne.

W SOWK wyznaczono także jednostki urbanistyczno-konserwatorskie, obejmujące fragmenty terenu odznaczające się czytelną kompozycją, jednorodną lub dominującą funkcją, w miarę jednorodnymi formami zabudowy i zagospodarowania, posiadającymi podobną metrykę. Dla jednostek tych sformułowane szczegółowe wytyczne konserwatorskie.

W Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard dokonano, na podstawie rozpoznania stanu zagospodarowania, identyfikacji lokalnych uwarunkowań rozwoju przestrzennego oraz podstawowych problemów rozwoju.

Do kulturowych uwarunkowań zaliczono: • zabytkowy układ urbanistyczny miasta wymagający rehabilitacji i likwidacji dysonansów przestrzennych dysharmonizujących układ; • występowanie obiektów zabytkowych w różnym stanie technicznym (o przeważającym złym stanie); • występowanie wartościowych (nie będących zabytkami prawnie zarejestrowanymi) elementów zabudowy XIX i XX-wiecznej wymagającej zachowania i utrzymania; • występowanie obiektów i obszarów ochrony archeologicznej.

Do głównych problemów w zakresie środowiska kulturowego należą: • postępująca degradacja techniczna wartościowych elementów środowiska kulturowego (złe stany techniczne większości obiektów zabytkowych, postępujące zużycie pozostałej substancji kubaturowej o dużych wartościach kulturowych); • występowanie obszarów o znacznym stopniu deformacji krajobrazowej, w tym deformacji obszarów prawnie chronionych.

Główne problemy dotyczące struktury funkcjonalno - przestrzennej miasta to: • uporządkowanie struktury komunikacyjnej, zwłaszcza w strefie zabudowy śródmiejskiej; • restrukturyzacja i rewaloryzacja strefy śródmiejskiej (w tym zabytkowego układu urbanistycznego) w celu wyraźnego ukształtowania centralnego zespołu usługowego; • stan jakości przestrzeni miejskiej wymagający procesów naprawczych i poprawy jakości życia mieszkańców (rehabilitacja i sanacja).

Przy wyznaczaniu kierunków zagospodarowania przestrzennego SUIKZP za optymalny kierunek rozwoju społeczno - gospodarczego oraz przestrzennego miasta przyjęło zasadę zrównoważonego rozwoju. Podnoszenie poziomu życia mieszkańców musi się odbywać przy uszanowaniu zasobów środowiska naturalnego i kulturowego. Przeobrażenia gospodarcze (przestrzenne) i cywilizacyjne są procesem ciągłym i w związku z tym musi je cechować świadomość otwarcia na przyszłość.

Podstawową cechą tak rozumianego rozwoju jest sprawność funkcjonowania poszczególnych systemów, tworzących strukturę przestrzenno-gospodarczo-społeczną, zapewniających możliwość kontynuowania procesów rozwojowych w przyszłości, przy zachowaniu i ochronie zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Celem głównym polityki przestrzennej miasta jest stworzenie warunków do wielofunkcyjnego rozwoju, m. innymi do intensyfikacji działań w zakresie kształtowania ładu przestrzennego, będącego drogą do odzyskania tożsamości kulturowej miasta.

Cel główny ma być realizowany za pomocą celów szczegółowych. W zakresie celów społecznych celem szczegółowym jest m. innymi zapewnienie właściwego wyposażenia w usługi publiczne, w tym usługi kultury. W zakresie celów ekonomicznych jest to m. innymi tworzenie warunków do rozwoju usług ponadlokalnych - obsługi tranzytu turystycznego. Do celów kulturowych należą: • zachowanie obiektów i obszarów dziedzictwa kulturowego, prawnie chronionych; • rozszerzenie zakresu ochrony prawnej obiektów i obszarów (w układach strefowych); • objęcie najwyższym stopniem ochrony obiektów typowanych do wpisu do rejestru zabytków; • rewaloryzacja przestrzenna historycznego układu urbanistycznego; • zapobieganie niekorzystnym zjawiskom dekapitalizacji i degradacji wartościowych obiektów środowiska kulturowego. Do celów przestrzennych m. innymi należą: • utrzymanie i zapewnienie korzystnego rozwoju poszczególnych struktur przestrzennych miasta (zespołów, kwartałów urbanistycznych); • uporządkowanie układu komunikacyjnego w tym wprowadzenie na określonych obszarach stref ruchu tylko pieszego, szczególnie w okolicach Placu Wolności; • utrzymanie i dalszą adaptację terenów po dawnych JAR, stanowiących rezerwy rozwojowe miasta; • rozwój wewnętrzny miejscowości, w tym odnawianie, zagęszczanie bądź rehabilitację funkcji użytkowej już istniejących terenów budowlanych.

Wychodząc z założenia ciągłości rozwoju istniejącej struktury przestrzennej miasta, za podstawowy kierunek rozwoju struktury miejskiej uznano ograniczony koncentryczny rozwój miasta, będący uzupełnieniem i wypełnieniem historycznie ukształtowanego układu miejskiego. Zakłada się także rewaloryzację i rewitalizację obszarów wartościowych historycznie oraz rewitalizację obszarów, gdzie dotychczasowy sposób użytkowania został przerwany i istnieje potrzeba nadania im nowej treści użytkowej (dotyczy przede wszystkim obszarów byłych JAR).

5.1.3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard

Tekst jednolity miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard (MPZP) został przyjęty przez Radę Miejską Białogardu Uchwałą Nr LI/373/2014 z dnia 26 marca 2014 r. (Dz. Urz. Województwa Zachodniopomorskiego z 2014 r. poz. 1894). MPZP jest dokumentem stanowiącym podstawę planowania przestrzennego w gminie. Ustalenia planu posiadają status prawa miejscowego i są podstawą wydawania decyzji administracyjnych.

MPZP zawiera zasady ochrony zabytkowych obiektów i obszarów – poprawy ich stanu, zapobiegania zagrożeniom oraz ochrony wobec planowanych inwestycji. Ustanowienia planu obejmują historyczny układ urbanistyczny, lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków, stanowiska archeologiczne oraz obszary o szczególnych walorach krajobrazowych.

Określono następujące obiekty i obszary zabytkowe objęte ochroną konserwatorską:

- obiekty i obszary zabytkowe wpisane do rejestru zabytków objęte ścisłą ochroną konserwatorską na mocy ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami;
- obiekty i obszary o wysokich walorach zabytkowych, objęte ochroną na podstawie MPZP;
- pozostałe obiekty i obszary zabytkowe objęte ochroną na podstawie MPZP;
- strefy ochrony konserwatorskiej: strefę „A” ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego, strefę „B” ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów zabytkowych, strefy „K” ochrony krajobrazu oraz strefy „WI”, „WII” i „WIII” ochrony stanowisk archeologicznych, objęte ochroną na podstawie MPZP.

Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej obejmują ochronę historycznego układu urbanistycznego, form architektonicznych oraz ekspozycji zespołu.

W obrębie strefy „A” dla obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów o wysokich walorach zabytkowych ustalono m. innymi: • nakaz utrzymania bryły, w tym geometrii dachów, oraz kompozycji i detalu elewacji frontowej; • zachowanie tradycyjnych proporcji otworów; • nakaz utrzymania oryginalnej stolarki okiennej, zewnętrznej drzwiowej i bram; w przypadku konieczności wymiany nowa stolarka powinna odtwarzać historyczną; • nakaz stosowania tradycyjnych tynków; • konserwacja, restauracja, modernizacja oraz remont muszą się odbywać z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej; • zakaz ocieplania budynków z zewnątrz; • nakaz dostosowania elementów nie zabytkowych do oryginalnej kompozycji i detalu; • utrzymanie otoczenia obiektu zabytkowego musi się odbywać zgodnie z historycznym zagospodarowaniem; • zachowanie, zabezpieczenie i wyeksponowanie średniowiecznych murów miejskich.

Dla pozostałych obiektów o walorach zabytkowych w strefie „A” ustalono m. innymi: • obowiązek zachowania formy zewnętrznej, w tym geometrii dachów, z możliwością ograniczonej rozbudowy i przebudowy, określonej odrębnymi zasadami; • obowiązek zachowania układu kompozycyjnego bryły i elewacji; • obowiązek zachowania detalu architektonicznego oraz odtworzenie detalu nie zachowanego; • obowiązek zachowania historycznej stolarki okiennej i drzwiowej oraz odtworzenie stolarki już wymienionej. Odnośnie projektowanych przebudów i rozbudów obiektów o walorach zabytkowych, podstawową zasadą jest, że rozbudowywana część powinna gabarytami, kształtem dachu, rozwiązaniami materiałowymi i detalami nawiązywać do części już istniejącej.

Dla strefy „A” określono m. innymi: • zachowanie historycznych proporcji wysokościowych kształtujących sylwetę zespołu wraz z dominantami; • zachowanie i odtworzenie historycznego

układu ulic i placów, podziałów parcelacyjnych oraz charakteru wnętrza urbanistycznych; • utrzymanie istniejącej zabudowy o wartości historycznej; • nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i charakteru zabudowy sąsiedniej (dotyczy głównie zachowania skali i gabarytów); • zakaz realizacji nowej zabudowy gospodarczo-garażowej.

Dla strefy „B” ustalono m. innymi: • utrzymanie zasadniczego układu ulic i placów, historycznej zasady podziałów parcelacyjnych, istniejącej zieleni oraz zabudowy o wartości historycznej; • nawiązanie w nowej zabudowie do zasad historycznej kompozycji zespołu i charakteru zabudowy sąsiedniej;

Dla strefy „K” ustalono m. innymi: • zachowanie i rewitalizację historycznych kompozycji układów zieleni; • zachowanie osi kompozycyjnych i powiązań widokowych; • utrzymanie istniejącej historycznej zabudowy oraz nawiązanie w nowych elementach do zasad historycznej kompozycji zespołu; • utrzymanie zasadniczego układu ulic, placów, ciągów pieszych i alejek.

Dla strefy „W1” ustalono m. innymi: • zakaz wszelkiej działalności związanej z pracami ziemnymi; • zachowanie istniejącego układu topograficznego wraz z obiektem wpisanym do rejestru i ujętym w ewidencji.

Dla strefy „WII” ustalono zachowanie stanowiska ujętego w ewidencji. Wspólnie dla strefy „WII” i „WIII” ustalono m. innymi: • uzgadnianie i opiniowanie wszelkich poczynań budowlanych i innych przez organ do spraw ochrony zabytków; • w przypadku podjęcia inwestycji w obrębie strefy obowiązuje przeprowadzenie badań ratunkowych.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii miasta

Okres wczesnośredniowieczny

Nazwa Białogard jest pochodzenia słowiańskiego i oznacza „Biały Gród”. Po raz pierwszy w słowiańskim brzmieniu *Belgarda* pojawia się w 1124 r. w relacji z misji chrystianizującej biskupa Ottona z Bambergu. W późniejszych dokumentach spotyka się m. innymi formy *Belgard*, *Belgardia* lub *Belgorod*, stanowiące zlatynizowane i zniemczone wersje nazwy¹⁰. Przed 1945 rokiem obowiązywała niemiecka nazwa *Belgard*.

Od 2 poł. II w. n.e. do przełomu V i VI w. w okolicach Dębczyna i Białogardu istniało duże skupisko osadnicze ludności pochodzenia germańskiego, należące do tzw. dębczyńskiej grupy kulturowej¹¹.

¹⁰ Łukomski G., *Dzieje Białogardu do połowy XVII w.*, [w:] *Białogard 1299-1999. Studia z dziejów miasta*, praca zbiorowa pod redakcją B. Polaka, Koszalin-Białogard 1999 s. 95;

¹¹ Historia Białogardu we wczesnym średniowieczu została opracowana na podstawie: Cnotliwy E, *Białogard i okolice we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Białogard 1299-1999, studia z dziejów miasta...*, s. 71-93;

Ludność ta w przeciągu 2 poł. V w. w większości opuściła te tereny, a na jej miejsce od 2 poł. VI do IX w. zaczęła napływać falami ludność słowiańska. Największy rozwój osadnictwa słowiańskiego na tym terenie przypadł na IX wiek. W ciągu XVII w. skupisko osad słowiańskich powstało także na terenie dzisiejszego Białogardu i Pękanina. W 1 poł. VII w. lokalna wspólnota terytorialna (opole) wzniosła gród w Białogardzie, pełniący rolę siedziby władzy. Gród ulokowany został przy skrzyżowaniu dwóch ważnych dróg – szlaku solnego, łączącego Kołobrzeg z Wielkopolską, oraz drogi łączącej Gdańsk ze Szczecinem. Miejsce lokalizacji miało cechy obronne – położone było w dolinie zalewowej rzeki Parsęty, na otoczonym wodą i bagnami wyniesieniu.

Gród w Białogardzie posiadał niewielkie rozmiary. Otoczony był wałem obronnym o szerokości 5,5m., wzniesionym z drewna i gliny. Wnętrze mieściło kilkanaście domostw, rozmieszczonych pierścieniem wokół centralnego placu. Wały wielokrotnie przebudowywano i rozbudowywano, aż w 2 poł. IX w. osiągnęły szerokość 18-19 m. W tym czasie gród w Białogardzie był jednym z najbardziej obwarowanych w regionie i pełnił rolę centralnego ośrodka ziem dorzecza środkowej Parsęty.

W XI w. gród powiększono. Wały przesunięto na zewnątrz, a wewnątrz poszerzono. Poza obwarowaniami pojawiła się sprzężona z grodem osada – podgrodzie, pełniąca funkcję rzemieślniczo-handlową. Lokalizacja podgrodzia jest dzisiaj nieznana. Być może było usytuowane na terenie późniejszego miasta lokacyjnego, na co mogłyby wskazywać optymalne w tym miejscu warunki topograficzne.

Dzieje Białogardu są ściśle związane z historią Pomorza¹². W XI wieku Pomorze zostało podbite i przyłączone do państwa piastowskiego. Około 1005 roku organizmem plemiennym. Na przełomie XI i XII w. wyłoniła się rodzima dynastia książąt, która scaliła plemiona i doprowadziła do powstania Księstwa Pomorskiego. Gród w Białogardzie dwukrotnie - w 1102 i 1107 r. został zdobyty przez Bolesława Krzywoustego. W 1124 r. przebywał w nim przez kilka dni biskup Otton z Bambergu. Jednak już w 1181 r. książę pomorski Bogusław I uznał zwierzchnictwo cesarza Niemiec Fryderyka Rudobrodego. W tym czasie rozpoczął się proces napływu na Pomorze ludności pochodzenia niemieckiego i tym samym wypierania ludności miejscowej. W 1269 roku książę gdański Mszczuj II zagarnął ziemię białogardzką i oddał ją margrabiom brandenburskim w lenno. W 1276 roku ziemia białogardzka wróciła w granice Księstwa Pomorskiego. W lipcu 1295 roku nastąpił podział Pomorza na dwie dzielnice: szczecińską i wołogoską. Białogard znalazł się w dzielnicy wołogoskiej.

Lokacja miasta

W dniu 2 sierpnia 1299 r. książę wołogoski Bogusław IV nadał Białogardowi prawa miejskie, wzorowane na prawie miasta Lubeki. Obecny stan badań nad tematem nie pozwala na rozstrzygnięcie, czy lokacja była przeprowadzona na surowym korzeniu, czy na miejscu istniejącej już wcześniej osady - podgrodzia. Lokacyjne miasto zostało ulokowane na północny-wschód od grodziska,

¹² Łukomski G., *Dzieje Białogardu...*, s. 95-104;

nad rzeką Liśnicą¹³. Założone było na obszarze ok. 6 hektarów i w porównaniu do innych miast Pomorza było niewielkie. Granice miasta wytyczono na rzucie podkowy, z półkolistym wybrzuszeniem po stronie zachodniej (być może jest to pozostałość po owalnicowym kształcie wcześniejszego podgrodzia). Miasto rozplanowano na planie regularnej szachownicy, w której 11 ulic dzieliło obszar na 16 prostokątnych kwartałów. W przeciągu XIV i XV wieku miasto otoczono kamiennie-ceglanymi murami obronnymi. W murach usytuowane były dwie bramy: Młyńska po zachodniej stronie miasta, wychodząca na drogę w kierunku Karlina, i Wysoka po stronie wschodniej, wychodząca na drogę w kierunku Połczyna. W linii murów znajdowało się ponadto 25 półbaszt oraz 5 furt. Wzdłuż muru wytyczona była uliczka. Za murami rozciągał się zewnętrzny pas obwarowań, na który składały się fosa i wały ziemne. Funkcje fosy po stronie północnej pełniła rzeka Liśnica. W centrum miasta usytuowany był rynek na rzucie kwadratu, pośrodku którego usytuowano główną budowlę władzy świeckiej – wzniesiony w XIV w. ratusz. W kwartale przylegającym do północno-zachodniego naroża rynku ulokowano najważniejszą budowlę sakralną - farę, której budowę rozpoczęto w 1310 r. Ulice miasta nosiły nazwy: Bramna, Mariacka, Marka, Łaziebna, Pańska, Przymurna, Rycerska, Spichrzowa, Strażnicza, Tkacka i Wodna¹⁴. Przy rynku oraz głównych ulicach położone były domy patrycjuszy miejskich, a przy ulicach bocznych - domy rzemieślników i drobnych handlarzy. Na zapleczach domów umieszczano spichlerze i inne budynki gospodarcze. Domy sytuowane były względem ulic szczytowo, wznoszone w konstrukcji szkieletowej.

W ciągu XIV i XV wieku poza murami miasta wykształciły się dwa przedmieścia. Pierwsze przedmieście, zwane Karlińskim lub Starym, ulokowało się przed Bramą Młyńską. Rozciągało się wzdłuż drogi, wychodzącej od Bramy w kierunku na południowo-zachodnim (ob. na jej śladzie jest ul. Świdwińska). W XIV w. na przedmieściu zbudowano kaplicę p.w. św. Jerzego ze szpitalem dla trędowatych. Przy Bramie Młyńskiej znajdował się młyn i staw. Drugie przedmieście, zwane Koszalińskim lub Nowym, wykształciło się po wschodniej stronie miasta, przed Bramą Wysoką, przy skrzyżowaniu traktu Solnego z traktem z Gdańska do Szczecina. Na terenie przedmieścia znajdowała się kaplica p.w. św. Jakuba, wraz z drugim szpitalem - przytułkiem dla pielgrzymów (lokalizacja obiektów nie jest znana, w XVI lub XVII w. je rozebrano). Przedmieście zamieszkiwali prawdopodobnie ubodzy zagrodnicy, a większość zabudowy stanowiły stodoły, które budowano tu tradycyjnie aż do końca XIX wieku¹⁵.

Na terenie dawnego grodziska książę Wacław IV wybudował w 1315 r. zamek. Zamek do 1321 r. pełnił funkcję rezydencji książęcej, następnie stał się siedzibą książęcych wójtów¹⁶.

W 1368 roku księstwo wołogoskie podzieliło się na dwie części: słupską i zachodnią, w wyniku czego Białogard znalazł się w dzielnicy słupskiej. Od końca XV do 1648 r., na skutek zjednoczenia Pomorza

¹³ Łukomski G., *Dzieje Białogardu...* s. 104 i ryc. 25;

¹⁴ Berghaus H., *Landbuch des Herzogthums Kaschubien und der einverleibten Kreise der Neümark oder des Verwaltungs Bezirk der Königlische regierung zu Köslin*, Th. III B. I, Berlin 1867, s. 664;

¹⁵ *Studium Ochrony Wartości Kulturowych...*, s. 17;

¹⁶ Radacki Z., *Średniowieczne zamki Pomorza Zachodniego*, Warszawa 1976, s. 104-105;

Zachodniego, Białogard pozostawał w granicach księstwa szczecińskiego.

W XIV w. nastąpił wzrost znaczenia Białogardu w życiu gospodarczym Pomorza Zachodniego. W roku 1307 miastu nadano prawo składu, który nakładał na przejeżdżających kupców obowiązek handlowania posiadanymi towarami. W 1386 roku Białogard, poprzez związek z Kołobrzegiem, nawiązał współpracę z miastami Hanzy. Głównym źródłem utrzymania mieszkańców było rolnictwo i rzemiosło.

W końcu średniowiecza miasto przeżywało zastój gospodarczy, związany m. innymi z kryzysem miast hanzeatyckich, nękającymi miasto epidemiami i pożarami, a także grasującymi na drogach rozbójnikami. W 1469 r. miał miejsce zatarg między Białogardem a pobliskim Świdwinem, który przeszedł do historii jako „bitwa o krowę”. W 1481 r. Białogard przystąpił do związku miast pomorskich, mającego bronić swych obywateli przed napadami rabunkowymi. Białogard w tym czasie utracił już swoje ponadregionalne, polityczno-gospodarcze znaczenie. Obecnie pełnił jedynie rolę regionalnego ośrodka gospodarczego i administracyjnego. W 1445 roku w Białogardzie mieszkało 1551 mieszkańców, w tym 31 żydów.

Po 1534 r., na skutek reformacji, miasto przyjęło religię luterańską. Na przełomie XV i XVI w. miała miejsce reforma administracyjna, na skutek której zlikwidowano urząd wójtowski, a na jego miejsce powołano domeny¹⁷.

Okres XVII - XVIII w.

XVII w. przyniósł miastu wojnę trzydziestoletnią (1618-1648), która doprowadziła do wyniszczenia miasta. Białogard był wielokrotną areną przemarszów wojsk, potyczek bitewnych i grabieży, nękany był przez głód, epidemie i pożary. Na skutek wojny miasto utraciło około 2/3 swoich mieszkańców i połowę zabudowy, nastąpiła długotrwała zapaść gospodarcza. Białogard stał się w tym czasie małym miastem rolniczym. W konsekwencji wojny, w 1648 roku Białogard, wraz ze wschodnią częścią Księstwa Pomorskiego, przeszedł pod panowanie Brandenburgii.

W 2 poł. XVII w. w mieście miało miejsce kilka pożarów, w tym szczególnie tragiczny z 1677 r. Pod koniec XVII w. Białogard zaczął powoli wychodzić z kryzysu i odbudowywać się. W tym czasie m. innymi wzniesiono na Przedmieściu Koszalińskim kościół św. Piotra (obecnie nie istniejący). W 1721 r. w Białogardzie osadzono garnizon. W latach 1724-1725 przeprowadzono w Księstwie reformę administracji powiatowej. W jej wyniku Białogard stał się stolicą nowego, znacznie większego obszarowo powiatu, połączonego z dwóch dawnych powiatów - białogardzkiego i półczyńskiego. Na czele powiatów ustanowiono urząd landrata. Oba wydarzenia – osadzenie garnizonu i reforma administracyjna miały duże znaczenie stymulujące rozwój miasta w XVIII w.¹⁸

Osiemnastowieczny układ przestrzenny miasta można zanalizować na podstawie wykonanego w 1765

¹⁷ Łukomski G., *Dzieje Białogardu...* s. 110-112; K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego*, [w:] *Ochrona Zabytków*, nr 1, 2006, s. 11-12;

¹⁸ Łukomski G., *Dzieje Białogardu...*, s. 115;

r. planu Białogardu¹⁹. Miasto w tym czasie, podobnie jak w średniowieczu, składało się ze Starego Miasta, wzgórza zamkowego oraz dwóch przedmieść - Karlińskiego i Koszalińskiego.

Stare Miasto zachowało się w swoim średniowiecznym kształcie - z pierścieniem murów obronnych, biegnącą wzdłuż murów uliczką (ob. ul. Matejki), rynkiem z ratuszem, kościołem Mariackim z cmentarzem przykościelnym oraz kilkunastoma ulicami. Na terenie miasta znajdował się również szpital św. Ducha (rozebrany w latach 90-tych XIX w.), a przy dom komendanta garnizonu (rozebrany w 1928 roku). W murach miejskich nadal znajdowały się dwie bramy oraz pięć furt (w 1794 r. Bramę Młyńską rozebrano). W tym czasie nie istniały już zewnętrzne wały i fosy, a na ich miejscu wytyczono drogę (mniej więcej w miejscu ob. ulic Batorego, Kościuszki, Batalionów Chłopskich i Świętochowskiego). Po północnej stronie Bramy Młyńskiej znajdował się młyn ze stawem.

Zamek pełnił funkcję siedziby domeny. Obiekt był w tym czasie już wielokrotnie przebudowywany. W 1526 r. spłonął, po czym w 1535 r. został odbudowany, następnie po 1725 r. rozbudowany. Zamkowi towarzyszyły budynki pomocnicze. Wzgórze zamkowe obiegała u podstawy droga, szeroki pas zieleni oraz wąska fosa z mostem zwodzonym od strony wjazdu. Przy zamku znajdował się ogród. W 1786 r. zamek rozebrano, wznosząc na jego miejscu nowy gmach siedziby domeny²⁰.

Przedmieście Karlińskie było w omawianym czasie już znacznie rozbudowane, ponieważ to tutaj zlokalizował się główny impet rozwoju przestrzennego miasta. Główną arterią komunikacyjną przedmieścia stanowiła droga wyjazdowa z miasta w kierunku Karlina (ob. ul. Wojska Polskiego). Równoległe do niej po stronie północno-zachodniej wytyczono dwie mniejsze ulice. Do ulic przylegały wąskie i długie parcele, zabudowane w sposób zwarty. W północnej części przedmieścia zabudowa była luźniejsza. Średniowieczna część Przedmieścia Karlińskiego rozciągała się wzdłuż ulicy biegnącej w kierunku południowym (ob. ul. Świdwińska). Po wschodniej stronie ulicy znajdowały się parcele z zabudową mieszkalną i gospodarczą, a po zachodniej kaplica p.w. św. Jerzego z cmentarzem i cegielnia. Szpital św. Jerzego już nie istniał. Zabudowę całego przedmieścia stanowiły domy mieszkalne, budynki inwentarskie, stodoły oraz warsztaty tkackie, garbarskie i farbiarskie. Na zapleczach działek znajdowały się ogrody²¹.

Przedmieście Koszalińskie obszarowo dorównywało Karlińskiemu, jednak było zupełnie inaczej rozplanowane. Osnową przedmieścia była szeroka ulica główna - biegnąca południkowo, po śladzie traktu z Połczyna do Koszalina (ob. ul. Piłsudskiego). Odchodziły od niej prostopadłe w kierunku wschodnim cztery mniejsze uliczki (ob. ulice Aldony, Hoffmanowej, Zapolskiej i Skłodowskiej). Zabudowania mieszkalno-gospodarcze skupione były głównie w północnej części przedmieścia. Zabudowa była tutaj zwarta, przeważnie o charakterze miejskim, sytuowana na wąskich działkach. Przy ulicach mniejszych (ob. ul. Aldony i Hoffmanowej) występowała zabudowa luźna, złożona

¹⁹ *Plan miasta Białogardu*, Ackermann, 1765 r., Archiwum Państwowe w Szczecinie;

²⁰ Fijałkowski A., Kalicki J., *Zabytki Białogardu*, [w:] *Białogard 1299-1999. Studia z dziejów miasta...*, s. 268;

²¹ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 11-12; *Studium Ochrony Wartości Kulturowych...*, s. 18-19;

głównie z wiejskich zagród. Po 1765 r. na północ od ul. Aldony ulokowano fundację opiekuńczą św. Gertrudy. W południowej części przedmieścia, po zachodniej stronie głównej ulicy usytuowany był kościół p.w. św. Piotra. Poza tym lokowano tutaj głównie stodoły²².

Przypuszczalnie pod koniec XVIII w. na zachód od Przedmieścia Karlińskiego założono cmentarz (przy ob. ul. Kołobrzeskiej).

Okres XIX w. do I wojny światowej

Pierwsze dekady XIX w., z powodu toczącej się w latach 1807-1815 kampanii napoleońskiej, były dla Białogardu okresem zastoju.

W 1836 r. w powiecie białogardzkim rozpoczęto zakrojony na szeroką skalę program budowy dróg²³. W latach 1846-1849 r. zmodernizowano historyczną drogę solną z na trasie Kołobrzeg-Karolino-Białogard-Połczyn. Po 1841 r. wybudowano drogę do Koszalina (ob. ul. 1-Maja). W latach 1854-1856 wykonano drogę Byszyno-Bobolice-Warnino, a w końcu lat 60-tych Białogard-Sławoborze. Od lat 80-tych XIX w. aż do wybuchu I wojny światowej drogi były dalej rozbudowywane, zwłaszcza lokalne, łączące Białogard z okolicznymi wsiami i majątkami ziemskimi.

Szczególnie istotne dla rozwoju miasta miało poprowadzenie przez Białogard linii kolejowych²⁴ oraz powstanie tutaj węzła kolejowego o dużym znaczeniu regionalnym. W 1859 r. powstała linia kolejowa Stargard-Białogard-Koszalin, z odgałęzieniem Białogard-Kołobrzeg. W 1878 r. zbudowano linię Białogard-Szczecinek. W 1905 r. otwarto odcinek kolei wąskotorowej Białogard-Świelino, a w 1909 r. Białogard-Rarwino. Tory kolejowe poprowadzono po poł. – zach. stronie miasta. Dworzec kolei szerokotorowej usytuowano po zachodniej stronie Przedmieścia Karlińskiego, natomiast dworzec kolei wąskotorowej znajdował się popołudniowej stronie tego Przedmieścia (przy ob. ul. Kolejowej).

W 2 poł. XIX w. nastąpił znaczący wzrost ludności Białogardu. W 1852 r. miasto posiadało 3854 mieszkańców, a w 1880 r. już dwukrotnie więcej – 7868. Nastąpił dotkliwy brak mieszkań. Stare Miasto było w tym czasie bardzo przeludnione, a zabudowa przedmieść chaotyczna i przestarzała. Trudne warunki mieszkaniowe i sanitarne były jedną z przyczyn epidemii cholery, które miały miejsce w 1853 i 1866 r. Miasto nawiedzały także pożary²⁵.

Powiatowe funkcje administracyjne Białogardu oraz rozbudowa dróg i kolei wpłynęły na początkowo umiarkowany, a od końca XIX w. bardziej intensywny rozwój gospodarczy i urbanistyczny miasta²⁶.

Działające w tym czasie (lata 60-te) rzemiosło, drobny przemysł i handel związane były głównie z rolnictwem i niewielkim rynkiem lokalnym. Nadal spora część ludności utrzymywała się z rolnictwa i tradycyjnych gałęzi rzemiosła, np. garbarni. Do większych zakładów produkcyjnych należała gorzelnia, browar, tkalnia wyrobów lnianych, tkalnia adamaszku oraz fabryka papy dachowej. W 1875 roku

²² K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 12; *Studium Ochrony Wartości Kulturowych...*, s. 19-20;

²³ *Studium Ochrony Wartości Kulturowych...*, KOBiDZ 2005;

²⁴ Łukomski G, *Białogard...* s. 124;

²⁵ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 13-14;

²⁶ Łukomski G, *Białogard...* s. 123;

uruchomiono fabrykę maszyn i sprzętu rolniczego.

Rozwijające się miasto potrzebowało nowych terenów pod zabudowę. Od 1866 r. rozbierano średniowieczne mury obronne, powiększając w ten sposób obszar Starego Miasta. Po południowo-wschodniej i północnej stronie Miasta, na miejscu murów oraz rozebranych już wcześniej fos i wałów wytyczono kilka nowych kwartałów przeznaczonych pod zabudowę. Z obwarowań zachowano jedynie Bramę Wysoką oraz niewielkie fragmenty murów obronnych po południowej, wschodniej i północnej stronie, w miejscach, w których były oparciem dla dostawionych tu wcześniej budynków. Równocześnie na Starym Mieście wyburzano stare, ryglowe domy i zastępowano je ceglanymi, dwukondygnacyjnymi kamienicami, z pomieszczeniami handlowymi na parterach. W 1847 r. rozebrano ratusz, a na nową siedzibę władz miejskich zaadaptowano usytuowaną przy rynku kamienicę (ob. pl. Wolności 5). Rynek zmienił charakter z placu targowego na reprezentacyjny plac miejski, gdzie w 1898 roku ustawiono pomnik cesarza Wilhelma I. Rozebrano szpital św. Ducha i w 1876 roku na jego miejscu wzniesiono budynek szkoły.

Karlińskie Przedmieście w latach 1852 i 1857 nawiedziły pożary, które doszczętnie zniszczyły zabudowę. Przy odbudowie przedmieścia nie powielono już wiernie dawnego układu przestrzennego, lecz znacznie go zmodyfikowano. W latach 1857-1860 po północnej stronie przedmieścia wytyczono obecną ul. Dworcową i przy jej zachodnim krańcu usytuowano dworzec kolejowy. W latach 60-tych i 70-tych wytyczono nową siatkę ulic równoległych i prostopadłych do torów kolejowych. Główną arterią przedmieścia nadal pozostała ob. ul. Wojska Polskiego. Przy obecnych ulicach Wojska Polskiego, Wybickiego, Lelewela i Lipowej zaczęto sytuować okazałe, dwu- i trzykondygnacyjne kamienice. W bezpośrednim sąsiedztwie dworca lokowano budownictwo przemysłowe. W latach 1870 – 1910 kaplicę p.w. św. Jerzego przebudowano na kościół pod tym samym wezwaniem²⁷.

Układ przestrzenny Przedmieścia Koszalińskiego nie uległ w omawianym czasie zmianie, poza powstaniem nowych kwartałów zabudowy na terenie przyległym do rozebranych murów miejskich. Nadal główną ośnią przedmieścia była ulica biegnąca po śladzie starego traktu z Połczyna do Koszalina (ob. ul. Piłsudskiego) oraz cztery odchodzące od niej na wschód uliczki. Przy ulicy głównej zaczęto wznosić dwukondygnacyjne kamienice. Przy uliczkach bocznych nadal ulokowana była głównie parterowa zabudowa o charakterze wiejskim - domy i budynki gospodarcze w północnej części przedmieścia oraz ciągi stodoł w części południowej. Stodoły w tym miejscu były budowane do momentu wybuchu pożaru w 1866 r., który większość z nich strawił²⁸.

Stojący na Wzgórzu Zamkowym gmach siedziby domeny pełnił swoją funkcję do 1807 r. Następnie przeszedł w ręce prywatne, lecz wśród mieszkańców nadal nazwany był „Starym Urzędem”²⁹. Pod względem architektonicznym i przestrzennym na Wzgórzu w omawianym czasie nie nastąpiły istotne zmiany.

²⁷ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 15;

²⁸ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 15;

²⁹ Fijałkowski A., Kalicki J., *Zabytki Białogardu...*, s. 268;

Pod koniec lat 80-tych XIX w. osuszono mokradła po północno-wschodniej stronie Starego Miasta i urządzono w tym miejscu park miejski. Równolegle do parku wytyczono obecną ul. Grunwaldzką, przy której zlokalizowano pierwsze reprezentacyjne gmachy - gimnazjum z 1875 r., szkołę przygotowawczą, dom opieki fundacji Kleista Retzowa z 1897 r. oraz nową siedzibę landrata z ok. 1890 r. Około 1905 r. przy ul. 1 Maja zbudowano budynek starostwa. Na początku XX w. na terenie Białogardu pracowało wielu miejscowych budowniczych, między innymi z rodziny Utechów, z której wywodził się znany niemiecki rzeźbiarz³⁰.

Duży wpływ na rozwój miasta miało stacjonujące w nim wojsko. Początkowo, od momentu założenia garnizonu w 1721 r. żołnierze mieszkali w kwaterach prywatnych, a dla komendanta wzniesiono dom przy rynku. W latach 1885-1902 przy ob. ul. Kołobrzeskiej zbudowano koszary, mieszczące m. innymi kaplicę, lazaret i kasyno.

Pod koniec XIX wieku w mieście powstało kilka obiektów związanych z przemysłem. W latach 1892-1893 po południowo-wschodniej stronie miasta zbudowano zespół rzeźni miejskiej (nie zachowany), w latach 1896-1898 gazownię miejską (nie zachowaną), a w 1911 r. elektrownię³¹.

Okres międzywojenny (1918-1945)

Pierwsza Wojna Światowa oraz najbliższe lata po jej zakończeniu były dla Białogardu, okresem głębokiego zastoju. Niewielkie oznaki ożywienia gospodarczego zaznaczyły się po 1923 r. W 1932 r. wzrosło znaczenie administracyjne miasta, ponieważ do powiatu włączono obszar wcześniejszego powiatu świdwińskiego³².

W okresie międzywojennym w Białogardzie nastąpił gwałtowny wzrost liczby mieszkańców. W 1914 r. Białogard liczył 9260 osób, w 1930 r. 13081 osób, a w 1939 r. już 16460 osób. Miasto stało się ogromnie przeludnione, zajmując pod tym względem trzecie miejsce w Niemczech. Dramatycznie brakowało mieszkań.

Gospodarka miasta nadal była oparta na rolnictwie i jego surowcach. Działało tutaj 16 zakładów przemysłowych - elektrownia, gazownia, rzeźnia, parkieciarnia, kilka tartaków, mała fabryka maszyn, młeczarnia, suszarnia nasion, dwa młyny wodne, młyn parowy i zakłady skórzane. Do najliczniejszych zakładów rzemieślniczych należały stolarnie, zakłady rymarskie i ślusarskie, farbiarnie oraz pralnie chemiczne. W mieście odbywały się także targi bydłem i końmi, jedne z większych na Pomorzu Zachodnim³³.

Od 1923 r. zaczęto wznosić nowe domy mieszkalne i osiedla, lokowane w obrębie istniejącego już układu urbanistycznego oraz na terenach dotąd niezabudowanych³⁴. Powstawały spółdzielnie mieszkaniowe, wznoszące domy prywatne, spółdzielcze, zakładowe i socjalne. Osiedla domów jednorodzinnych powstały m. innymi przy ulicach Kochanowskiego, Mestwina, Bolesława Śmiałego,

³⁰ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 16;

³¹ *Studium Ochrony Wartości Kulturowych...*, s. 26;

³² Łukomski G, *Białogard...* s. 134

³³ Łukomski G, *Białogard...* s. 134-135;

³⁴ *Garnison Belgard um Umgegend*, 1910 r., Archiwum Państwowe w Szczecinie;

Kazimierza Wielkiego i Wazów, pomiędzy ulicami Chopina i Noskowskiego, oraz przy ul. Krakowskiej i Szosie Połczyńskiej. Zespoły domów wielorodzinnych zbudowano m. innymi przy ul. Piastów oraz Pomorskiej, Dąbrowszczaków i Kochanowskiego. W pobliżu elektrowni postawiono osiedle dla urzędników zakładu. Na terenie nowych dzielnic równocześnie lokowano budynki użyteczności publicznej. Przy ul. Dąbrowszczaków w 1925 r. zbudowano niewielki kościół katolicki wraz z plebanią, a w 1928 r. szkołę podstawową „Hindenburg Schule” (ob. Zespół Szkół Zawodowych). W latach dwudziestych rozbudowano park miejski.

Zmiany i inwestycje miały miejsce także w obrębie Starego Miasta. W 1926 w północnej pierzei rynku wzniesiono nowy, okazały ratusz. Około 1930 r. zbudowano nowoczesny dom towarowy. Na rynku, w miejscu pomnika cesarza postawiono pomnik poświęcony pamięci poległych podczas I wojny światowej. Wyremontowano Bramę Wysoką i otworzono w niej Muzeum Regionalne. Na rogu ulicy Kościelnej i Kościuszki znajdowała się synagoga, którą zniszczono w 1938 r. w czasie „Nocy Kryształowej”.

W 1921 r. w południowej części miasta wzniesiono wieżę ciśnień. W 1927 r. przy ul. Szpitalnej zbudowano Szpital Powiatowy. W 1929 roku przebudowano dworzec, a przed jego fasadą założono okazały plac. W pobliżu dworca przy ul. Dworcowej, Drzymały i Klonowej zbudowano zespół domów dla pracowników kolei. W latach 1934-1936 przy ulicy Moniuszki wybudowano stadion z basenami oraz parkiem³⁵.

W latach 30-tych, w ramach postępującego zbrojenia się Niemiec umieszczono w Białogardzie kolejne jednostki wojskowe. Wzniesiono wówczas dwa nowe zespoły koszar - w 1934 r. przy Połczyńskiej oraz w 1936 r. przy ul. Zwycięstwa. W 1935 r. przy ul. Chopina wzniesiono nowy szpital wojskowy, a przy ul. Mickiewicza dom oficera (ob. Urząd Skarbowy) oraz domy mieszkalne na potrzeby wojska.

Okres po 1945 r.

Białogard został wyzwolony z okupacji niemieckiej przez sowiecką armię w dniu 4 marca 1945 r. Podczas działań wojennych miasto nie zostało zniszczone.

W konsekwencji wojny niemal wszyscy niemieccy mieszkańcy musieli opuścić miasto, a na ich miejsce zaczęli napływać polscy osadnicy. Według spisu ludności z 1948 r. wśród mieszkających w mieście 11731 Polaków wyróżniono: 41 autochtonów, 3411 repatriantów z terenu ZSRR, 391 repatriantów i reemigrantów z innych państw, 6589 przesiedleńców, 1299 dzieci do lat czterech³⁶.

W pierwszych dekadach po wojnie sukcesywnie rozbierano stare domy mieszkalne i gospodarcze, przede wszystkim zbudowane w konstrukcji szkieletowej. Najwięcej domów rozebrano na terenie Starego Miasta oraz w północnej pierzei ulicy Wojska Polskiego. Według sprawozdania z działalności MRN w 1955 r. 21 domów pochodziło sprzed 1800 r. (do dzisiaj nie zachował się żaden), 246 z lat 1800-1900, 786 z lat 1901-1930 i 69 z lat 1931-1945. Z ogólnej liczby 1 141 domów, 982 były

³⁵ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 16-17;

³⁶ Jordanek Z., *Białogard w latach 1945-1998*, [w:] *Białogard 1299-1999. Studia z dziejów miasta...*, s. 167;

murowane z cegły, a 159 w konstrukcji szkieletowej. 530 domów było budynkami parterowymi, dwa budynki trzypiętrowe, 9 budynków wyższych niż trzypiętrowe, a pozostałe - jednopiętrowe. Proces rozbiórki zabytkowych budynków trwa do dnia dzisiejszego. W latach 90-tych rozebrano m. innymi położony na Wzgórzu Zamkowym budynek siedziby domeny z 1786 r.

W latach 1952-1953 w mieście zmieniono nazwy niektórych ulic³⁷.

Od 1957 zaczęto budować nowe domy mieszkalne, sytuowane przy istniejących już ulicach lub na nowo tworzonych osiedlach. Zachowane, zabytkowe domy mieszkalne w przeważającej większości użytkowane są zgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem, niektóre zaadaptowano na funkcje usługowe. Budynki te znajdują się w zróżnicowanym stanie technicznym. Od początku lat 90-tych nasiliło się zjawisko ociepleń i modernizacji elewacji oraz wymiany zabytkowej stolarki okiennej na okna z PCV, częściowo lub nawet całkowicie deprecjonujących walory zabytkowe remontowanych obiektów.

W dawnych budynkach użyteczności publicznej starano się lokować podobne funkcje. W ten sam, co dawniej, sposób użytkowano np. budynki szkolne oraz gmachy instytucji opiekuńczych. W dawnej siedzibie władz powiatowych umieszczono Urząd Miejski. Nieco większej przebudowie wewnątrz uległ budynek fundacji Kleista Retzowa, który zaadaptowano na dom kultury. Po 1945 roku uruchomiono 12 dawnych zakładów przemysłowych, między innymi elektrownię, fabrykę klepek posadzkowych, garbarnię, roszarnię, rzeźnię miejską i mleczarnię. W 1964 r. budynek dawnej elektrowni zaadaptowano (i przebudowano) na Zakład Zespołów Elektronicznych UNICON, który funkcjonował do 2012 r. Obecnie obiekt ten stoi nieużytkowany.

W mieście aż do 1992 r. stacjonowały Jednostki Armii Radzieckiej (JAR), zajmując trzy kompleksy koszarowe przy ul. Kołobrzeskiej, Połczyńskiej i Zwycięstwa. Po opuszczeniu przez nich Białogardu większość budynków koszarowych przeszła w posiadanie miasta. Przejęto ogółem 14 budynków mieszkalnych, 67 budynków użytkowych i 22 inne obiekty, w tym zespół szpitala przy ul. Chopina³⁸. W zespole szpitalnym otworzono Centrum Rehabilitacji. Część budynków z kompleksu przy ul. Kołobrzeskiej przeznaczono na szkołę podstawową, Urząd Miasta, Sąd Rejonowy, kościół zielonoświątkowy oraz cele produkcyjne. We wszystkich kompleksach koszarowych większość budynków zaadaptowano na mieszkania.

Od końca lat 90-tych w Białogardzie wykonano szereg prac rewaloryzacyjnych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Prace objęły zarówno obiekty wpisane do rejestru indywidualnym wpisem, jak i znajdujące się w obrębie wpisanego do rejestru śródmieścia miasta. W latach 1999-2001 prowadzono prace archeologiczne na pl. Wolności (Stary Rynek). Odkryto wówczas relikty dawnego ratusza, które po zabezpieczeniu zostały wyeksponowane. W latach 2002-2004 przeprowadzono remont Starego Ratusza (pl. Wolności nr 5). W 2005 r. przystąpiono do

³⁷ K. Skwirzyńska, A. Walkiewicz, S. Słowiński, *Historia rozwoju urbanistycznego Białogardu...*, s. 18;

³⁸ Jordanek Z., *Białogard w latach 1945-1998...*, s.174-179;

kompleksowej rewitalizacji Starego Miasta, dofinansowanej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. W latach 2005-2006 przeprowadzono I etap rewitalizacji, obejmujący relikty murów obronnych, Bramę Wysoką wraz z przyległą kamienicą, część kamienic przy pl. Wolności oraz budynek Gimnazjum Nr 2 przy ul. Kościelnej. Przebudowano także pl. Wolności, ulice przyległe do placu oraz ul. Spółdzielczą. W 2009 r. zakończono II etap rewitalizacji, w ramach którego wyremontowano dachy i elewacje kolejnych 28 budynków, a także chodniki i jezdnie ulic zlokalizowanych w obrębie murów obronnych. W latach 2009-2014 wykonano prace konserwatorskie i budowlane w kościele par. pw. Narodzenia NMP. Obecnie prowadzone są prace przy przebudowie i oświetleniu ul. Młynarskiej, których termin zakończenia planowany jest w październiku.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest materialną (przyrodniczą i kulturową) częścią środowiska kulturowego. Składa się na niego bogaty i różnorodny zasób zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, zieleni zabytkowej, cmentarzy, a także elementy przyrodnicze.

Krajobraz kulturowy Białogardu możemy podzielić na typy krajobrazu, w którym przeważają konkretne wartości: przyrodniczo-kulturowe, krajobrazowo-przestrzenne, powstałe w wyniku działalności człowieka, oraz kulturowo-urbanistyczne. Wartościami zasługującymi na ochronę w krajobrazie kulturowym Białogardu, stanowiącymi o jego wyjątkowości, są:

- elementy przyrodniczo-kulturowe: układ hydrograficzny rzeki Parsęty i Leśnicy wraz z ukształtowaniem terenu i historycznym zagospodarowaniem: kompozycje zieleni, trasy spacerowe, mosty i wiadukty.
- elementy krajobrazowo-przestrzenne powstałe w wyniku działalności człowieka - Wzgórze Zamkowe, cmentarze, założenia ogrodowo-parkowe, arboretum przy Nadleśnictwie Białogard oraz zespoły zieleni przy obiekcie sportowo-rekreacyjnym. Ciekawym i godnym wyeksponowania elementem w tej grupie jest dawny nasyp kolei wąskotorowej, który przez swój układ może stać się atrakcyjną trasą pieszą bądź rowerową.
- wartości kulturowe wpisane w krajobraz jako tkanka miejska, czyli układy urbanistyczne i zespoły zabudowy historycznej wraz z towarzyszącą im zielenią: miejsca dawnych cmentarzy przykościelnych, historyczne zespoły szpitalne i opiekuńcze oraz aleje przydrożne.

Wyjątkowe walory krajobrazowe nadaje miastu rzeka Parsęta oraz wpadająca do niej na terenie miasta Liśnica (zwana także Leśnicą). Walory Parsęty są pod względem krajobrazowym specyficzne. Rzeka ta przepływając przez miasto tworzy w jego obrębie praktycznie naturalny krajobraz - brzegi są

porośnięte różnorodną roślinnością, w wielu miejscach nie są uregulowane i tworzą widoki zbliżone do krajobrazu naturalnego.

Liśnica, przepływająca środkiem miasta wzdłuż ulicy Kościuszki, tworzy między granicą Starego Miasta a Parkiem Orła Białego szereg atrakcyjnych widoków (np. widok na Leśnicę z mostu na ul. Piłsudskiego). Historycznie wody Liśnicy napełniały staw młyński i stawy parkowe. Obecnie dopływ wody jest odcięty, a rzeka przepływa wzdłuż ul. Młynarskiej, gdzie pozostały ruiny młyna, który napędzały wody Liśnicy. Miejsce to z widokiem na młyn nadal posiada duże walory krajobrazowe. Liśnica w swoim górnym biegu powyżej ulicy Piłsudskiego, płynie w obwałowanym korycie, obsadzonym szpalerami topól i olszy. W latach 30-tych XX w. trzykilometrowy odcinek tej trasy - od mostu na dzisiejszej ul. Piłsudskiego w kierunku wschodnim - nosił nazwę „Ścieżki poetów”. Znajduje się tam tzw. węzeł wodny, który jest skrzyżowaniem dwóch cieków wodnych (rz. Liśnica i Kanał Ulgi). Układ trasy, urządzenie wodne oraz historyczna nazwa trasy spacerowej zostały zachowane i funkcjonują współcześnie.

Ważnym elementem planu miasta zawsze było Wzgórze Zamkowe. Nie zachował się zespół zabudowań zamku, natomiast czytelna jest nadal specyficzna konfiguracja terenu oraz droga u podstawy wzgórza ze starymi kasztanowcami, szeroki pas zieleni i ślad wąskiej fosy. Nie zachowały się ślady dawnego ogrodu przy zamku, który przekraczał linię fosy, rozciągając się wzdłuż wschodniego brzegu Liśnicy (obecnie w tym miejscu są zabudowania mieszkalne z końca XIX w. i I poł. XX w.). Bardzo ważny i ciekawy w krajobrazie miasta jest zespół obiektów sportowych przy ul. Moniuszki, harmonijnie wkomponowany w krajobraz. Kompleks sportowy uzupełnia obfitość zieleni wysokiej, oraz tereny spacerowe. Na uwagę zasługuje też zespół przy dawnej łuszczarni nasion – nieco zaniedbany obecnie teren arboretum. Zespołowi towarzyszy niewielka wieża ciśnień, która służyła do nawadniania tego terenu.

Krajobraz zurbanizowany miasta współgra z krajobrazem naturalnym: układ przestrzenny i zabudowa miejska, powstała w znacznej części w 2 poł. XIX w. i 1 poł. XX w., przeplatana jest parkami, zieleńcami, skwerami, alejami i zielenią przyuliczną. Przed domami często funkcjonują ogródki.

Do obszarów najbardziej zurbanizowanych i zdegradowanych krajobrazowo, ale posiadających historyczną wartość należą tereny po dawnych zakładach produkcyjnych i przemysłowych oraz tereny dawnych magazynów wzdłuż terenów kolejowych.

Charakterystycznym elementem w krajobrazie miasta są zespoły koszarowe i szpitalne - jako wygrozione, jednorodnie zagospodarowane tereny, wyróżniające się z okalającej je drobnej zabudowy mieszkalnej.

Spójny i harmonijny krajobraz rozbijają duże bryły bloków mieszkalnych, wstawione w harmonijną zabudowę o małych gabarytach - np. południowa pierzeja rynku Starego Miasta, zabudowa w rejonie ul. Piłsudskiego, Kołobrzeskiej czy osiedla Chopina i Kochanowskiego.

5.2.3. Zabytki nieruchome

5.2.3.1. Urbanistyka

Białogard, jako organizm miejski powstały w wyniku rozwoju na przestrzeni ponad 700 lat, składa się z kilku, pozostałych w różnym czasie jednostek przestrzennych. Chronologia rozwoju miasta jest we współczesnym układzie przestrzennym dobrze czytelna. Najstarszą jednostką jest Wzgórze Zamkowe, stanowiące miejsce lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodu, a od 1315 r. zamku książęcego, książęcych wójtów i domeny. Obecnie historyczne zabudowania Wzgórza nie zachowały się, jednak w krajobrazie nadal czytelny jest owalny zarys wyniesienia. Samo Wzgórze oraz teren do niego przyległy (dawna fosa) porośnięte są zielenią wysoką. Zachowała się także droga łącząca Wzgórze z miastem – ob. ul. Płowiecka.

Drugim w chronologii i zarazem głównym elementem przestrzennym Białogardu jest lokacyjne Stare Miasto, wytyczone po 1299 r. Stare Miasto zostało ulokowane po północno-wschodniej stronie Wzgórza Zamkowego. Do dnia dzisiejszego zachowało się pierwotne rozplanowanie miasta o obrysie podkowy, z wytyczonymi na planie regularnej szachownicy ulicami i umieszczonym w centrum prostokątnym rynkiem. Z historycznej zabudowy zachował się kościół farny pw. Narodzenia NMP – dominanta przestrzenna i jeden z dwóch najważniejszych obiektów średniowiecznego miasta (drugim był nie istniejący już ratusz), relikty murów obronnych oraz znaczna część zabudowy kamienicznej, pochodzącej z 2 poł. XIX i 1 poł. XX w. (Stare Miasto, jako wpisane do rejestru zabytków zostało dokładniej scharakteryzowane w punkcie nr 5.5.).

Poza murami miasta rozwinęły dwa, wykształcone w ciągu XIV i XV w. przedmieścia – Karlińskie i Koszalińskie. Przedmieście Karlińskie ciągnęło po zachodniej stronie Starego Miasta, wzdłuż ob. ul. Wojska Polskiego i prostopadłej do niej ul. Świdwińskiej. Przy ul. Świdwińskiej usytuowana jest najstarsza i najważniejsza budowla Przedmieścia - kościół pw. św. Jerzego, pierwotnie kaplica szpitala dla trędowatych, w XIX w. rozbudowana do rozmiarów kościoła. Przedmieście Koszalińskie usytuowane jest po wschodniej stronie Starego Miasta, przy obecnej ul. Piłsudskiego oraz wachlarzowo od niej odchodzących ulicach Aldony, Hoffmanowej, Zapolskiej i Skłodowskiej-Curie. Przy zbiegu obecnych ulic Piłsudskiego i Batalionów Chłopskich znajdował się kościół pw. św. Piotra, już nie istniejący. Na obszarze obu przedmieść w do dnia dzisiejszego w dużym stopniu zachowały się historyczne podziały parcelacyjne.

W 1859 r. po zachodniej stronie Przedmieścia Karlińskiego poprowadzono linię kolejową i wzniesiono dworzec. W latach 60-70-tych XX w. przekształcono północną część tego Przedmieścia i po jej północnej stronie wytyczono sieć nowych ulic, zawartych na obszarze pomiędzy obecnymi ulicami Wojska Polskiego, Drzymały i 1 Maja. Przy dworcu wytyczono ul. Dworcową. Główną arterią Przedmieścia nadal pozostała ul. Wojska Polskiego. W tej części miasta, a szczególnie przy ul. Wojska

Polskiego, 1 Maja i Lipowej wznoszono budynki użyteczności publicznej oraz okazałe, dwu- i trzykondygnacyjne kamienice. W bezpośrednim sąsiedztwie dworca ulokowano budownictwo przemysłowe. Część terenów przy dworcu kolejowym zajęły kompozycje zieleni z alejami i fontannami, będące wizytówką miasta.

Pod koniec lat 80-tych XIX w. po północno-wschodniej stronie Starego Miasta wytyczono ob. ul. Grunwaldzką, gdzie usytuowane zostały reprezentacyjne budynki użyteczności publicznej oraz wille. Zabudowa powstawała także na początku ob. ul. Dąbrowszczaków oraz – na południu miasta – przy ul. Połczyńskiej.

Przedmieście Koszalińskie miało skromniejszy i częściowo wiejski charakter, zauważalny tutaj do dnia dzisiejszego. Przedmieście zachowało swój praktycznie nie zmieniony układ przestrzenny oraz znaczną część zabudowy, pochodzącej z końca XIX i 1 poł. XX w. Przy ul. Piłsudskiego usytuowany jest duży budynek magazynowy (nr 25) oraz skromne kamienice mieszczańskie. Przy pozostałych ulicach występuje zabudowa o charakterze podmiejskim oraz zagrody wiejskie, przylegające do rozciągających się na wschód od Przedmieścia łąk.

W końcu XIX w. przy drodze wyjazdowej do Karlina (ob. ul. Kołobrzaska) usytuowano duży zespół koszarowy. Budynki koszarowe rozplanowano wokół trzech prostokątnych dziedzińców. Przy tej samej drodze, lecz w znacznie większej odległości od miasta powstał duży zakład opiekuńczy Klar Stiftung (ob. Dom Pomocy Społecznej przy ul. św. Brata Alberta nr 1-2).

Także w końcu XIX w. w Białogardzie utworzono dwa parki miejskie. Na terenie pomiędzy dawnymi murami miejskimi i ul. Grunwaldzką zakomponowano park Orła Białego (w okresie międzywojennym powiększony), a na północ od miasta - Lasek Miejski. Przy ul. Kołobrzeskiej powstało arboretum. Poza zabudowaniami ówczesnego miasta, przy obecnych ulicach Kołobrzeskiej, Szpitalnej i Szosa Połczyńska w poł. XIX w. zlokalizowano cmentarze.

W okresie międzywojennym obszar miasta znacznie się powiększył. Na północy, pomiędzy obecnymi ulicami 1 Maja, Grunwaldzką i Dąbrowszczaków powstała sieć nowych ulic, przy których wznoszono domy jednorodzinne i wielorodzinne, w zabudowie zwartej i luźnej. Po II wojnie światowej w centralną część obszaru wstawiono osiedle bloków wielorodzinnych (osiedle Kochanowskiego). Obecnie obszar ten jest mocno zróżnicowany architektonicznie i odznacza się głębokimi dysonansami - zabudowa niska, mało intensywna i sytuowana w pierzejach ulic przeplata się z wielkokubaturową, sytuowaną prostopadle do linii ulic. Na wschód od omawianego obszaru – na terenie pomiędzy ulicami Dąbrowszczaków, Mestwina i Bolesława Śmiałego ulokowano kolonię domów jednorodzinnych, odznaczającą się uporządkowaną, jednorodną kompozycją przestrzenną oraz formą architektoniczną.

Na łąkach położonych po północno-wschodniej stronie miasta wytyczono ulice Moniuszki i Chopina oraz siatkę przyległych doń, mniejszych ulic. Przy ul. Chopina ulokowano zespół szpitala wojskowego, ob. Centrum Rehabilitacji, a na zakończeniu ul. Moniuszki duży kompleks sportowy. Ulice zabudowano

domami wielorodzinnymi, bliźniaczymi i jednorodzinymi. W bloku pomiędzy ulicami Chopina i Noskowskiego powstała kolonia domów jednorodzinnych, podobna do wymienionej wyżej kolonii przy ul. Dąbrowszczaków-Mestwina-Bolesława Śmiałego.

Obok nowo wytyczonych obszarów zabudowywano drogi wyjazdowe z miasta – ul. Kołobrzeską, 1 Maja, Dąbrowszczaków, Zwycięstwa i Szosę Połczyńską. Przy ul. Kołobrzeskiej rozbudowano koszary, a w pobliżu, przy ob. ul. Szpitalnej wzniesiono kompleks szpitalny. Przy ulicach Szosa Połczyńska i Zwycięstwa zbudowano ok. 1935 r. dwa zespoły koszar. Koszary rozplanowane zostały w czworoboku, z dużym placem pośrodku. Przy ul. Połczyńskiej powstała wieża ciśnień, stanowiąca drugą (po kościele pw. Narodzenia NMP) dominantę w krajobrazie miasta.

Na terenie miasta występują zakłady produkcyjne, związanych głównie z rolnictwem: pozostałości młyna, roszarni lnu, suszarni nasion, fabryki parkietów, papy, tartaki, a także zespół dawnej elektrowni. Zakłady rozlokowane są przeważnie wzdłuż torów kolejowych oraz w północno-zachodniej części miasta.

W poł. XIX w. po południowo-zachodniej stronie Starego Miasta, na przedłużeniu ul. Świdwińskiej rozwinęła się osada Kisielice, początkowo związana z funkcjonującym tam folwarkiem miejskim. Obecnie z dawnego zespołu folwarcznego pozostały tylko pojedyncze domy mieszkalne i pozostałości parku. Sam obszar ma charakter wiejsko-podmiejski. Zabudowa pochodzi przeważnie z pocz. XX w. oraz okresu międzywojennego, stanowią ją zagrody oraz niewielkie jedno- i wielorodzinne domy mieszkalne.

Od II wojny światowej nowa zabudowa wielo- i jednorodzinna lokowana jest w obrębie wcześniejszej tkanki urbanistycznej miasta, jako wypełnienie niezabudowanych jeszcze przestrzeni (np. na obszarze pomiędzy ul. 1 Maja, Pomorskiej i Dąbrowszczaków) lub na obszarach po rozebranych budynkach historycznych (np. południowa część Starego Miasta, północna pierzeja ul. Wojska Polskiego). Poza obszarem wcześniejszego miasta, na zupełnie nowym terenie utworzono duże osiedle bloków mieszkalnych, zlokalizowane przy ul. Kołobrzeskiej, oraz osiedle domów jednorodzinnych po północnej stronie Szosy Połczyńskiej.

5.2.3.2. Architektura

Charakterystyka zabudowy powstałej do I wojny światowej

Najstarsze, istniejące na terenie Białogardu budowle pochodzą z okresu lokacji miasta. Należą do nich dwa gotyckie kościoły - pw. Narodzenia NMP i św. Jerzego (ten ostatni został w XIX w. przebudowany), gotycka Brama Wysoka z relikwiami murów obronnych oraz piwnice zamku (gotyckiego, z późniejszymi nawarstwieniami). Wszystkie w/w obiekty są wpisane do rejestru zabytków i zostały szczegółowo scharakteryzowane w punkcie 5.2. niniejszego opracowania.

Z pozostałej zabudowy najstarsze budynki pochodzą z k. XVIII i 1 poł. XIX w., jednak zdecydowana

większość powstała w 4 ćwierci XIX w. i na pocz. XX w. Do powstałych w omawianym czasie grup obiektów należy zabudowa mieszkalna – kamienice, wille i domy o charakterze wiejskim, budynki użyteczności publicznej, budynki wojskowe oraz przemysłowo-magazynowe.

Zabudowa mieszkalna jest w tkance urbanistycznej miasta najliczniej reprezentowana i w największym stopniu kształtuje jego architektoniczny krajobraz.

Na obszarze Starego Miasta oraz XIX-wiecznego Karlińskiego i Koszalińskiego Przedmieścia najczęściej spotykanym typem zabudowy mieszkalnej są kamienice, powstałe przeważnie w 4 ćw. XIX i na pocz. XX w. Kamienice najczęściej usytuowane są w sposób zwarty i pierzejowy, rzadziej wolnostojący. Większość sytuowana jest kalenicowo, na wąskich działkach, z oficynami i budynkami gospodarczymi w głębi. Zazwyczaj są dwu lub trzy kondygnacje, często z mieszkalnym poddaszem. Budowle zlokalizowane przy głównych ulicach posiadają w przyziemiu część usługową. Kamienice okazalsze, o większej kubaturze i bogatszej dekoracji architektonicznej, zlokalizowane są głównie na Starym Mieście oraz przy ul. Wojska Polskiego, 1 Maja i Lipowej. Forma architektoniczna kamienic jest dość zróżnicowana. Charakteryzuje ją dążenie do dekoracyjności, skupionej na elewacji frontowej, w której stosowany jest detal architektoniczny oraz elementy urozmaicające bryłę. Formy stylistyczne najczęściej nawiązują do historycznych stylów renesansu, baroku i klasycyzmu. Do najczęściej spotykanych elementów urozmaicających bryłę należą narożne wieżyczki, frontowy - o formach trójkątnych lub falistych, lukarny, wykusze i balkony. Na detal architektoniczny najczęściej składa się boniowane, profilowane gzymsy, pilastry, lizeny, fryzy roślinne oraz opaski okienne, często z różnego kształtu naczółkami. Efekt dekoracyjności był także uzyskiwany przez skonstrastowanie tynkowanych partii ścian z ceglanyymi lub ryglowymi, bądź też zastosowaniem dwubarwnej kolorystyki cegieł. W omawianej grupie budynków na wyróżnienie zasługują dwie najstarsze, pochodzące z 1 i 2 ćw. XIX w. kamienice, położone przy pl. Wolności 4 i 5 (obie znajdują się w rejestrze zabytków, objęte jednym wpisem, nr rej. 433). Obie budowle są klasycystyczne, z charakterystycznymi trójkątnymi frontonami oraz wyważonym detalem architektonicznym. Kamienica przy pl. Wolności 5 została w 1827 r. zaadaptowana na ratusz, zwany później „Starym”, i została bliżej scharakteryzowana w pkt. 5.5. niniejszego opracowania. Jako przykłady bogatej dekoracji elewacji, nawiązującej do stylów historycznych, można wymienić kamienice przy pl. Wolności 19, NMP 3 (wpisana do rejestru, nr rej. 435), ul. Kopernika 11, Rycerskiej 11, Lipowej 27 i 37, Wojska Polskiego 51 i 43. Przy ul. Wojska Polskiego 3, 4, 5, 6 znajduje się szereg okazałych kamienic o podobnej formie architektonicznej, odznaczającej się klasycyzującą bryłą oraz detalem w postaci girland, kaboszonów, rogów obfitości i waz z kwiatami. Kamienice przy ul. 1 Maja 10 i 12, Staromiejskiej 6-7 oraz Kościuszki 5 są natomiast przykładem dwubarwnej elewacji, złożonej z ceglanych i tynkowanych na biało partii ścian. Warto także wspomnieć o kamienicy przy ul. Wojska Polskiego 45 a, którą wyróżniają chociaż skromne, jednak rzadko spotykane w architekturze Białogardu formy secesyjne.

Po 1910 r. w Białogardzie zaczęły powstawać zespoły domów o zbliżonej formie architektonicznej. Po

1911 r. powstał zespół budynków administracyjnych i mieszkalnych elektrowni, który wyróżniają urozmaicone, malownicze bryły - z ryzalitami i gankami, kryte wysokim wielospadowymi dachami z lukarnami. W elewacjach występuje eklektyczno - secesyjny detal architektoniczny. Szczególnym walorem tych obiektów jest także zachowana, bardzo dekoracyjna, wielopodziałowa stolarka okienna oraz stolarka drzwiowa. Około 1913 r. przy ul. Połczyńskiej (nr 15, 16, 19, 20, 21) powstał zespół domów z charakterystycznym, obejmującym niemal całą elewację pseudoryzalitem, zwieńczonym trójkątnym frontonem.

Inny typ miejskiej zabudowy mieszkalnej reprezentują wille, zlokalizowane w obrębie wielu ulic Białogardu, jednak w szczególnie dużej liczbie przy ul. Grunwaldzkiej i 1 Maja. Wille są budynkami wolnostojącymi, z ogrodami na zapleczu. Odnaczają się reprezentacyjną, zindywidualizowaną formą architektoniczną, z mocno rozcłonkowanymi bryłami, nawiązującymi niekiedy do romantycznej architektury zamkowej i pałacowej. Często występującymi elementami są wieżyczki, ganki, werandy, i wykusze, a także wysokie, wielospadowe dachy i lukarny. W zakresie dekoracji elewacji stosowany był podobny repertuar form jak w kamienicach. Do reprezentatywnych willi omawianego okresu można zaliczyć budynki przy ul. Grunwaldzkiej 32 i 34, 36, 39 i 41. Na uwagę zasługuje willa przy ul. 1 Maja 25, którą wyróżniają nietypowe proporcje, wynikające z zastosowania wyjątkowo stromego dachu oraz związanej z nim ostrej formy szczytów.

Na terenie Białogardu spotykamy także domy jednorodzinne o charakterze wiejskim, wchodzące w skład zagród rolniczych. Domy takie występują głównie we wschodniej części dawnego Koszalińskiego Przedmieścia – ulice Aldony, Zapolskiej, Skłodowskiej-Curie, na obrzeżach miasta – przy ul. Zwycięstwa (nr 14 i 23) i Wiślanej, oraz w rejonie Kisielic i dawnego folwarku miejskiego – ulice Kisielice Duże, Ogrodowa, Rolna i Miła. Najczęściej spotykanym typem architektonicznym są proste bryły, nakryte stromym, dwuspadowym dachem. Jako przykłady można wymienić budynki przy ul. Skłodowskiej-Curie 2a, Aldony 6, Zapolskiej 1 i Kisielice Duże 2. Inny typ reprezentują domy z podwyższoną ścianką kolankową i nakryte dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci, np. przy ul. Kisielice Duże 18 i Ogrodowej 8. W obu rodzajach domów elewacje mogą być ceglane lub tynkowane, w nielicznych przypadkach występuje skromny detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów i opasek okiennych. W połaciach dachowych niekiedy znajdują się wystawki. Na wyróżnienie zasługuje dom z budynkiem gospodarczym przy ul. Piłsudskiego 9, wzniesiony w 1912 r. wg projektu W. Utecha, wyróżniający się zindywidualizowaną formą, bliższą miejskiej willi niż wiejskiej zagrodzie.

Z budynków użyteczności publicznej wyróżnia się okazały gmach dawnego starostwa, ob. Urząd Miejski, położony przy ul. 1 Maja 18, bliżej scharakteryzowany w punkcie nr 5.5. opracowania. Budowla, wzniesiona ok. 1905 r., odznacza się wyjątkowo bogatą, eklektyczną formą architektoniczną, nawiązującą do baroku, klasycyzmu i secesji. Z końca XIX w. pochodzą dwa obiekty nawiązujące do stylu neogotyckiego – sąd przy ul. Lipowej 1 z (ok. 1890 r.) oraz poczta przy ul. Wojska Polskiego 87

(ok. 1900 r.). Oba budynki są licowane czerwoną cegłą, z dekoracją z cegły glazurowanej, posiadają neogotyckie szczyty i ostrołuczne wykroje otworów okiennych. Pomimo sięgnięcia do podobnego repertuaru form obie budowle znacznie różnią się od siebie. Poczta wyróżnia się bogatą dekoracją ornamentalną, natomiast sąd posiada elewacje stonowane, o oszczędnym detalu architektonicznym. Bardzo interesujący przykład neogotyku reprezentował także budynek gimnazjum przy ul. Grunwaldzkiej 46, niestety, na skutek przebudowy utracił swoją pierwotną formę architektoniczną. Z końca XIX w. pochodzą dwa białogardzkie zakłady opiekuńcze. W 1896 r. zbudowano zakład Kleist Retzof Stiftung (1896), ob. Młodzieżowy Dom Kultury przy ul. Grunwaldzkiej 42. Budynek nie posiada wyraźnych cech stylistycznych, jednak jego szczególną cechą są elewacje licowane czerwoną cegłą z dekoracją w barwnej cegle glazurowanej, a także odcinkowo zwieńczone okna. W końcu XIX w. wzniesiono zakład opiekuńczy Klar Stiftung, nast. Johanishaus, ob. Dom Pomocy Społecznej przy ul. św. Brata Alberta nr 1 i 2. Budynki wyróżniają się dużymi kubaturami i zróżnicowanymi bryłami. Budynek nr 1 posiada bryłę zakomponowaną horyzontalnie, z ryzalitami na osi środkowej i bocznych. Budynek nr 2 jest wielocłonowy, o zróżnicowanych formach i wysokościach poszczególnych członów - z wieżą zegarową, ryzalitami, lukarnami, nakrytą wysokim, wielospadowym dachem. Budynki posiadały detal architektoniczny w postaci gzymsów i opasek okiennych, który w wyniku ocieplenia elewacji został zasłonięty i obecnie jest jedynie zamarkowany farbą.

W grupie obiektów przemysłowo – magazynowych najstarszą budowlą jest ryglowy magazyn przy ul. Piłsudskiego 25, datowany na koniec XVIII w. (datowanie niepewne, być może pochodzi z 1 poł. XIX w.). Budynek znajduje się w rejestrze zabytków (nr rej.436) i został bliżej scharakteryzowany w punkcie nr 5.5. opracowania. Do znaczniejszych, zachowanych do dzisiaj obiektów przemysłowych należy elektrownia i fabryka parkietów. Budynek elektrowni, pomimo znacznej przebudowy (podwyższony o jedną kondygnację), zachował w elewacji południowej oryginalną dekorację, nawiązującą do secesji geometrycznej. Elewacja jest podzielona wąskimi lizenami na sekwencje, w których umieszczone są po trzy wąskie i wysokie okna, zamknięte u góry wspólnym łukiem parabolicznym. Pod oknami występują prostokątne i kwadratowe płyciny, a pod gzymsem kordonowym – w płycinach dekoracja roślinna. Fabryka parkietów reprezentuje typowy budynek przemysłowy o licowanej czerwoną cegłą elewacjach, przepruty wysokimi, zwieńczonymi półkoliście oknami.

Charakterystyka zabudowy powstałej w okresie międzywojennym

W okresie międzywojennym powstawały głównie domy mieszkalne – wielorodzinne i jednorodzinne, a także budynki użyteczności publicznej, wojskowe i przemysłowo-składowe. Charakterystyczną cechą omawianego okresu jest powstawanie zespołów zabudowy mieszkalnej – wielorodzinnej i jednorodzinnej, odznaczających się jednorodną kompozycją przestrzenną oraz formą architektoniczną. W pierwszych latach po wojnie zazwyczaj kontynuowano jeszcze formy nawiązujące do stylów historycznych, natomiast od końca lat 20-tych zaczęły pojawiać się formy modernistyczne –

uproszczone, zgeometryzowane, całkowicie rezygnujące z dekoracji lub stosujące oszczędną dekorację geometryczną w stylu art deco. W budownictwie mieszkaniowym dominowały obiekty wznoszone wg typowych projektów, w wyniku czego w różnych częściach miasta można spotkać podobne formy architektoniczne.

Budynki wielorodzinne są najczęściej dwukondygnacyjne, niekiedy trójkondygnacyjne, kryte cztero- lub dwuspadowym dachem. Jednym ze spotykanych typów architektonicznych jest budowany w latach 20-tych dom z loggiami we wnękach i ryzalitami klatek schodowych przy elewacjach bocznych. Przykłady takich domów znajdują się przy ul. Świdwińskiej 30, Chopina 4 i Słowackiego 14-16. W końcu lat 20-tych powstały domy przy ul. Chopina 15-17, 23, Piłsudskiego 65-66, 67-68 i 8 Marca 1-3, 7-9, których cechą szczególną był trójkątny fronton nad drzwiami oraz proste gzymsy podokienne. W latach 30-tych najczęściej budowano domy o elewacjach gładkich, z szerokimi, sześciopodziałowymi oknami. Domy takie występują m. innymi przy ul. Kisielice Duże 16, Czeskiej 6, Mickiewicza 1 i Chopina 2. Na wyróżnienie zasługuje modernistyczny budynek przy ul. Dąbrowszczaków 3, wzniesiony ok. 1930 r. Obiekt jest trzykondygnacyjny, na osi elewacji frontowej posiada wertykalny ryzalit zwieńczony schodkowym szczytem, z biegnącym przez całą jego wysokość oknem. Pozostałe elewacje okna ujęte są po dwa w horyzontalne ramy. Ryzalit, ramy okien oraz boniowanie wykonane zostały w licowanej cegle i skontrastowane z pozostałymi, tynkowanymi partiami ścian.

Do najciekawszych zespółów zabudowy wielorodzinnej należy scharakteryzowany w punkcie nr 5.5. zespół przy ul. Dworcowej, Drzymały i Klonowej. Na uwagę zasługują także zespoły przy ul. Piastów oraz ul. Pomorskiej i Dąbrowszczaków. Zespół przy ul. Piastów powstał w latach 20-tych. Składa się z budynków wolnostojących, dwukondygnacyjnych, krytych dwuspadowymi dachami. Charakterystyczne są ganki przy elewacjach bocznych oraz skromny detal architektoniczny w postaci boniowanych węglów. Zespół przy ul. Pomorskiej 21, 22-24, 26 i Dąbrowszczaków 9 i 11-13 został zakomponowany w sposób zwarty, pierzejowy. Budynki są trójkondygnacyjne, z elewacjami o klasycyzujących cechach stylistycznych. Posiadają biegnące przez całą wysokość elewacji lizeny, pseudoryzalit zwieńczony trójkątnymi frontonami, wejścia ujęte pilastrami i zwieńczone trójkątnymi lub fantazyjnymi - wolutowymi frontonami. Na skutek modernizacji elewacji budynki straciły część swojego wystroju – frontony okien z dekoracją roślinną. W latach 30-tych zespół rozbudowano o następne obiekty – przy ul. Pomorskiej nr 20 i 23 oraz Kochanowskiego 1. Nowsze budynki posiadają analogiczną bryłę, lecz odmienną, już modernistyczną formę architektoniczną. Jedynym elementem dekoracyjnym są zgeometryzowane obramienia drzwi – uskokowe lub z zaokrąglonymi narożami i okulusem nad drzwiami.

W zasobie domów jednorodzinnych w pierwszych latach powojennych powstawały wille o formach kontynuujących wzory sprzed I wojny światowej. Budynki te posiadają urozmaiconą bryłę i zazwyczaj eklektyczny detal architektoniczny. Do ciekawszych przykładów takich realizacji należą wille przy ul. Sybiraków 3, 5, 7, Klonowej 14, Sikorskiego 34 i 36, Wyspiańskiego 18. W końcu lat 20-tych przy ul.

Nadbrzeżnej powstały wille o podobnie rozbudowanej bryle, lecz już bez dekoracji elewacjach. W latach 30-tych przy ul. Sybiraków 2 i Wyspiańskiego 12 powstały wille modernistyczne, skonstruowane z kilku addycyjnie ze sobą zastawionych kubicznych brył, krytych płaskimi dachami.

Okolo 1930 r. powstał zespół domów przy ul. Moniuszki (oraz podobne, pojedyncze obiekty przy ul. Chopina i Kołobrzesckiej), wyróżniający się interesującą kompozycją przestrzenną, w której dwa, dwukondygnacyjne budynki mieszkalne połączone są ze sobą parterowym łącznikiem gospodarczym. Forma budynków jest modernistyczna – kubiczna, zbliżona do sześcianu bryła, kopertowy dach, gładkie elewacje z charakterystycznymi, prostymi gzymsami, biegnącymi pod i nad oknami drugiej kondygnacji. Podobne domy, jedynie bez łącznika, budowane były w tym czasie dość powszechnie, np. przy ul. Kołobrzesckiej 30, Mickiewicza 20 i 22, Kochanowskiego 16 i 20, Słowackiego 9, Wyspiańskiego 29, Zwycięstwa 1, Ludowej 9 i 11.

W całym okresie międzywojennym szczególnie często występującym typem zabudowy jednorodzinnej były skromne, parterowe domy, kryte dwuspadowymi dachami, czasami z gankami lub lukarnami. Przykłady takiej zabudowy można spotkać przy ul. Płowieckiej, Łokietka 2, 4, 6, Dąbrowszczaków 87, 89, Zwycięstwa 20 i 22, Moniuszki 15 i 17.

W omawianym okresie na obrzeżach miasta powstało kilka kolonii jedno- lub dwurodzinnych domów, o wspólnej kompozycji przestrzennej i jednakowej formie architektonicznej. Były to skromne budynki - niewielkie kubaturowo, parterowe, lokowane na długich i wąskich działkach, z ogrodami na zapleczu. W ostatnich latach naszego wieku przeważająca większość budynków została ocieplona, tracąc tym samym pierwotną formę elewacji, jednak nadal czytelne jest rozplanowanie ulic i działek, sytuacja budynków oraz ich jednorodne bryły.

Jako przykład można wymienić kolonię domów bliźniaczych przy ul. Szosa Połczyńska 24-42, zbudowaną przed 1928 r. Domy w tej kolonii usytuowane są kalenicowo, nakryte naczółkowym dachem z lukarnami, przy elewacjach bocznych posiadają ganki. Zespół podobnych budynków występuje także przy ul. Magazynowej. Kolonia przy ul. Mestwina, Kazimierza Wielkiego, Wazów, Bolesława Śmiałego i Dąbrowszczaków (nr 48 i 50) powstała ok. 1930 r. Składa się z domów jednorodzinnych, których charakterystyczną cechą jest szczytowa sytuacja, odeskowany szczyt, stromy, dwuspadowy dach oraz dobudówka przy elewacji bocznej, nakryta pulpitowym dachem, łączącym się z połacią dachową budynku. Następne trzy kolonie - przy ul. Krakowskiej, Kochanowskiego 59-77 oraz na obszarze obejmującym ulice Górnośląską, Elbląską, Św. Jerzego i Chopina (nr 48-66) powstały w latach 30-tych. Składają się z domów bliźniaczych, sytuowanych kalenicowo, o zupełnie prostej, nakrytej dwuspadowym dachem bryle. Przy ul. Kisielice Małe w latach 30-tych powstał zespół domów bliźniaczych o krążynowych dachach.

Do najwartościowszych budynków użyteczności publicznej należy neomanierystyczny Nowy Ratusz z 1926 r., położony przy pl. Wolności 16-17 (wpisany do rejestru zabytków, nr rej. 434), oraz modernistyczny dom towarowy z ok. 1930 r., położony przy ul. Staromiejskiej 35. Oba obiekty zostały

bliżej scharakteryzowane w punkcie nr 5.5.

W 1925 r. powstała plebania przy ul. Dąbrowszczaków 5. Budowla posiada zwartą, dwukondygnacyjną bryłę, z ryzalitem i dwoma gankami wejściowymi, krytą wielospadowym dachem z sygnaturką. Elewacje zostały częściowo przekształcone, pozostały elementy dekoracji w postaci opasek okiennych i płytin.

W 1929 r. nastąpiła przebudowa dworca kolejowego, który otrzymał wówczas istniejącą do dzisiaj szatą architektoniczną. Budynek wyróżnia się na tle architektury współczesnego Białogardu ryglową konstrukcją (nałożoną na murowane z cegły ściany). Posiada dwukondygnacyjną, mocno wydłużoną bryłę, z podwyższoną ścianką kolankową, nakrytą dwuspadowym dachem o niewielkim kącie nachylenia połaci. Na osi symetrii występuje wyżka nakryta charakterystycznym, uskokowym daszkiem, a na południowym skraju trzykondygnacyjny ryzalit. W niektórych fachach występuje ozdobny, krzyżowy układ rygli.

W omawianym okresie powstały dwa szpitale – miejski, położony przy ul. Szpitalnej 7 oraz wojskowy, ob. Centrum Rehabilitacji przy ul. Chopina 29. Szpital przy ul. Szpitalnej został wzniesiony w 1927 r. i rozbudowany w 1934 r. Budynek posiada dwukondygnacyjną, rozczłonkowaną bryłę, krytą wielospadowym dachem z szerokimi lukarnami. Główna oś budynku zaakcentowana jest wydatnym ryzalitem z wieloboczną lukarną, nawiązującą kształtem do wieżyczki. Oprawa otworów drzwiowych i niektórych otworów okiennych utrzymana jest w zgeometryzowanej stylistyce art deco. Szpital przy ul. Chopina został wzniesiony w 1935 r. Stanowi okazały, z rozmachem zaprojektowany gmach, odznaczający się trójkondygnacyjną i mocno rozbudowaną horyzontalnie bryłą. W elewacji południowej pomiędzy ryzalitami biegną balkony, a w przyziemiu znajdują się reprezentacyjne schody, z wykonanym z kamienia detalem oraz rzeźbami postaci kobiecych. W elewacjach występuje oszczędna dekoracja architektoniczna w postaci boniowanych węglów.

W 1928 r. przy ul. Dąbrowszczaków 14 powstała szkoła męska im. Hindenburga, ob. Zespół Szkół Zawodowych. Elewacja frontowa budynku posiada już modernistyczne cechy stylistyczne – uskokowy szczyt oraz monumentalny, uskokowy portal, zwieńczony półkoliście, ze schodami ujętymi po bokach postumentami w kształcie walców.

Odrębną grupę budynków stanowią zespoły koszarowe, zbudowane ok. 1935 r. przy ul. Zwycięstwa i Szosie Połczyńskiej, a także w obrębie istniejących już koszar przy ul. Kołobrzeskiej. W zespołach przy ul. Zwycięstwa i Szosie Połczyńskiej budynki rozplanowane są w czworoboku, tworząc wewnętrzny plac. Wszystkie budynki odznaczają się prostą i pozbawioną jakiegokolwiek dekoracji formą. Założone są na rzucie wydłużonego prostokąta, trzykondygnacyjne, kryte czterospadowymi dachami z prostokątnymi lukarnami. W zespołach przy ul. Zwycięstwa i Szosie Połczyńskiej elewacje są tynkowane, przy ul. Kołobrzeskiej licowane cegłą o czerwono-żółtym kolorycie.

Z powstałych w omawianym czasie budynków przemysłowo-składowych na uwagę zasługuje wieża ciśnień, położona przy ul. Połczyńskiej, oraz budynek produkcyjny przy ul. Klonowej 9. Wieża ciśnień

powstała w 1921 r. i odznacza się kubiczną, walcową bryłą, zwieńczoną stożkowym dachem. Budynek przy ul. Klonowej 9 został zbudowany w latach 30-tych. Posiada modernistyczną elewację frontową. Tynkowana elewacja została skonstrastowana z ceglanym (ob. pomalowanym zieloną farbą) detalem architektonicznym, w postaci szerokich, prostych opasek otworów okiennych i bramy. Oś symetrii akcentuje monumentalna brama i schodkowy szczyt.

5.2.3.3. Cmentarze

Wśród zabytkowych cmentarzy Białogardu w dzisiejszych granicach administracyjnych wyróżnić można 6 obszarów.

Wśród nich są cmentarze nieistniejące – zlikwidowane (miejsca po cmentarzach zamienione na tereny przykościelne czy puste place), cmentarze istniejące, nieczynne (nigdy oficjalnie nie zlikwidowane, w tym zdewastowane – z zachowanymi resztkami nagrobków lub samym miejscem z drzewostanem), oraz cmentarze czynne.

Do pierwszej grupy zaliczyć można 4 historyczne cmentarze. Są to 3 dawne cmentarze przykościelne, położone przy kościołach p.w. Narodzenia NMP, św. Jerzego i św. Piotra (u zbiegu ulic Batalionów Chłopskich i Piłsudskiego) oraz cmentarz żydowski przy ul. Szosa Połczyńska (na zapleczu zabudowań ul. Szosa Połczyńska i zabudowań ul. Gdyńskiej). Po żadnym z tych cmentarzy nie pozostał już ślad. Cmentarz żydowski, wytyczony w 1823 r. na potrzeby gminy żydowskiej porasta obecnie łąka. Na tym nieogrodzonym obszarze można odszukać porzucane pojedyncze szczątki macew. W 1994 r. odnaleziono fragment macewy Abel oraz macewę Benjamina Josua Bendita z Białogrodu. Znaleźiska umieszczono w magazynie Muzeum Okręgowego w Koszalinie. Najstarszy cmentarz miejski (w obrębie murów), położony wokół kościoła pw. Narodzenia NMP, funkcjonował przypuszczalnie od początku istnienia świątyni, czyli od XIV w. Obecnie zachował się jedynie jego zarys. Drugi najstarszy cmentarz, położony na Przedmieściu Karlińskim przy kościele pw. Św. Jerzego był czynny jeszcze w połowie XIX w. Chowano na nim zmarłych z Przedmieścia Karlińskiego i z miejscowości parafii kościoła mariackiego. Posiadał także kwaterę wojskową. Teren cmentarza był przypuszczalnie znacznie większy, jednak obecnie trudno odczytać jakiegokolwiek jego ślady. Najmniej czytelny w terenie jest dawny cmentarz przy nieistniejącym kościele Św. Piotra - obecnie stanowi niezabudowany plac z martwym pniem dębu, nadal wpisanym jako pomnik przyrody.

Do drugiej grupy należy dawny cmentarz ewangelicki przy ul. Kołobrzesckiej, największy niegdyś cmentarz w Białogardzie. Z obszaru cmentarza wydzielono wtórnie cmentarz wojenny, na którym znajdują się groby żołnierzy radzieckich (763 mogiły) poległych w czasie II wojny światowej w Białogardzie i okolicach. Z pierwotnego terenu cmentarza ewangelickiego pozostała mniej niż połowa, a z jego materialnych pamiątek porzucane szczątki starych płyt nagrobnych oraz reprezentacyjna aleja ze starodrzewu lipowego. Zarys dawnego układu kwaterowego jest praktycznie nieczytelny. Aleja

lipowa została uznana za pomnik przyrody.

Ostatnią, trzecią grupę stanowią cmentarze czynne, położone przy ul. Szosa Połczyńska i ul. Szpitalnej. Cmentarz ewangelicki, ob. komunalny, położony przy ul. Szpitalnej jest wpisany do rejestru zabytków (nr rej.1206 z dnia 26 lipca 1987 r.) i dokładniej został scharakteryzowany w punkcie nr 5.5.

Cmentarze grzebalne przy ulicach Szpitalnej, Szosie Połczyńskiej i Kołobrzeskiej powstały ok. połowy XIX w. i zostały ulokowane z dala od ówczesnych zabudowań miasta. Cmentarze te posiadają kwaterowy układ oraz typowe dla tego rodzaju układu nasadzenia. Oprócz omówionego już w poprzedniej grupie cmentarza przy ul. Kołobrzeskiej, dwa pozostałe zachowały swoje wykształcone do połowy XX w. granice, rozplanowanie struktury przestrzennej oraz szatę roślinną.

Cmentarze i tereny pocmentarne w granicach administracyjnych Białogardu

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Pow.	Uwagi
1.	Kościelna 1	nieistniejący - teren d. cmentarza przykościelnego parafii Narodzenia NMP	XIV w.	0,24 ha	Nr rej. 40
2.	Świdwińska 3	nieistniejący - teren d. cmentarza przykościelnego parafii Św. Jerzego	XIV w.	0,14 ha	Nr rej. 243
3.	Batalionów Chłopskich i Piłsudskiego	nieistniejący - teren d. cmentarza przykościelnego Św. Piotra	XVII w.	0,35 ha	Nr rej. 39
4.	Szpitalna	d. cmentarz ewangelicki, ob. komunalny czynny	XIX w.	2,4 ha	Nr rej.1206
5.	Kołobrzeska	częściowo istniejący d. cmentarz ewangelicki z wydzieloną wtórnie częścią cmentarz wojenny – groby żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r. (763 mogiły)	XIX w. / 1945 r.	obecnie 2,0 ha, przed 1945 r. ponad 15 ha	
6.	Szosa Połczyńska	cmentarz czynny	poł. XIX w.	1,27 ha	
7.	Szosa Połczyńska na zapleczu zabudowy nr 24-42 (za skrzyżowaniem z ul. Gdyńską)	nieistniejący cmentarz żydowski, zniszczony w 1968 r.	pocz. XIX w.	0,28 ha	

5.2.3.4. Zieleń

Na terenie Białogardu wpisano do rejestru zabytków dwa założenia zielone, wchodzące w skład innych zabytkowych zespołów:

1. Na Zieleń Wzgórza Zamkowego, chroniona podwójnie - jako otoczenie piwnic zamku, wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości (nr rej 147 z dn. 20.04.1957, wpis obejmuje piwnice zamku wraz z otoczeniem) oraz jako grodzisko, wpisane do rejestru zabytków archeologicznych (INZA 1527; nr pierwotny 630 z dn. 10.11.1967 r.; wpis obejmuje grodzisko, zamek, osadę, osadę na Wzgórzu Zamkowym, z zakazem jakichkolwiek przekształceń). Wzgórze zachowało się kilka okazów starodrzewu, m. in. kasztanowce i dąb. Nie ma tu jednak mowy o kompozycji lub jakimś układzie zieleni wysokiej. Teren można traktować jako ważny w kontekście krajobrazowym i urbanistycznym, natomiast nie przedstawia on szczególnej wartości w kontekście kompozycji zespołu zieleni.

2. Zieleń na terenie dawnego cmentarza przy ul. Szpitalnej (nr rej. 1206 z dn. 26.08.1987 r.), pochodząca z 2 połowy XIX w. Posiada liczne zadrzewienie alejowe i soliterowe, śródkwaterowe oraz wyjątkowy szpaler wiązowy posadzony nad krawędzią koryta rz. Liśnicy.

Miejsca starych cmentarzy podlegają ochronie w dwójnasób: jako dawne nekropolie i jako zespoły zabytkowej zieleni o charakterystycznym regularnym układzie kwaterowym, często z alejami i drzewostanem granicznym. Zieleń ta obecnie w przypadku dwóch cmentarzy zachowała swój charakter. W większości dawnych cmentarzy pierwotna forma nasadzeń cmentarnych jest niekompletna (Kołobrzaska) lub szczątkowa, a nawet nieistniejąca (dawne cmentarze przykościelne i cmentarz żydowski). Przy kościele Narodzenia Najświętszej Marii Panny istnieje kilka sztuk cisów z ok. poł. XIX. Przy kościele św. Jerzego rośnie kilka egzemplarzy świerku i modrzewia oraz lipy.

Białogard w dzisiejszych granicach administracyjnych ma zdiagnozowane 3 cmentarze ze starodrzewem wymagającym ochrony. Są to cmentarze przy ul. Szpitalnej, Szosie Połczyńskiej oraz Kołobrzeskiej.

Zieleń miejska jest ważnym składnikiem zagospodarowania przestrzennego Białogardu, wykształconym na przestrzeni XIX i XX wieku. Tworzono wówczas parki i skwery, obsadzano alejowo nowo wytyczone ulice miejskie oraz drogi dojazdowe do miasta (proces nasadzeń przyulicznych rozpoczęto około poł. XIX w.). Kształtowano indywidualny charakter ulic poprzez stosowanie na każdej z nich jednorodnych typów i gatunków drzew (jednogatunkowe szpalery i aleje - inne dla każdej ulicy). Dobrym przykładem jest ul. Lipowa, której nazwa pochodzi od posadzonej tam alei lip. Nasadzenia lip na tej ulicy datuje się na lata 60-70-te XIX w. Otrzymało w ten sposób niepowtarzalny urozmaicony układ zieleni miejskiej, harmonijnie wpisany w otoczenie będące jeszcze wówczas terenem o niskim stopniu przekształcenia (łąki, pastwiska, las miejski). Najstarsze aleje zachowały się przy ulicach: 1 Maja, Dąbrowszczaków, Grunwaldzkiej, Lipowej, Kołobrzeskiej, Połczyńskiej. Aleje tworzyły odpowiednio dobrane gatunki liściaste: lipy, dęby, jawory, jesiony, brzozy.

Najmniej zielone było Stare Miasto w obrębie murów obronnych, jako ścisłe centrum intensywnie, pierzejowo zabudowane kamienicami mieszczańskimi. Przepuszczalnie zieleni mogła tu funkcjonować w XIX w. w formie pojedynczych egzemplarzy. W rynku (pl. Wolności) w 2 poł. XIX w. posadzono wokół centralnego placu drzewa. Poza murami, na dawnym cmentarzu nieistniejącego dziś kościoła św.

Piotra (przy rogu ulic Piłsudskiego i Batalionów Chłopskich) na archiwalnych fotografiach widać fragment korony dębu – dzisiaj suchego kikuta chronionego jako pomnik przyrody. Na terenie Kisielic w XIX w. istniał folwark i osada (Vorwerk Ackerhof). Na wschód od zabudowań gospodarczych, wzdłuż strumienia założono niewielki park ze stawem i zielenią komponowaną. Niestety, obecnie rozpoznanie jego pierwotnego kształtu i formy uniemożliwiają liczne samosiewy. Na początku XX w. właściciel wyłuszczeni nasion – Ericharze założył szkółkę roślin ozdobnych wraz z kolekcją drzew. Powstało arboretum o wybitnych walorach przyrodniczych. Obecnie teren wraz z wyłuszczeni (nowy budynek, stary nie istnieje) podlega Nadleśnictwu Białogard, a samo arboretum jest nieco zaniedbane. Znajduje się tu jodła kaukaska, syberyjska, odmiana korkowa jodły górskiej, jednobarwna, nikko, olbrzymia i grecka, kilka gatunków świerka: świerk pospolity odmiany węzowej, serbski, Engelmana, świerki klujące z odmianami srebrnymi i białe. Sosnę reprezentują: limba, sosna wydmowa i wejmutka. Ponadto odmiany cyprysika groszkowego, odmianę szpilkową, pierzastą, pierzasto-złocistą oraz nitkowatą, cyprysik nutkajski, a także żywotnik zachodni i jego odmianę białą, choinę kanadyjską, jedlicę Douglasa i żywotnikowiec japoński, topolę wielkolistną, różanecznik fioletowy.

Pierwsze publiczne, miejskie założenie rekreacyjne powstało w 4 ćw. XIX w. Była to trasa spacerowa (bulwar) prowadząca wzdłuż rzeki Liśnicy. Powstała w wyniku otwarcia się nowej perspektywy z miasta na Liśnicę po rozbiórce północnego i zachodniego odcinka średniowiecznych murów obronnych. Teren wokół rzeki zaczęto osuszać. W kolejnych latach na północnym brzegu Liśnicy założono ogród przy gimnazjum miejskim, stanowiący obecnie starszą część Parku Orła Białego. Po obwałowaniu na pocz. XX w. koryta Liśnicy, przedłużono promenadę wzdłuż rzeki, poza miasto, w kierunku wschodnim (w sumie trasa ma ok. 3 km). Trasę spacerową nazwano Ścieżką Poetów (Poeten Steig).

W latach 20-tych XX w. z inicjatywy burmistrza Carla Friedricha Müke rozplanowano ozdobny ogród na zapleczu fundacji Kleist – Retzow (ob. Miejski Dom Kultury przy Grunwaldzkiej). Teren od Gimnazjum do Liśnicy zajmował Park Gimnazjalny, natomiast po drugiej stronie dzisiejszej ul. Kopernika władze miasta cały czas zmagają się z kwestią osuszenia i nadania właściwej pod zabudowę nośności gruntu. Wielokrotne próby osuszenia nie dały jednak zadowalającego rezultatu i w efekcie teren ten był bezużyteczny. Podjęto wówczas decyzję o powiększeniu terenu Parku Gimnazjalnego o dawne podmokłe łąki, położone na zachód od ul. Kopernika. Po połączeniu go z ogrodem gimnazjum utworzono spory kompleks zieleni. W latach 1920-24 wytyczono układ komunikacyjny w nowej części parku oraz postawiono pomnik-postument (1924 r.) przeniesiony z rynku. Około 1930 r. przekształcono staw parkowy – nadano mu zaokrąglony, naturalny kształt i usypano groblę przedzielającą staw na dwie części. Groblę spinał drewniany mostek. W północnej części parku urządzono fontannę, którą zasiliał miejski wodociąg. Park nazwano ku czci burmistrza „Mükepark”. Po 1945 r. na pomniku-postumencie Polacy umieścili polski napis głoszący chwałę poległych żołnierzy, a na szczycie umieścili orła piastowskiego. Orzeł został wymieniony po roku 1950 na obecnego orła,

posadowionego na wysokiej kolumnie. Na cokole usunięto stare marmurowe tablice i dano kamienną tarczę z dwoma mieczami. W latach 60-tych XX w. staw zostały zasypyany. Na jego miejscu posadzono roślinność, zmieniono także układ komunikacyjny parku. Walory krajobrazowe ma aleja jarzębów szwedzkich. Pozostałe gatunki nasadzeń parkowych to: magnolie oraz brzozy, świerki, głogi, derenie, azalie, ligustry, berberysy, cyprysiki. Starsze drzewa: kasztanowce, dęby, topole oraz olsze znajdują się w starszej części parku, opisanej powyżej. Park zrewitalizowany został w 2013 r., według projektu z 2007 r.

Równoległe do parku „Mükepark” utworzono nieistniejący obecnie park przy dworcu kolejowym (na jego terenie stoi obecnie wielkokubaturowy sklep, stacja benzynowa i parking) wzdłuż ul. Drzymały, równoległe do torów kolejowych i rewitalizowany obecnie obszar zieleni z fontanną wzdłuż ul. Dworcowej, tworzący atrakcyjną oprawę odcinka tej ulicy przy dworcu kolejowym. Z tego też czasu (lata 20-te XX w.) pochodzi niewielkie założenie parkowe ze stawem przy ul. Szpitalnej. Jest to niewielki teren zieleni z centralnie położonym stawem wokół którego urządzono ścieżki i posadzono zieleń.

W końcu XIX w. w miejskim lesie na północ od miasta postawiono gospodę i urządzono strzelnicę. Park Lasek Miejski przy ul. Ustronie Miejskie i 1 Maja (dawniej zwany „Ustronie Miejskie”) posiadał uprzednio powierzchnię około 3,7 ha. Jest to park o charakterze leśnym, z drzewostanem w wieku ponad 100 - 150 lat. W starodrzewie wyróżnić można: dąb szypułkowy, grab pospolity, jesion wyniosły, brzozę brodawkowatą, buk pospolity, klon pospolity. W parku zachował się również drzewostan o charakterze pomnikowym: około 20 dębów szypułkowych o obwodzie ponad 300 cm, w wieku 200 – 300 lat. Najstarszy z nich ma 350 - 400 lat i w obwodzie ponad 500 cm. Na skraju parku, przy ul. Ustronie Miejskie rośnie kilkanaście egzemplarzy starych cisów. Przed 1945 r. do terenu obecnego parku przylegał kompleks wypoczynkowy składający się z gospody, budynku Bractwa Kurkowego, strzelnicy, placu do uprawiania sportów, kortów tenisowych i zbiorników wodnych. Obecnie nie zachowały się nawet reliktury tych urządzeń. Po wojnie teren parku zmniejszono, pozostały teren włączono w zasób Lasu Komunalnego. W części włączonej do Lasu Komunalnego czytelne są w pozostałości zagospodarowania dawnego Lasku Miejskiego: wytyczone ścieżki, wykopane jeziora, cokół pomnika z postawionym na nim (prawdopodobnie wtórnie) głazem z zatartym napisem. Wszystkie te elementy są świadectwem, że ten teren ten był połączony z parkiem i stanowił jedną funkcjonalną całość. Najstarsze są tu drzewostany dębowe tworzące trzon grądu (ponad 150 lat). Z punktu widzenia przyrodniczego jest to jeden z najcenniejszych obszarów zielonych miasta Białogardu.

W Białogardzie zachowały się dwa zespoły rekreacyjno – sportowe, wraz z towarzyszącą im zielenią, założone w latach 30-tych XX w.: zespół sportowy przy ul. Moniuszki oraz strzelnica przy ul. Św. Brata Alberta. Założenia ogrodowe znajdowały się także przy zespołach budynków administracji państwowej, fundacjach opiekuńczych i szpitalach. Pierwszym tego typu terenem zielonym w mieście

był ogród przy zespole Sądu Rejonowego przy ul. Lipowej (k. XIX w.). Jego pierwotna kompozycja jest praktycznie nieczytelna, zachowały się jedynie granice. Zespół starostwa (ob. Urząd Miasta) posiada zieleni reprezentacyjną w formie szpalerów drzew przy ulicy, formowane żywopłoty oraz gazonowe trawniki. Założenia ogrodowe przy dawnych fundacjach opiekuńczych i szpitalach zachowały się w dawnych granicach. Pomimo braku fachowej opieki konserwatorskiej i ogrodniczej niektóre z nich utrzymały swoją kompozycję i cenną szatę roślinną. Na uwagę zasługuje zwłaszcza park w zespole Szpitala Powiatowego przy ul. Szpitalnej. Przemysłana i bardzo wartościowa kompozycja modernistycznego parku zawiera dodatkowo dwa schrony przeciwlotnicze (umieszczone symetrycznie wzdłuż głównej osi kompozycji parku, na osi głównego budynku szpitala). Schrony zamaskowano efektownie skupinami krzewów ozdobnych, a ich wejścia umieszczono od strony budynku szpitalnego. Na terenie zespołu rosną dwa pomnikowe okazy buka czerwolistnego. Mniej zachowało się z dawnego zespołu domu starców (Altersheim Wichernhaus) przy ul. Zwycięstwa. Można odczytać pierwotne rozplanowanie zespołu zieleni - szpalery wzdłuż granic, aleję oraz grupę drzew.

Oprócz parków oraz terenów z nasadzeniami zieleni wysokiej ważnym elementem przyrodniczym w krajobrazie miasta są: • zróżnicowane krajobrazowo łąki w północnej i wschodniej części miasta, zwane łąkami Białogardzkimi, stykające się z nurtem Leśnicy, • obszar w typie łąkowym, znajdujący się na przedłużeniu ulic Królowej Jadwigi i Chocimskiej, • obszary niewielkich zbiorników wodnych i zabagnienia powstałe w wyniku prostowania koryta Parsęty (fragmenty starorzeczy).

Wiele z wartościowych zespołów zieleni komponowanej nie znajduje się ani w rejestrze, ani w ewidencji zabytków. Należą do nich np. aleje wzdłuż dróg dojazdowych do miasta - ul. Dąbrowszczaków i 1 Maja (pozostałości dawnej alei dojazdowej), aleje ulic wewnątrzmijskich - ul. Lipowa, Grunwaldzka i częściowo Chopina, przedwojenna (pocz. XX w.) promenada wzdłuż Liśnicy, tzw. Ścieżka Poetów. Czytelna jest w przestrzeni miejskiej XIX-wieczna formuła miasta zielonego. Białogard posiada liczne skwery i tereny zielone (głównie trawniki) stanowiące istotne dla podtrzymania dawnego charakteru miasta wypełnienie.

Zespoły zieleni o walorach przyrodniczo-krajobrazowych

L.p.	Adres	Obiekt – nazwa	Datowanie	Pow.	Uwagi
1.	Grunwaldzka Kopernika Sybiraków	Park Orła Białego	k. XIX w., l. 20. XX w.	3,55 ha	Dawny ogród gimnazjum, Trockenplatz d.Müke Park
2.	1 Maja	Las Miejski	k. XIX w.	107,56 ha	Stadtholz
3.	1 Maja Ustronie Miejskie	Park Miejski im. Leopolda Mroczkiewicza	1972-1974	3,24 ha	

4.	Płowiecka	Wzgórze Zamkowe	XVIII/XIX		d. Alte Amt pojedyncze okazy pomnikowych drzew
5.	Kościuszki	Trasa spacerowa wzdłuż Liśnicy	XIX/XX w.		d. Poetensteig
6.	Sidły 1, Kołobrzaska	Ogród przy Domu Pomocy Społecznej	1897 r.	4,64 ha	d.Johannishaus
7.	Kołobrzaska 42	Arboretum przy Nadleśnictwie Białogard	pocz. XX w. (1913)	9,60 ha	
8.	Szpitalna 7	Zespół zieleni przy Szpitalu Powiatowym	I. 20. XX w.		
9.	Szpitalna	Założenie ogrodowo – parkowe	I. 20. XX w.	1,2 ha	
10.	Miła	Ogród w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	3,60 ha	Gut Ackerhof, po 1945 PGR
11.	Drzymały	Założenie ogrodowo-parkowe przy dworcu PKP	I. 20.-30. XX w.	2,01 ha	
12.	Moniuszki	Ośrodek Sportu i Rekreacji	1931	12,68 ha	
13.	Zwycięstwa 19 a-d	Dawny ogród Domu Starców	1931	0,72 ha	Altersheim Wichernhaus
14.	Sidły/Kołobrzaska	Strzelnica LOK	I.20 – 30 XX w.	4,95 ha	
15.	Chopina	Zespół zieleni przy zespole d. lazaretu, ob. Centrum Rehabilitacji	1935-1938	4,39 ha	

Pomniki przyrody

W granicach miasta znajduje się 12 pomników, w tym 9 pojedynczych, 1 grupa i 2 aleje drzew pomnikowych. Położone są w jego centralnej części. Zatwierdzone pomniki przyrody to: dęby szypułkowe, buki zwyczajne, kasztanowce zwyczajne i platany klonolistne.

Num er	Lokalizacja	Opis obiektu	Podstawa prawna Uwagi
1.	Ul. Dworcowa przed budynkiem PKP, działka nr 285 obręb.6.	2 buki zwyczajne odm. czerwonołistna, obwód 290 i 340 cm.	Rozporządzenie Nr 12/95 Wojewody Koszalińskiego z dnia 28.12.1995 r. opublikowane w Dz. Urz. Woj. Kosz. z 1996 r. nr 1 i 2 poz. 7.
2.	Ul. Dąbrowszczaków 14, teren Zespołu Szkół Zawodowych, działka nr 251 obręb 007.	Buk zwyczajny odm. czerwonołistna, obwód 262 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.
3.	Ul. Dąbrowszczaków 14 teren Zespołu Szkół	Buk zwyczajny odm. czerwonołistna, obwód	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.

	Zawodowych, działka nr 251 obręb 007.	316 cm.	
4.	Ul. 1 Maja, działka nr 472/8 obręb 006.	Kasztanowiec zwyczajny, obwód 308 cm.	Uchwała nr XI/116/99 Rady Miasta Białogard z dnia 27 sierpnia 1999 r.
5.	Szpital Rejonowy przy ul. Szpitalnej 9, działka nr 219 obręb 011.	Buk zwyczajny odm. czerwonolistna, obwód 340 cm.	Uchwała nr XI/116/99 Rady Miasta Białogard z dnia 27 sierpnia 1999 r.
6.	Szpital Rejonowy przy ul. Szpitalnej 9, działka nr 219 obręb 011.	Buk zwyczajny odm. czerwonolistna, obwód 365 cm.	Uchwała nr XI/116/99 Rady Miasta Białogard z dnia 27 sierpnia 1999 r.
7.	Ul. Grunwaldzka 47, działka nr 264/3 obręb 007.	Kasztanowiec zwyczajny, obwód 346 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.
8.	Ul. Świdwińska 21a w pasie drogowym drogi powiatowej nr 169, działka nr 672 obręb 17.	Platan klonolistny, obwód 280 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.
9.	Ul. Świdwińska 21a w pasie drogowym drogi powiatowej nr 169, działka nr 672 obręb 17.	Platan klonolistny, obwód 275 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.
10.	Skrzyżowanie ulicy Piłsudskiego z ulicą Batalionów Chłopskich, działka nr 263 obręb 17.	Dąb szypułkowy, obwód 367 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.
11.	Teren parku "Lasek Miejski" stanowiący obszar lasów komunalnych oddz. 10.	Aleja 12 dębów szypułkowych w wieku 400-600 lat, na powierzchni 3,24 ha, obwody 330-520 cm.	Orzeczenie nr 11 z dnia 29.01.1954 r. opublikowane w Dz. Urz. WRN nr 17 z dnia 18.05.1954 r. Ponownie zatwierdzony rozporządzeniem nr 7/92 Woj. Kosz. z dnia 08.09.1999 r. opublikowane w Dz. Urz. Woj. Kosz. nr 15 poz. 109
12.	Ul. Kołobrzeska, teren cmentarza poniemieckiego i żołnierzy Armii Radzieckiej działka nr 3 obręb 11.	Aleja 88 lip drobnolistnych na długości ok.150 m, obwody 149-287 cm.	Uchwała nr XXXVm/387/01 Rady Miasta Białogard z dnia 14 grudnia 2001 r.

5.2.4. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 6 ust. 1 pkt 2) ochroną i opieką obejmuje, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności: dziełami sztuk plastycznych rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z

1998 r. z późniejszymi zmianami – tj.: dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne [piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne], dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne), instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są również nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna, tj. detal architektoniczny czy dekoracja architektoniczna (polichromie, sztukaterie), a nawet elementy tzw. małej architektury (obiekty o charakterze czysto dekoracyjnym np. rzeźby ogrodowe, obiekty nekubaturowe np. nagrobki cmentarne, kapliczki przydrożne, a nawet stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz, jak różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia itp.). Obiekty tego typu, jeżeli mają znaleźć się w rejestrze zabytków lub w ewidencji, muszą w pełni posiadać charakter indywidualnych, niepowtarzalnych twórców artystycznych.

W mieście znajdują się dwa rodzaje zabytków ruchomych podlegających ochronie: są to elementy wystroju i wyposażenia świątyń katolickich wpisane do rejestru zabytków oraz elementy wystroju i wyposażenia obiektów użyteczności publicznej – tzw. Starego Ratusza oraz dawnego budynku starostwa, obecnie Urzędu Miejskiego. Ta druga grupa obiektów wpisana jest do wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych.

Do rejestru zabytków ruchomych województwa zachodniopomorskiego wpisano wyposażenie kościoła parafialnego pw. NMP: stalle w prezbiterium oraz ołtarz boczny w nawie północnej, barokowy ołtarz główny, renesansowy ołtarz boczny, barokowa ambona, późnobarokowe organy, konfesjonał, chrzcielnica, kropielnica. XIX-wieczny fotel, trzy rzeźby gotyckie, trzy płyty nagrobne kamienne barokowe, trzy świeczniki wiszące XVII-XIX w., fryz ceramiczny w prezbiterium.

Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa: neobarokowa nastawa ołtarzowa wraz z mensą, eklektyczny witraż – św. Małgorzata Alacoque, eklektyczny witraż – św. Otto. Zabytki ruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ruchomych to przede wszystkim elementy wystroju Starego Ratusza Miejskiego, pochodzące z różnych okresów i reprezentujące różne style - od baroku z XVIII w. poprzez klasycyzm z poł. XIX w. aż po przełom XIX i XX wieku. Podobnie dawny budynek Starostwa, ob. Urząd Miasta posiada zespół elementów wystroju i wyposażenia z początków XX w., reprezentujący neostyle (neobarok i neoklasycyzm). Elementami zabytkowymi są głównie detale wystroju kamieniarskiego elewacji oraz elementy wystroju wnętrza – kamienne, drewniane i metalowe.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Przez ochronę stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru rozumie się zachowanie tych stanowisk w stanie niezmienionym, zachowanie istniejącego układu topograficznego terenu, zakaz wszelkiej działalności inżynierskiej, budowlanej i innej związanej z pracami ziemnymi (prace hydrotechniczne, w tym melioracje, oraz prace związane z karczunkiem i nasadzeniami drzew), poza badaniami archeologicznymi oraz pracami zabezpieczającymi zabytek przed zniszczeniem, prowadzonymi na zasadach określonych przepisami odrębnymi dot. ochrony zabytków. Do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego wpisano dwa obiekty archeologiczne z terenu miasta Białogard. Rejestr zabytków archeologicznych jest zbiorem, który może być uzupełniany o stanowiska, które zostaną odkryte i zbadane w przyszłości. Ujęte w rejestrze stanowiska archeologiczne nie wyczerpują najwartościowszego zasobu zabytków archeologicznych na terenie miasta Białogard. Są to stanowiska, które celowo lub też przy okazji działań inwestycyjnych zostały odkryte i przebadane. Mapa stanowisk archeologicznych na obrzeżach Białogardu nie jest odwzorowaniem rzeczywistego układu osadnictwa na tym obszarze. Wynika z faktu zniszczenia pierwotnych śladów osadniczych w centrum dzisiejszego miasta przez kolejne zabudowy. Na 86 stanowiskach o wiadomej lokalizacji oraz 23 tak zwanych „luźnych” (bez lokalizacji) zdiagnozowano 187 śladów osadnictwa z różnych okresów chronologicznych.

Badania powierzchniowe, wykonane w ramach AZP, objęły około 90% powierzchni województwa zachodniopomorskiego. Zdiagnozowane stanowiska to przede wszystkim relikty związane z miejscem zamieszkania: ślady i punkty osadnicze, osady, grodzisko (widoczne w postaci własnej formy terenowej) bądź pochówku (cmentarzyska różnego obrządku). Najstarsze ślady człowieka na terenie dzisiejszego Białogardu pochodzą z okresu schyłkowego paleolitu i należy je łączyć z grupami ludności, których działalność znana jest z kilku stanowisk archeologicznych (krzemienne i rogowe artefakty). Podobnie można scharakteryzować ślady działalności ludzi z okresu mezolitu. W neolicie pojawiło się stałe osadnictwo (kultury rolniczo-hodowlane). Od V tysiąclecia p.n.e. pojawiła się kultura ceramiki wstęgowej rytej. Kolejnym etapem była kultura pucharów lejkowatych (IV-III tysiąclecie p.n.e.), z charakterystycznym zróżnicowaniem obrządku pogrzebowego oraz kultura amfor kulistych.

Z epoki brązu (III-I tysiąclecie p.n.e.) pozostały pamiątki kultury łużyckiej w II tysiącleciu p.n.e. - głównie odnosi się to do obrządku ciałopalenia. Skremowane szczątki grzebano w urnach (popielnicach) lub bezpośrednio w ziemi (groby bezpopielnicowe), a powszechną formą grobu stał się grób płaski, popielnicowy i bezpopielnicowy. Do charakterystycznych pozostałości tej formacji kulturowej należy zaliczyć relikty budownictwa grodowego, pochodzące z początków epoki żelaza (około 700-500 p.n.e.). Następne zmiany nastąpiły w początkach okresu rzymskiego w I tysiąclecie n.e. - kultura wielbarska - cmentarzyska płaskie (starsze) oraz kurhanowe z kręgami i stellami kamiennymi (młodsze II-III w.n.e.).

Schyłek osadnictwa starożytnego oraz początki osadnictwa wczesnośredniowiecznego nastąpiły około połowy VI wieku n.e. Były to różne niewielkie grupy etniczne, zastąpione później przez plemiona słowiańskie. Pozostałościami osadnictwa słowiańskiego są grodziska datowane na okres od VIII wieku, zlokalizowane przede wszystkim wzdłuż dolin rzecznych i na wyniesieniach ponad jeziorami i bagnami. Z tego okresu pochodzą cmentarzyska oraz relikty wielu osad otwartych.

Zasób archeologiczny w granicach administracyjnych miasta Białogard (na podstawie: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard (Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XLII/304/2013 Rady Miejskiej Białogardu z dnia 28 sierpnia 2013 r. W Studium wyróżnione zostały 3 strefy ochrony konserwatorskiej:

strefa W. I – pełna ochrona archeologiczno – konserwatorska stanowiska

strefa W. II – częściowa ochrona archeologiczno – konserwatorska stanowiska

strefa W. III – ograniczona ochrona archeologiczno – konserwatorska stanowiska

W Gminnej Ewidencji Zabytków dla obiektów archeologicznych wykonano 75 kart ewidencyjnych. Zbiór obejmuje wszystkie stanowiska archeologiczne posiadające numer i rodzaj strefy, uwzględniony w tabeli zasobu archeologicznego, zamieszczonego w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białogard. Są to w głównej mierze ślady (w tym luźne) lub punkty osadnicze oraz parę osad. Występuje także grodzisko, kilka cmentarzysk i obozowisko.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Miasto Białogard nie posiada placówki muzeum sensu stricto, utworzono tu natomiast Izbę Tradycji Regionalnej, która organizacyjnie jest oddziałem Białogardzkiej Biblioteki Publicznej i podlega zarządowi miasta. Placówka ta posiada ekspozycje: • Historia Ziemi Białogardzkiej, • Wojciech Sawilski - artysta, pierwszy kustosz muzeum powojennego Białogardu, • order i odznaczenia Aleksandra Kwaśniewskiego, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1995-2005. Izba organizuje wystawy czasowe.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Po II wojnie światowej nastąpiła wymiana społeczności, która tworzyła charakter i kształt miasta w ubiegłych wiekach. Jego wielokulturowy, wielowyznaniowy i wielonarodowościowy wizerunek z okresu XIX i pocz. XX w. pozostał jedynie czytelny w dziedzictwie materialnym. Kultura niematerialna przeszłego miasta jest zasadniczo obca współczesnym mieszkańcom. Niematerialnym dziedzictwem

kulturowym jest genius loci miasta, świadomość jego rangi w przeszłości – od zarania dziejów miasta. Za niematerialne wartości należy uznać nieliczne tradycyjne nazwy ulic, pochodzące niejednokrotnie sprzed wieków (jedyne niematerialne świadectwo minionych pokoleń oraz historii). Sposobem ich zachowania jest możliwość wpisu do rejestru zabytków (art. 9 ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Historyczne nazwy części białogardzkich ulic przetłumaczono po II wojnie światowej dosłownie lub w przybliżeniu na język polski, dzięki czemu przetrwały jako niematerialne dziedzictwo kulturowe. Wśród nich są także stare nazwy niemieckie, utworzone od nazw miejscowych, np. ul. Czeska, Kołobrzaska i Połczyńska. Przetrwały szczątkowo historyczne nazwy ulic Starego Miasta, jak np. Rycerska, Kościelna, czy Narodzenia Najświętszej Marii Panny (po wojnie była to ul. H. Sawickiej, nazwa Narodzenia Najświętszej Marii Panny została nadana po 1989 r.). Pozostawienie starych nazw ulic utożsamia dzisiejszy polski Białogard z jego dawnym, przedwojennym układem przestrzennym oraz podkreśla historyczne cechy dawnego charakteru miasta, pozwalając na nawiązanie do tradycji miejsca. Doskonałym przykładem może być Ścieżka Poetów - niemiecka nazwa tej trasy to Poetenstieg - nazwa trasy przetrwała, przyjęła się i jest używana współcześnie.

W tabeli zestawiono przedwojenne (niemieckie) i obecne (polskie) nazwy ulic:

Bahnhofstrasse	Dworcowa
Baumstrasse	Zaułek Drzewny
Am Kleinbahnhof	Kolejowa
Am Leitznitzbach	Nadbrzeżna
Böhmerstrasse	Czeska
Burgstrasse	Zamkowa
Gerichtsstrasse	Sądowa
Kirchstrasse	Kościelna
Kolberger Abbau	Kołobrzaska - część
Lindenstrasse	Lipowa
Marienstrasse	Narodzenia Najświętszej Marii Panny
Polziner Chaussee	Szosa Połczyńska
Polzinerstrasse	Połczyńska
Ritterstrasse	Rycerska

Miejsca historyczne

Miejszem historycznym jest cały obszar Starego Miasta w granicach pierwotnych murów miejskich: miejsce rynku z dawnym ratuszem (po którym pozostały jedynie fundamenty).

Wzgórze Zamkowe z piwnicami zamku, który był siedzibą wójtów, okresowo książąt pomorskich, a później siedzibą Domeny;

Kościół par. pw. Narodzenia NMP z XIV- XV w. oraz kościół fil. pw. Św. Jerzego z XIV i XIX w.;

Współczesne pomniki i tablice pamiątkowe: tablica upamiętniająca elektryfikację kolei 15.12.1987 ; pomnik ku czci ofiar komunizmu z lat 1939-45, 1949-56 i 1981-84, ul. Kopernika; pomnik Orła Białego w parku Orła Białego; Pomnik upamiętniający 700 lat praw miejskich; pomnik strajku w zakładach UNITRA-UNITECH 14.12.1981r., pomnik w Lasku Miejskim upamiętniający odbudowę powojenną parku przez wojsko radzieckie i ludność białogardzką; tablica pamiątkowa na głazie narzutowym (ul. Dąbrowszczaków 3) ku czci polskich żołnierzy, którzy zginęli w latach 1945-49;

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Na obszarze Białogardu występują dwie formy prawne ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (ustalenia tego planu zostały zanalizowane w punkcie nr 5.1.3.).

Aktualnie w rejestrze zabytków nieruchomości znajduje się obszar Starego Miasta, 9 obiektów architektonicznych (w tym piwnice zamku) i 1 cmentarz. Do rejestru zabytków archeologicznych zostały wpisane 2 obiekty – jeden o formie krajobrazowej (grodzisko) i jeden o formie płaskiej (osada i cmentarzysko).

Wykaz obszarów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego:

I. p.	obiekt	adres	nr rejestru	data wpisu
1.	Śródmieście miasta wraz z wszelkimi obiektami nieruchomymi, leżącymi na terenie wymienionego	Stare Miasto	17	18.05.1954 04.09.1956
2.	Kościół par. pw. Narodzenia NMP, wraz z otoczeniem oraz wystrojem wnętrza	ul. Kościelna 1	453 (d. 40)	25.09.1954
3.	Brama Wysoka (Połczyńska)	ul. Grottgera	452 (d. 41)	25.09.1954
4.	Ratusz (tzw. Stary), ob. Pałac Ślubów	pl. Wolności 5	433 (d. 43)	25.09.1954
5.	Miejskie mury obronne	ul. Matejki	85	25.05.1955
6.	Piwnice zamku, wraz z otoczeniem	ul. Płowiecka 3	455 (d.147)	20.04.1957
7.	Kościół fil. pw. św. Jerzego	ul. Świdwińska 3	454 (d.243)	19.03.1960
8.	Budynek magazynowy, ob. handlowy	ul. Piłsudskiego 25	436 (d. 418)	15.03.1965
9.	Cmentarz ewangelicki, ob. komunalny	ul. Szpitalna	432 (d. 1206)	26.08.1987

10.	Nowy Ratusz, ob. bank PKO i Starostwo Powiatowe	pl. Wolności 16-17	434 (d. 1227)	21.10.1991
11.	Kamieniczka z dwiema oficynami	ul. Najświętszej Marii Panny 3	435 (d. 1228)	31.01.1992
12.	Grodzisko	200 m na płd.-zach. od Starego Miasta, między rzekami Parsętą i Liśnicą	630	10.11.1967
13.	Osada i cmentarzysko	Kisielice	888	1975

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków miasta Białogard liczy obecnie 768 kart ewidencyjnych założonych dla pojedynczych zabytków lub ich zespołów. Ewidencja ta obejmuje zabytki nieruchome oraz stanowiska archeologiczne. Znajdują się w niej dzieła architektury i budownictwa, zespoły zabudowy, mała architektura, obiekty przemysłu i techniki, cmentarze oraz wybrane przykłady zieleni zabytkowej. Najliczniejszą grupę zabytków ewidencyjnych stanowi architektura mieszkalna – budynki mieszkalne jedno- i kilkurodzinne. Na terenie miasta zachowały się zabytki architektury i budownictwa z różnych okresów historycznych i stylowych. Najliczniejszą grupę zabytków stanowią obiekty pochodzące z 2 XIX w. oraz 1 poł. XX wieku. Reprezentują one style historyzmu, eklektyzmu, secesji i modernizmu, bądź też architekturę o cechach regionalnych lub bezstylową. Należy zauważyć, że w wielu przypadkach dobrze zachował się wystrój elewacji z detalem architektonicznym, zaś w znacznie mniejszym stopniu drewniana stolarka drzwiowa i okienna.

Gminna Ewidencja Zabytków zgodnie z art.21. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami.

Wykaz obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków:

I. p.	adres	nazwa obiektu
1.	ul. Aldony 3	budynek mieszkalny
2.	ul. Aldony 4	budynek mieszkalny
3.	ul. Aldony 6	budynek mieszkalny
4.	ul. Aldony 7	budynek mieszkalny
5.	ul. Aldony 8	budynek mieszkalny
6.	ul. Aldony 9 a	budynek mieszkalny
7.	ul. Aldony 10	budynek mieszkalny
8.	ul. Aldony 12	budynek mieszkalny
9.	ul. Asnyka 25	budynek mieszkalny
10.	ul. Batalionów Chłopskich 1	budynek mieszkalny
11.	ul. Batalionów Chłopskich 2	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
12.	ul. Batalionów Chłopskich 4	budynek mieszkalny
13.	ul. Batalionów Chłopskich 4 a	budynek mieszkalny
14.	ul. Batalionów Chłopskich 6	budynek mieszkalny
15.	ul. Batalionów Chłopskich 8	budynek mieszkalny
16.	ul. Batalionów Chłopskich 12	budynek mieszkalny
17.	ul. Batalionów Chłopskich 13	budynek mieszkalny
18.	ul. Batalionów Chłopskich 14	budynek mieszkalny
19.	ul. Batalionów Chłopskich 21	budynek mieszkalny
20.	ul. Batalionów Chłopskich 22	budynek mieszkalny
21.	ul. Batalionów Chłopskich 23	budynek mieszkalny
22.	ul. Batalionów Chłopskich 27	budynek mieszkalny
23.	ul. Batalionów Chłopskich 31	budynek mieszkalny z częścią usługową
24.	ul. Batalionów Chłopskich 33	budynek mieszkalny
25.	ul. Batorego 1	budynek mieszkalny
26.	ul. Batorego 2	budynek mieszkalny
27.	ul. Berki 1	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
28.	ul. Berki 2	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
29.	ul. Berki 3	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
30.	ul. Berki 4	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
31.	ul. Bogusława X 1	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
32.	ul. Bogusława X 2	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
33.	ul. Bolesława Śmiałego 1	budynek mieszkalny
34.	ul. Bolesława Śmiałego 9	budynek mieszkalny
35.	ul. Bolesława Śmiałego 27	budynek mieszkalny
36.	ul. Bolesława Śmiałego 1, 3, 5, 7, 9, 13, 17, 21, 23, 25, 27 ul. Dąbrowszczaków 48, 50 ul. Kazimierza Wielkiego 1, 3, 4, 5, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28 ul. Mestwina 2, 4, 6, 8, 12, 18, 20 ul. Wazów 3, 5, 7, 11, 13, 15, 17, 21, 27, 29, 31, 35, 37, 39	kolonia domów
37.	ul. Borzymowskiego 1-2-6	stacja kolejowa Białogard
38.	ul. Borzymowskiego 1	dworzec kolejowy (w zespole PKP)
39.	ul. Borzymowskiego 2	budynek poczty (w zespole PKP)

I. p.	adres	nazwa obiektu
40.	ul. Borzymowskiego 6	budynek administracyjny (w zespole PKP)
41.	ul. Chocimska 1	budynek mieszkalny
42.	ul. Chocimska 4	budynek mieszkalny
43.	ul. Chocimska 5	budynek produkcyjny/magazynowy w zespole d. fabryki parkietów
44.	ul. Chocimska 5	budynek biurowy w zespole d. fabryki parkietów
45.	ul. Chocimska	lokomotywnia (w zespole PKP)
46.	ul. Chopina 2	budynek mieszkalny
47.	ul. Chopina 3	budynek mieszkalny
48.	ul. Chopina 4-4 a	budynek mieszkalny
49.	ul. Chopina 5	budynek mieszkalny
50.	ul. Chopina 5 a	budynek mieszkalny
51.	ul. Chopina 7	budynek mieszkalny
52.	ul. Chopina 11	budynek mieszkalny
53.	ul. Chopina 13	budynek mieszkalny
54.	ul. Chopina 15-17	budynek mieszkalny
55.	ul. Chopina 23-23 a	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
56.	ul. Chopina 25	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
57.	ul. Chopina 29, 29 a, b, c, d, e ul. Nowowiejskiego 7	zespół d. lazaretu, ob. zespół szpitalny
58.	ul. Chopina 29	lazaret, ob. szpital w zespole szpitalnym
59.	ul. Chopina 29 a	budynek kuchni w d. lazarecie, ob. w zespole szpitalnym
60.	ul. Chopina 29 b	portiernia w d. lazarecie, ob. budynek usługowy w zespole szpitalnym
61.	ul. Chopina 29 c	budynek szpitalny w d. lazarecie, ob. w zespole szpitalnym
62.	ul. Chopina 29 d	budynek w d. lazarecie, ob. apteka w zespole szpitalnym
63.	ul. Chopina 29 e	garaże w d. lazarecie, ob. w zespole szpitalnym
64.	ul. Chopina 29	park przy d. lazarecie, ob. szpitalu w zespole szpitalnym
65.	ul. Chopina 56-58	budynek mieszkalny
66.	ul. Chopina 48-50, 52-54, 56-58, 60-62, 64-66, 68-70 ul. Elbląska 1-3, 2-4, 5-7, 6-8, 9-11, 10-12, 13-15, 14-16, 18-20, 21-23 ul. Św. Jerzego 1-3, 2-4, 5-7, 6-8, 9-11, 10-12, 13-15, 14-16, 17-19, 18-20, 21-23, 22-24, 26-28 ul. Górnośląska 1-3, 2-4, 5-7, 6-8, 10-12, 14-16, 18-20, 21-23, 25-27	kolonia domów

I. p.	adres	nazwa obiektu
67.	ul. Chrobrego 1	budynek mieszkalny
68.	ul. Chrobrego 2 - 4	budynek mieszkalny
69.	ul. Chrobrego 3	budynek mieszkalny
70.	ul. Chrobrego 6 - 8	budynek mieszkalny
71.	ul. Chrobrego 11	budynek mieszkalny
72.	ul. Chrobrego 15	budynek mieszkalny
73.	ul. Chrobrego 18	budynek mieszkalny
74.	ul. Chrobrego 24	budynek mieszkalny
75.	ul. Cicha 1	budynek mieszkalny
76.	ul. Cicha 3	budynek mieszkalny
77.	ul. Czeska 1	willa
78.	ul. Czeska 2	willa
79.	ul. Czeska 3	budynek mieszkalny
80.	ul. Czeska 6	budynek mieszkalny
81.	ul. Dąbrowszczaków 3	budynek mieszkalny wojskowy
82.	ul. Dąbrowszczaków 4	kamienica
83.	ul. Dąbrowszczaków 5	plebania kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa
84.	ul. Dąbrowszczaków 6	kamienica
85.	ul. Dąbrowszczaków 7 a-7 b	budynek mieszkalny
86.	ul. Dąbrowszczaków 8	kamienica
87.	ul. Dąbrowszczaków 9	kamienica
88.	ul. Dąbrowszczaków 10	kamienica
89.	ul. Dąbrowszczaków 11-13	kamienica
90.	ul. Dąbrowszczaków 12	kamienica
91.	ul. Dąbrowszczaków 12 a	kamienica
92.	ul. Dąbrowszczaków 12 b	kamienica
93.	ul. Dąbrowszczaków 14	szkoła im. Hindenburga, ob. Zespół Szkół Zawodowych
94.	ul. Dąbrowszczaków 29	budynek mieszkalny
95.	ul. Dąbrowszczaków 33	budynek mieszkalny
96.	ul. Dąbrowszczaków 39	budynek mieszkalny
97.	ul. Dąbrowszczaków 48	budynek mieszkalny
98.	ul. Dąbrowszczaków 50	budynek mieszkalny
99.	ul. Dąbrowszczaków 84	budynek mieszkalny
100.	ul. Dąbrowszczaków 85	budynek mieszkalny
101.	ul. Dąbrowszczaków 87	budynek mieszkalny
102.	ul. Drzymały 1	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
103.	ul. Drzymały 18	kamienica
104.	ul. Drzymały 20	kamienica
105.	ul. Drzymały 22	kamienica
106.	ul. Drzymały 24-26	kamienica
107.	ul. Drzymały 28	kamienica
108.	ul. Dworcowa 1	budynek mieszkalny
109.	ul. Dworcowa 1 a	budynek mieszkalny
110.	ul. Dworcowa 2	budynek mieszkalny
111.	ul. Dworcowa 3	budynek mieszkalny
112.	ul. Dworcowa 4	budynek mieszkalny
113.	ul. Dworcowa 5	budynek mieszkalny
114.	ul. Dworcowa 10	kamienica
115.	ul. Dworcowa 11	kamienica
116.	ul. Dworcowa 12	kamienica
117.	ul. Dworcowa 13	kamienica
118.	ul. Dworcowa 14	kamienica
119.	ul. Dworcowa 15	kamienica
120.	ul. Dworcowa 16	kamienica
121.	ul. Dworcowa 11-13-15; 12-14-16 ul. Drzymały 18, 20-22, 24-26, 28 ul. Klonowa 15-17; 21-23-25-27	zespół zabudowy kamienicznej – osiedle mieszkaniowe
122.	ul. Elbląska 1-3, 2-4, 5-7, 9-11, 10-12, 13-15, 14-16, 18-20, 21-23	kolonia domów
123.	ul. Fabryczna 1	budynek mieszkalny
124.	ul. Fabryczna 4	budynek mieszkalny
125.	ul. Gdyńska 5 - 7	budynek mieszkalny
126.	ul. Górnośląska 1 - 3	budynek mieszkalny
127.	ul. Górnośląska 17	budynek mieszkalny
128.	ul. Górnośląska 1-3, 2-4, 5-7, 6-8, 10-12, 14-16, 18-20, 21-23, 25-27	kolonia domów
129.	ul. Grottgera	Brama Wysoka (Połczyńska)
130.	ul. Grottgera 4	budynek mieszkalny przy Bramie Wysokiej (Połczyńskiej)
131.	ul. Grottgera 15	budynek mieszkalny przy Bramie Wysokiej (Połczyńskiej)
132.	ul. Grottgera 16	kamienica
133.	ul. Grottgera 17	kamienica
134.	ul. Grunwaldzka 2	budynek mieszkalny
135.	ul. Grunwaldzka 4	budynek mieszkalny

l. p.	adres	nazwa obiektu
136.	ul. Grunwaldzka 6	budynek mieszkalny
137.	ul. Grunwaldzka 10	kamienica
138.	ul. Grunwaldzka 12	kamienica
139.	ul. Grunwaldzka 14	kamienica
140.	ul. Grunwaldzka 16	kamienica
141.	ul. Grunwaldzka 18	kamienica
142.	ul. Grunwaldzka 19	budynek mieszkalno-usługowy
143.	ul. Grunwaldzka 22	kamienica
144.	ul. Grunwaldzka 23	willa
145.	ul. Grunwaldzka 24	willa
146.	ul. Grunwaldzka 25	willa
147.	ul. Grunwaldzka 26	willa
148.	ul. Grunwaldzka 27	willa
149.	ul. Grunwaldzka 29	budynek mieszkalny
150.	ul. Grunwaldzka 32	willa
151.	ul. Grunwaldzka 33	willa
152.	ul. Grunwaldzka 34	willa
153.	ul. Grunwaldzka 35	willa
154.	ul. Grunwaldzka 36	budynek mieszkalny
155.	ul. Grunwaldzka 39	willa
156.	ul. Grunwaldzka 41	willa
157.	ul. Grunwaldzka 42	zakład opiekuńczy Kleist Retzof Stiftung, ob. Młodzieżowy Dom Kultury
158.	ul. Grunwaldzka 43	budynek mieszkalny
159.	ul. Grunwaldzka 45	kamienica
160.	ul. Grunwaldzka 46	sala gimnastyczna gimnazjum, ob. biblioteka
161.	ul. Grunwaldzka 47	kamienica
162.	ul. Grunwaldzka 49	dom gminy ewangelickiej, ob. ośrodek opiekuńczo-wychowawczy
163.	ul. Grunwaldzka 53	szkoła
164.	ul. Gryfitów 2	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
165.	ul. Hoffmanowej 2	budynek mieszkalny
166.	ul. Hoffmanowej 5	budynek mieszkalny
167.	ul. Hoffmanowej 8 a	budynek mieszkalny
168.	ul. Kazimierza Wielkiego 1	budynek mieszkalny
169.	ul. Kazimierza Wielkiego 8	budynek mieszkalny
170.	ul. Kazimierza Wielkiego 16	budynek mieszkalny

l. p.	adres	nazwa obiektu
171.	ul. Kazimierza Wielkiego 18	budynek mieszkalny
172.	ul. Kisielice Duże 1	budynek mieszkalny
173.	ul. Kisielice Duże 2	budynek mieszkalny
174.	ul. Kisielice Duże 3	budynek mieszkalny
175.	ul. Kisielice Duże 5	budynek mieszkalny
176.	ul. Kisielice Duże 6	szkoła (?), ob. budynek mieszkalny
177.	ul. Kisielice Duże 7	budynek mieszkalny
178.	ul. Kisielice Duże 8	budynek mieszkalno-usługowy
179.	ul. Kisielice Duże 11	budynek mieszkalny
180.	ul. Kisielice Duże 16	budynek mieszkalny
181.	ul. Kisielice Duże 18	budynek mieszkalny
182.	ul. Kisielice Duże 27	budynek mieszkalny
183.	ul. Kisielice Małe 3-5-7-9-11-13	budynek mieszkalny
184.	ul. Kisielice Małe 8	budynek mieszkalny
185.	ul. Kisielice Małe 11-11 a	budynek mieszkalny
186.	ul. Kisielice Małe 23-25	budynek mieszkalny
187.	ul. Kisielice Małe 27-29-31-33-35-37	budynek mieszkalny
188.	ul. Klonowa 4	kamienica
189.	ul. Klonowa 9	budynek produkcyjny/przemysłowy
190.	ul. Klonowa 11	budynek produkcyjny/przemysłowy
191.	ul. Klonowa 14	willa
192.	ul. Klonowa 15-17	kamienica
193.	ul. Klonowa 21	kamienica
194.	ul. Klonowa 23	kamienica
195.	ul. Klonowa 24-26	budynek mieszkalny
196.	ul. Klonowa 25	kamienica
197.	ul. Klonowa 27	kamienica
198.	ul. Klonowa 28	budynek mieszkalny
199.	ul. Klonowa 30	kamienica
200.	ul. Klonowa 32	kamienica
201.	ul. Klonowa 34	kamienica
202.	ul. Klonowa 36	kamienica
203.	ul. Kochanowskiego 1	budynek mieszkalny
204.	ul. Kochanowskiego 16	budynek mieszkalny
205.	ul. Kochanowskiego 20	budynek mieszkalny
206.	ul. Kochanowskiego 24	budynek mieszkalny
207.	ul. Kochanowskiego 59-61, 63-65, 67-69, 71-73, 75-77	kolonia domów

I. p.	adres	nazwa obiektu
208.	ul. Kolejowa 1-3-5-7	budynek mieszkalny
209.	ul. Kolejowa 2-4	budynek mieszkalny
210.	ul. Kolejowa 2-4	budynek gospodarczy
211.	ul. Kolejowa 6-8-10-12	budynek mieszkalny
212.	ul. Kolejowa 9	budynek mieszkalny
213.	ul. Kołobrzeska 5	budynek mieszkalny
214.	ul. Kołobrzeska 8 e (I)	garaże, ob. budynek produkcyjny, w zespole koszarowym
215.	ul. Kołobrzeska 8 e (II)	garaże, ob. budynek produkcyjny, w zespole koszarowym
216.	ul. Kołobrzeska 8 e (III)	garaże, ob. budynek produkcyjny, w zespole koszarowym
217.	ul. Kołobrzeska 8 e (IV)	warsztaty, ob. budynek produkcyjny, w zespole koszarowym
218.	ul. Kołobrzeska 8 e (V)	budynek koszarowy, ob. produkcyjny, w zespole koszarowym
219.	ul. Kołobrzeska 9	budynek mieszkalny
220.	ul. Kołobrzeska 12	młyn kaszowy, ob. hotel
221.	ul. Kołobrzeska 14	budynek mieszkalny
222.	ul. Kołobrzeska 16	budynek mieszkalny
223.	ul. Kołobrzeska 17	budynek mieszkalny
224.	ul. Kołobrzeska 23	budynek sztabu, ob. szkoła, w zespole koszarowym
225.	ul. Kołobrzeska 23	ogrodzenie w zespole koszarowym
226.	ul. Kołobrzeska	ogrodzenie w zespole koszarowym
227.	ul. Kołobrzeska	trafostacja w zespole koszarowym
228.	ul. Kołobrzeska 30	budynek mieszkalny
229.	ul. Kołobrzeska 31	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
230.	ul. Kołobrzeska 33	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
231.	ul. Kołobrzeska 34	budynek mieszkalny
232.	ul. Kołobrzeska 35	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
233.	ul. Kołobrzeska 36	budynek mieszkalny
234.	ul. Kołobrzeska 37	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
235.	ul. Kołobrzeska 42	budynek mieszkalny w zespole Nadleśnictwa Białogard
236.	ul. Kołobrzeska 42	wieża ciśnień w zespole Nadleśnictwa Białogard
237.	ul. Kołobrzeska 42	arboretum w zespole Nadleśnictwa Białogard

I. p.	adres	nazwa obiektu
238.	ul. Kołobrzaska 48	budynek mieszkalny
239.	ul. Kołobrzaska 50	stodoła, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy
240.	ul. Kołobrzaska 52	budynek mieszkalny
241.	ul. Kołobrzaska	cmentarz ewangelicki
242.	ul. Kołobrzaska	cmentarz żołnierzy radzieckich
243.	ul. Kopernika 3-4	kamienica
244.	ul. Kopernika 5	kamienica
245.	ul. Kopernika 8 (I)	kamienica
246.	ul. Kopernika 8 (II)	kamienica
247.	ul. Kopernika 9	kamienica
248.	ul. Kopernika 10	kamienica
249.	ul. Kopernika 11	kamienica
250.	ul. Kopernika, Grunwaldzka, Kopernika	park miejski Orła Białego
251.	ul. Kopernika, Grunwaldzka, Kopernika	pomnik Orła Białego w parku miejskim Orła Białego
252.	ul. Kościelna 1	kościół par. p.w. Narodzenia NMP z otoczeniem (dawny cmentarz przykościelny)
253.	ul. Kościelna 4	kamienica
254.	ul. Kościelna 5	kamienica
255.	ul. Kościuszki 1	kamienica
256.	ul. Kościuszki 1 a	budynek mieszkalny
257.	ul. Kościuszki 2	kamienica
258.	ul. Kościuszki 5	kamienica
259.	ul. Krakowska 1-3, 5-7, 9-11, 13-15, 17-19, 21-23, 25-27, 29-31, 33-35, 37-39, 41-43	kolonia domów
260.	ul. Królowej Jadwigi 7	budynek mieszkalny z gospodarczym w zagrodzie
261.	ul. Krótka 2	budynek mieszkalny
262.	ul. Krótka 4	budynek mieszkalny
263.	ul. Krótka 6	budynek mieszkalny
264.	ul. Lindego 1	budynek mieszkalny
265.	ul. Lindego 5-6	kamienica
266.	ul. Lindego 7	kamienica
267.	ul. Lindego 8-9	kamienica
268.	ul. Lindego 19	kamienica
269.	ul. Lipowa 1	budynek użyteczności publicznej - sąd
270.	ul. Lipowa 1 a	budynek użyteczności publicznej - sąd
271.	ul. Lipowa 5	kamienica
272.	ul. Lipowa 7	kamienica

I. p.	adres	nazwa obiektu
273.	ul. Lipowa 9	kamienica
274.	ul. Lipowa 11	kamienica
275.	ul. Lipowa 13	kamienica
276.	ul. Lipowa 14	kamienica
277.	ul. Lipowa 15	kamienica
278.	ul. Lipowa 16	kamienica
279.	ul. Lipowa 17	kamienica
280.	ul. Lipowa 19	kamienica
281.	ul. Lipowa 21	kamienica
282.	ul. Lipowa 22	kamienica
283.	ul. Lipowa 24	kamienica
284.	ul. Lipowa 25	kamienica
285.	ul. Lipowa 27	kamienica
286.	ul. Lipowa 28	kamienica
287.	ul. Lipowa 29	kamienica
288.	ul. Lipowa 30	kamienica
289.	ul. Lipowa 31	kamienica
290.	ul. Lipowa 32	kamienica
291.	ul. Lipowa 33	kamienica
292.	ul. Lipowa 34	kamienica
293.	ul. Lipowa 35	kamienica z bramą wjazdową
294.	ul. Lipowa 37	kamienica
295.	ul. Lipowa 40	kamienica
296.	ul. Lipowa 42	kamienica
297.	ul. Lipowa 43	kamienica
298.	ul. Lipowa 44	kamienica
299.	ul. Lipowa 45	kamienica
300.	ul. Lipowa 46	kamienica
301.	ul. Ludowa 1	budynek mieszkalny
302.	ul. Ludowa 3	budynek mieszkalny
303.	ul. Ludowa 5	budynek mieszkalny
304.	ul. Ludowa 6	budynek mieszkalny
305.	ul. Ludowa 7	budynek mieszkalny
306.	ul. Ludowa 9	budynek mieszkalny
307.	ul. Ludowa 11	budynek mieszkalny
308.	ul. Lutyków 2	budynek mieszkalny
309.	ul. Lutyków 2 a	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
310.	ul. Lutyków 14	budynek mieszkalny
311.	ul. Łokietka 2	budynek mieszkalny
312.	ul. Łokietka 4	budynek mieszkalny
313.	ul. Łokietka 6	budynek mieszkalny
314.	ul. Magazynowa 2	budynek mieszkalny
315.	ul. Magazynowa 7-9	budynek mieszkalny
316.	ul. Magazynowa 12	budynek mieszkalny
317.	ul. Magazynowa 27-29	budynek mieszkalny
318.	ul. Magazynowa 31	budynek mieszkalny
319.	ul. 1 Maja 2	kamienica
320.	ul. 1 Maja 4	kamienica
321.	ul. 1 Maja 6	kamienica
322.	ul. 1 Maja 8	kamienica
323.	ul. 1 Maja 10	kamienica
324.	ul. 1 Maja 11	budynek mieszkalny, ob. usługowy
325.	ul. 1 Maja 12	budynek mieszkalny, ob. przedszkole
326.	ul. 1 Maja 13	budynek mieszkalny
327.	ul. 1 Maja 15	budynek usługowy
328.	ul. 1 Maja 18	budynek administracyjny w zespole starostwa, ob. Urzędu Miasta
329.	ul. 1 Maja 18	garaże w zespole starostwa, ob. Urzędu Miasta
330.	ul. 1 Maja 19	budynek mieszkalny
331.	ul. 1 Maja 22	budynek mieszkalny
332.	ul. 1 Maja 23	budynek mieszkalny
333.	ul. 1 Maja 24	budynek mieszkalny
334.	ul. 1 Maja 25	budynek mieszkalny
335.	ul. 1 Maja 26	budynek mieszkalny
336.	ul. 1 Maja 27	budynek mieszkalny
337.	ul. 1 Maja 28	budynek mieszkalny
338.	ul. 1 Maja 29	budynek mieszkalny
339.	ul. 1 Maja 30	budynek mieszkalny
340.	ul. 1 Maja 31	budynek mieszkalny
341.	ul. 1 Maja 33	budynek mieszkalny
342.	ul. 1 Maja 35-37	budynek mieszkalny
343.	ul. 1 Maja 39	budynek mieszkalny
344.	ul. 1 Maja 41-43	budynek mieszkalny
345.	ul. 1 Maja 45	budynek mieszkalny
346.	ul. 1 Maja 46	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
347.	ul. 1 Maja 50	budynek mieszkalny
348.	ul. 1 Maja 52	budynek mieszkalny
349.	ul. 1 Maja 54	budynek mieszkalny
350.	ul. 1 Maja 56	budynek mieszkalny
351.	ul. 1 Maja 58	budynek mieszkalny
352.	ul. 1 Maja 60	budynek mieszkalny
353.	ul. 1 Maja 62	budynek mieszkalny
354.	ul. 1 Maja 64	budynek mieszkalny
355.	ul. 1 Maja 66	budynek mieszkalny
356.	ul. 1 Maja i Ustronie Miejskie	Lasek Miejski
357.	ul. 8 Marca 1-3	budynek mieszkalny
358.	ul. 8 Marca 7-9	budynek mieszkalny
359.	ul. 8 Marca 11	budynek mieszkalny
360.	ul. Matejki 1	kamienica
361.	ul. Matejki 4	kamienica
362.	ul. Matejki 6	kamienica
363.	ul. Matejki (I)	mury obronne
364.	ul. Matejki (II)	mury obronne
365.	ul. Matejki (III)	mury obronne
366.	ul. Matejki (IV)	mury obronne
367.	ul. Matejki (V)	mury obronne
368.	ul. Matejki (VI)	mury obronne
369.	ul. Matejki (VII)	mury obronne
370.	ul. Matejki (VIII)	mury obronne
371.	ul. Mestwina 12	budynek mieszkalny
372.	ul. Mickiewicza 1	budynek mieszkalny
373.	ul. Mickiewicza 3	dom oficera, ob. Urząd Skarbowy
374.	ul. Mickiewicza 11-13	budynek mieszkalny
375.	ul. Mickiewicza 20	budynek mieszkalny
376.	ul. Mickiewicza 22	budynek mieszkalny
377.	ul. Miła 10	budynek mieszkalny
378.	ul. Miła 18	budynek mieszkalny
379.	ul. Miła	transfostacja
380.	ul. Moniuszki 1	budynek mieszkalny
381.	ul. Moniuszki 2	budynek mieszkalny
382.	ul. Moniuszki 3	budynek mieszkalny
383.	ul. Moniuszki 4	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą

I. p.	adres	nazwa obiektu
384.	ul. Moniuszki 5	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
385.	ul. Moniuszki 6	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
386.	ul. Moniuszki 7	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
387.	ul. Moniuszki 8	budynek mieszkalny
388.	ul. Moniuszki 9	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
389.	ul. Moniuszki 13	budynek mieszkalny
390.	ul. Moniuszki 14	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
391.	ul. Moniuszki 15	budynek mieszkalny
392.	ul. Moniuszki 16	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
393.	ul. Moniuszki 17	budynek mieszkalny
394.	ul. Moniuszki 18	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
395.	ul. Moniuszki 23	budynek mieszkalny
396.	ul. Moniuszki 24	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
397.	ul. Moniuszki 26	budynek mieszkalny z częścią gospodarczą
398.	ul. Moniuszki 27	budynek mieszkalny
399.	ul. Moniuszki 28	budynek mieszkalny
400.	ul. Moniuszki 49	zespół sportowy
401.	ul. Nadbrzeźna 1	willa
402.	ul. Nadbrzeźna 2	willa
403.	ul. Nadbrzeźna 4	budynek mieszkalny
404.	ul. Nadbrzeźna 5	willa
405.	ul. Nadbrzeźna 6	budynek mieszkalny
406.	ul. Nadbrzeźna 7	willa
407.	ul. Najświętszej Marii Panny 3	kamienica
408.	ul. Najświętszej Marii Panny 4	kamienica
409.	ul. Najświętszej Marii Panny 5	kamienica
410.	ul. Najświętszej Marii Panny 6	kamienica
411.	ul. Najświętszej Marii Panny 7	kamienica
412.	ul. Najświętszej Marii Panny 11	kamienica
413.	ul. Najświętszej Marii Panny 12	kamienica
414.	ul. Najświętszej Marii Panny 13	kamienica
415.	ul. Najświętszej Marii Panny 14	kamienica
416.	ul. Najświętszej Marii Panny 21	kamienica
417.	ul. Najświętszej Marii Panny 22	kamienica
418.	ul. Nowowiejskiego 3	budynek mieszkalny
419.	ul. Nowowiejskiego 7	budynek w zespole lazaretu ob. stacja krwiodawstwa w zespole szpitalnym
420.	ul. Obotrytów 1	budynek mieszkalny

l. p.	adres	nazwa obiektu
421.	ul. Obotrytów 7	budynek mieszkalny
422.	ul. Obotrytów 9	budynek mieszkalny
423.	ul. Obotrytów 11	budynek mieszkalny
424.	ul. Obotrytów 11 a	budynek mieszkalny
425.	ul. Obotrytów 13	budynek mieszkalny
426.	ul. Obotrytów 25	budynek mieszkalny
427.	ul. Obotrytów 1, 3, 7, 9, 11, 11a, 17 ul. Sienkiewicza 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 23, 25, 27, 29, 31, 33	kolonia domów
428.	ul. Ogrodowa 1	budynek mieszkalny
429.	ul. Ogrodowa 2	budynek mieszkalny
430.	ul. Ogrodowa 8	budynek mieszkalny
431.	ul. Ogrodowa 10	budynek mieszkalny
432.	ul. Piastów 11-13	budynek mieszkalny
433.	ul. Piastów 12-14	budynek mieszkalny
434.	ul. Piastów 16-18	budynek mieszkalny
435.	ul. Piastów 19-21	budynek mieszkalny
436.	ul. Piastów 23-25	budynek mieszkalny
437.	ul. Piastów 24-26	budynek mieszkalny
438.	ul. Piłsudskiego 9	kamienica
439.	ul. Piłsudskiego 9 a	budynek mieszkalny
440.	ul. Piłsudskiego 9 a	budynek gospodarczy w zagrodzie
441.	ul. Piłsudskiego 11	kamienica
442.	ul. Piłsudskiego 12	kamienica
443.	ul. Piłsudskiego 13	kamienica
444.	ul. Piłsudskiego 15	kamienica
445.	ul. Piłsudskiego 24 a	budynek magazynowy
446.	ul. Piłsudskiego 25	budynek magazynowy, ob. handlowy
447.	ul. Piłsudskiego 36	kamienica
448.	ul. Piłsudskiego 37	kamienica
449.	ul. Piłsudskiego 38	kamienica
450.	ul. Piłsudskiego 39	kamienica
451.	ul. Piłsudskiego 39	budynek gospodarczy
452.	ul. Piłsudskiego 40	kamienica
453.	ul. Piłsudskiego 41	kamienica
454.	ul. Piłsudskiego 42	kamienica
455.	ul. Piłsudskiego 44	kamienica
456.	ul. Piłsudskiego 45-46	kamienica

I. p.	adres	nazwa obiektu
457.	ul. Piłsudskiego 47	kamienica
458.	ul. Piłsudskiego 49	kamienica
459.	ul. Piłsudskiego 50	kamienica
460.	ul. Piłsudskiego 52	kamienica
461.	ul. Piłsudskiego 53	kamienica
462.	ul. Piłsudskiego 54	kamienica
463.	ul. Piłsudskiego 55	kamienica
464.	ul. Piłsudskiego 56	kamienica
465.	ul. Piłsudskiego 57	kamienica
466.	ul. Piłsudskiego 58	kamienica
467.	ul. Piłsudskiego 60	kamienica
468.	ul. Piłsudskiego 61	kamienica
469.	ul. Piłsudskiego 64	budynek mieszkalny
470.	ul. Piłsudskiego 65-66	budynek mieszkalny
471.	ul. Piłsudskiego 67-68	budynek mieszkalny
472.	ul. Piłsudskiego 69-70	budynek mieszkalny
473.	ul. Płowiecka 5	budynek mieszkalny
474.	ul. Płowiecka 6	budynek mieszkalny
475.	ul. Płowiecka 7	budynek mieszkalny
476.	ul. Płowiecka 8-9	budynek mieszkalny
477.	ul. Płowiecka	piwnice zamku wraz z otoczeniem
478.	ul. Potczyńska 5	budynek mieszkalny
479.	ul. Potczyńska 13 a	budynek mieszkalny
480.	ul. Potczyńska 15	budynek mieszkalny
481.	ul. Potczyńska 16	budynek mieszkalny
482.	ul. Potczyńska 17	budynek mieszkalny
483.	ul. Potczyńska 18	budynek mieszkalny
484.	ul. Potczyńska 19	budynek mieszkalny
485.	ul. Potczyńska 20	budynek mieszkalny
486.	ul. Potczyńska 21	budynek mieszkalny
487.	ul. Potczyńska	wieża ciśnień
488.	ul. Pomorska 8	budynek mieszkalny
489.	ul. Pomorska 10	budynek mieszkalny
490.	ul. Pomorska 16	budynek mieszkalny
491.	ul. Pomorska 17-19	budynek mieszkalny
492.	ul. Pomorska 20	budynek mieszkalny
493.	ul. Pomorska 21	budynek mieszkalny

l. p.	adres	nazwa obiektu
494.	ul. Pomorska 22-24	budynek mieszkalny
495.	ul. Pomorska 23	budynek mieszkalny
496.	ul. Pomorska 26	budynek mieszkalny
497.	ul. Raczyńskiego 2	budynek mieszkalny
498.	ul. Reymonta 7	kamienica
499.	ul. Rolna 3	budynek mieszkalny
500.	ul. Rycerska 2	kamienica
501.	ul. Rycerska 11	kamienica
502.	ul. Sądowa 1	kamienica
503.	ul. Sienkiewicza 3	budynek mieszkalny
504.	ul. Sienkiewicza 4	budynek mieszkalny
505.	ul. Sienkiewicza 6	budynek mieszkalny
506.	ul. Sienkiewicza 8	budynek mieszkalny
507.	ul. Sienkiewicza 10	budynek mieszkalny
508.	ul. Sienkiewicza 14	budynek mieszkalny
509.	ul. Sienkiewicza 16	budynek mieszkalny
510.	ul. Sienkiewicza 25	budynek mieszkalny
511.	ul. Sienkiewicza 27	budynek mieszkalny
512.	ul. Sienkiewicza 29	budynek mieszkalny
513.	ul. Sienkiewicza 31	budynek mieszkalny
514.	ul. Sikorskiego 16	budynek mieszkalny
515.	ul. Sikorskiego 21 a	budynek mieszkalny
516.	ul. Sikorskiego 21 b	budynek mieszkalny
517.	ul. Sikorskiego 23	budynek mieszkalny
518.	ul. Sikorskiego 29	kamienica
519.	ul. Sikorskiego 30	budynek mieszkalny, ob. użyteczności publicznej
520.	ul. Sikorskiego 31	budynek mieszkalny
521.	ul. Sikorskiego 33	budynek mieszkalny
522.	ul. Sikorskiego 34	budynek mieszkalny, ob. użyteczności publicznej
523.	ul. Sikorskiego 35	kamienica
524.	ul. Sikorskiego 36	budynek mieszkalny
525.	ul. Sikorskiego 37	budynek mieszkalny
526.	ul. Skłodowskiej – Curie 2 a	budynek mieszkalny
527.	ul. Skłodowskiej – Curie 3 a	budynek mieszkalny
528.	ul. Skłodowskiej – Curie 3 a	stodoła
529.	ul. Skłodowskiej – Curie 4	budynek mieszkalny
530.	ul. Słowackiego 7	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
531.	ul. Słowackiego 9	budynek mieszkalny
532.	ul. Słowackiego 10-12	budynek mieszkalny
533.	ul. Słowackiego 14-16	budynek mieszkalny
534.	ul. Sobieskiego 1-3	budynek mieszkalny
535.	ul. Sobieskiego 4	budynek mieszkalny
536.	ul. Sobieskiego 13	budynek mieszkalny
537.	ul. Staromiejska 1-2	kamienica
538.	ul. Staromiejska 3	kamienica
539.	ul. Staromiejska 5	kamienica
540.	ul. Staromiejska 6-7	kamienica
541.	ul. Staromiejska 16	kamienica
542.	ul. Staromiejska 17	kamienica
543.	ul. Staromiejska 28	kamienica
544.	ul. Staromiejska 29	budynek użyteczności publicznej
545.	ul. Staromiejska 35	dom towarowy, ob. Komenda Powiatowa Policji
546.	ul. Staromiejska 37	kamienica
547.	ul. Sybiraków 1	budynek mieszkalny
548.	ul. Sybiraków 2	willa
549.	ul. Sybiraków 3	willa
550.	ul. Sybiraków 5	willa
551.	ul. Sybiraków 7	willa
552.	ul. Szosa Połczyńska 2	budynek mieszkalny
553.	ul. Szosa Połczyńska 2 a	budynek mieszkalny
554.	ul. Szosa Połczyńska 2 b	budynek mieszkalny
555.	ul. Szosa Połczyńska 22	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
556.	ul. Szosa Połczyńska 24-26	budynek mieszkalny
557.	ul. Szosa Połczyńska 28-30	budynek mieszkalny
558.	ul. Szosa Połczyńska 32-34	budynek mieszkalny
559.	ul. Szosa Połczyńska 36-38	budynek mieszkalny
560.	ul. Szosa Połczyńska 40-42	budynek mieszkalny
561.	ul. Szosa Połczyńska	kolonia domów
562.	ul. Szosa Połczyńska	cmentarz ewangelicki, ob. komunalny
563.	ul. Szosa Połczyńska	cmentarz żydowski
564.	ul. Szpitalna 3	budynek mieszkalny
565.	ul. Szpitalna 7	budynek szpitalny w zespole szpitalnym, ob. Szpital Powiatowy
566.	ul. Szpitalna 7	budynek szpitalny w zespole szpitalnym,

I. p.	adres	nazwa obiektu
		ob. Szpital Powiatowy
567.	ul. Szpitalna 7	garaże w zespole szpitalnym, ob. Szpital Powiatowy
568.	ul. Szpitalna 7	park w zespole szpitalnym
569.	ul. Szpitalna 13	budynek mieszkalny
570.	ul. Szpitalna 14	budynek mieszkalny
571.	ul. Szpitalna 14 a	budynek mieszkalny
572.	ul. Szpitalna 15	budynek mieszkalny
573.	ul. Szpitalna 19	budynek mieszkalny
574.	ul. Szpitalna	założenie parkowe
575.	ul. Szpitalna	cmentarz ewangelicki, ob. komunalny
576.	ul. Św. Brata Alberta 1	dom w zespole zakładu opiekuńczego Klar Stiftung, nast. Johanishaus, ob. Dom Pomocy Społecznej
577.	ul. Św. Brata Alberta 2	dom w zespole zakładu opiekuńczego Klar Stiftung, nast. Johanishaus, ob. Dom Pomocy Społecznej
578.	ul. Św. Brata Alberta 1-2	park w zespole zakładu opiekuńczego Klar Stiftung, nast. Johanishaus, ob. Dom Pomocy Społecznej
579.	ul. Św. Brata Alberta 1-2	schody w zespole zakładu opiekuńczego Klar Stiftung, nast. Johanishaus, ob. Dom Pomocy Społecznej
580.	ul. Św. Jerzego 2–4	budynek mieszkalny
581.	ul. Św. Jerzego 17–19	budynek mieszkalny
582.	ul. Św. Jerzego	kolonia domów
583.	ul. Świętochowskiego 6	budynek mieszkalny
584.	ul. Świętochowskiego 15	budynek mieszkalny
585.	ul. Świętochowskiego 17	budynek mieszkalny
586.	ul. Świętochowskiego 19	budynek mieszkalny
587.	ul. Świętochowskiego 21	budynek mieszkalny
588.	ul. Świętochowskiego 23	budynek mieszkalny
589.	ul. Świdwińska 2	kamienica
590.	ul. Świdwińska 3	kościół fil. p.w. św. Jerzego
591.	ul. Świdwińska 3	cmentarz przy kościele p.w. Św. Jerzego
592.	ul. Świdwińska 5	budynek mieszkalny
593.	ul. Świdwińska 11-13	budynek mieszkalny
594.	ul. Świdwińska 19	dom dróżnika kolei
595.	ul. Świdwińska b.n. (d.21)	budynek elektrowni, ob. nieużytkowany, w zespole elektrowni

l. p.	adres	nazwa obiektu
596.	ul. Świdwińska 21 b	budynek mieszkalny dla urzędników w zespole elektrowni
597.	ul. Świdwińska 21 e	budynek mieszkalny dla urzędników w zespole elektrowni
598.	ul. Świdwińska 21 e	budynek socjalny (stołówka ?) w zespole elektrowni
599.	ul. Świdwińska 24	kamienica
600.	ul. Świdwińska 26	kamienica
601.	ul. Świdwińska 30	budynek mieszkalny
602.	ul. Wazów 31	budynek mieszkalny
603.	ul. Wileńska 1	budynek koszarowy, ob. mieszkalno-usługowy, w zespole koszarowym
604.	ul. Wileńska 2	budynek koszarowy, ob. Sąd Rejonowy, w zespole koszarowym
605.	ul. Wileńska 3	garaż-magazyn w zespole koszarowym
606.	ul. Wileńska 4	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
607.	ul. Wileńska 6	budynek koszarowy (kaplica ?), ob. kościół zielonoświątkowy, w zespole koszarowym
608.	ul. Wileńska 8	budynek koszarowy, ob. Urząd Gminy, w zespole koszarowym
609.	ul. Wileńska b. n.	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
610.	ul. Wileńska	ogrodzenie w zespole koszarowym
611.	ul. Wiślana 1	budynek mieszkalny
612.	ul. Wiślana 3	budynek mieszkalny
613.	ul. Wiślana 15 a	budynek mieszkalny
614.	ul. Wodna 1	budynek mieszkalny
615.	ul. Wodna 4	budynek stacji ujęcia wody
616.	ul. Wodna	trafostacja
617.	ul. Wojska Polskiego 1	kamienica
618.	ul. Wojska Polskiego 2	kamienica
619.	ul. Wojska Polskiego 3	kamienica
620.	ul. Wojska Polskiego 4	kamienica
621.	ul. Wojska Polskiego 5	kamienica
622.	ul. Wojska Polskiego 6	kamienica
623.	ul. Wojska Polskiego 7	kamienica
624.	ul. Wojska Polskiego 8	kamienica
625.	ul. Wojska Polskiego 9	kamienica
626.	ul. Wojska Polskiego 42	budynek mieszkalny

I. p.	adres	nazwa obiektu
627.	ul. Wojska Polskiego 43	kamienica, ob. budynek Lasów Państwowych w Białogardzie
628.	ul. Wojska Polskiego 45	kamienica
629.	ul. Wojska Polskiego 45 a	kamienica
630.	ul. Wojska Polskiego 46	kamienica
631.	ul. Wojska Polskiego 47	kamienica
632.	ul. Wojska Polskiego 48	kamienica
633.	ul. Wojska Polskiego 51	kamienica
634.	ul. Wojska Polskiego 51	spichlerz, ob. magazyn
635.	ul. Wojska Polskiego 52	kamienica
636.	ul. Wojska Polskiego 55	budynek mieszkalny
637.	ul. Wojska Polskiego 69	kamienica
638.	ul. Wojska Polskiego 70	kamienica
639.	ul. Wojska Polskiego 71	kamienica
640.	ul. Wojska Polskiego 72	kamienica
641.	ul. Wojska Polskiego 73	kamienica
642.	ul. Wojska Polskiego 74	kamienica
643.	ul. Wojska Polskiego 77	kamienica
644.	ul. Wojska Polskiego 78	kamienica
645.	ul. Wojska Polskiego 79	kamienica
646.	ul. Wojska Polskiego 80	kamienica
647.	ul. Wojska Polskiego 81 - 82	kamienica
648.	ul. Wojska Polskiego 83	kamienica
649.	ul. Wojska Polskiego 86	kamienica
650.	ul. Wojska Polskiego 87	urząd pocztowy
651.	ul. Wojska Polskiego 89	kamienica
652.	ul. Wojska Polskiego 90	kamienica
653.	pl. Wolności 1-2	kamienica
654.	pl. Wolności 3	kamienica
655.	pl. Wolności 4	kamienica, ob. Izba Tradycji Regionalnej
656.	pl. Wolności 5	Stary Ratusz, ob. Pałac Ślubów
657.	pl. Wolności 12	kamienica
658.	pl. Wolności 13	kamienica
659.	pl. Wolności 14	kamienica
660.	pl. Wolności 16-17	Nowy Ratusz, ob. Bank PKO i Starostwo Powiatowe
661.	pl. Wolności 18	kamienica
662.	pl. Wolności 19	kamienica

l. p.	adres	nazwa obiektu
663.	pl. Wolności 20	kamienica
664.	ul. Wyspiańskiego 13	budynek mieszkalny
665.	ul. Wyspiańskiego 18	budynek mieszkalny
666.	ul. Wyspiańskiego 20	budynek mieszkalny
667.	ul. Wyspiańskiego 29	budynek mieszkalny
668.	ul. Zamojskiego 2 a	budynek mieszkalny
669.	ul. Zamojskiego 8	budynek mieszkalny
670.	ul. Zamojskiego 10	budynek mieszkalny
671.	ul. Zamojskiego 15	budynek mieszkalny
672.	ul. Zapolskiej 1	budynek mieszkalny
673.	ul. Zapolskiej 2	budynek mieszkalny
674.	ul. Zapolskiej 11	budynek mieszkalny
675.	ul. Zwycięstwa 1	budynek mieszkalny
676.	ul. Zwycięstwa 3	budynek mieszkalny
677.	ul. Zwycięstwa 8	budynek mieszkalny
678.	ul. Zwycięstwa 9	budynek mieszkalny
679.	ul. Zwycięstwa 14	budynek mieszkalny
680.	ul. Zwycięstwa 18	budynek mieszkalny
681.	ul. Zwycięstwa 20	budynek mieszkalny
682.	ul. Zwycięstwa 22	budynek mieszkalny
683.	ul. Zwycięstwa 23	budynek mieszkalny
684.	ul. Zwycięstwa 46	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
685.	ul. Zwycięstwa 48	budynek koszarowy, ob. mieszkalny, w zespole koszarowym
686.	ul. Zygmunta Augusta 1	budynek mieszkalny
687.	ul. Zygmunta Augusta 5	budynek mieszkalny
688.	ul. Zygmunta Augusta 8	budynek mieszkalny
689.	ul. Zygmunta Augusta 12	budynek mieszkalny
690.		Śródmieście miasta Białogardu
691.		most na Liśnicy kolei wąskotorowej Białogard-Sławoborze
692.		wiadukt i most kolei wąskotorowej Białogard-Sławoborze (nad linią kolejową Kołobrzeg-Poznań i rzeką Parsętą)
693.		„Ścieżka Poetów”, ob. trasa spacerowa wzdłuż rzeki Liśnicy

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

5.5.1. Najcenniejsze elementy określające tożsamość miejsca

- bardzo dobrze czytelna w przestrzeni chronologia rozwoju układu przestrzennego miasta, składającego się z: 1) obszarów zagospodarowanych w średniowieczu - Starego Miasta, Wzgórza Zamkowego i dwóch przedmieść – Karlińskiego i Koszalińskiego, 2) obszarów wytyczonych w XIX i na pocz. XX w. – rejon ul. Wojska Polskiego (na pn. od tej ulicy) - 1 Maja – Drzymały - Grunwaldzkiej, ul. Kołobrzaska (w tym koszary), Kisielice, 3) obszarów wytyczonych w XX w. – rejony ul. Chopina – Noskowskiego – Moniuszki, ul. Dąbrowszczaków – Pomorskiej - Kochanowskiego, ul. Mestwina - Kazimierza Wielkiego – Wiślanej, ul. Zwycięstwa (w tym koszary), ul. Szosa Połczyńska (w tym koszary), Kisielice Małe;
- dobrze zachowana panorama średniowiecznego miasta lokacyjnego, wraz z dominantą wysokościową kościoła pw. Narodzenia NMP;
- czytelny układ przestrzenny lokacyjnego Starego Miasta - zachowane średniowieczne rozplanowanie ulic i kwartałów, w większości zachowany układ parcelacyjny, tradycyjnie zagospodarowane działki (kamienica frontowa, oficyna boczna i tylna), dominanta przestrzenna i architektoniczna kościoła p.w. Narodzenia NMP, zachowane elementy średniowiecznych murów obronnych (wraz z Bramą Wysoką), w znacznym stopniu zachowana zabudowa z XIX i pocz. XX w.;
- zachowane rozplanowanie przestrzenne średniowiecznych przedmieść: położonego na zachód od murów miasta Przedmieścia Karlińskiego (część średniowieczna obejmuje ulice Wojska Polskiego i Świdwińską) i położonego od wschodu Przedmieścia Koszalińskiego, oparte na średniowiecznym podziale parcelacyjnym;
- Wzgórze Zamkowe oraz jego relacja przestrzenna z miastem;
- układ urbanistyczny osiedli mieszkaniowych z początków XX w. oraz z 20-lecia międzywojennego;
- 2 dobrze zachowane zespoły szpitalne i opiekuńcze, zaprojektowane kompleksowo jako zespoły architektoniczne z parkami: 1) dawny lazaret przy ul. Chopina oraz szpital miejski przy ul. Szpitalnej, pochodzące z lat 30-tych XX w., 2) zespół zakładu opiekuńczego Klar Stiftung, nast. Johanishaus z końca XIX w., położonego przy ul. Św. Brata Alberta 1-2;
- zabudowa kamieniczna i willowa z XIX i 1 poł. XX w., w tym budowle o bardziej reprezentacyjnych formach (bogaty detal architektoniczny), skupione głównie przy ul. Wojska Polskiego, Drzymały,

Klonowej, Lipowej, Dworcowej i Grunwaldzkiej; zachował się duży procent oryginalnego detalu architektonicznego oraz w znacznie mniejszym stopniu zasób zabytkowej stolarki okiennej i drzwiowej we wszystkich typach obiektów na terenie całego miasta;

- dawne układy zieleni miejskiej: park Orła Białego i Lasek Miejski, zieleń w zespołach budynków administracyjnych, opiekuńczych i sportowo-rekreacyjnych, nasadzenia alejowe oraz duża ilość pomników przyrody, zarówno drzew soliterowych jak i nasadzeń grupowych;
- czytelny w przestrzeni rzemieślniczy i przemysłowo-produkcyjny charakter miasta, z przewagą przemysłu rolnego: magazyn przy ul. Piłsudskiego 25, resztki zespołu młynów, roszarni lnu, suszarni nasion, elektrownia, fabryki parkietów, papy, tartaki itp.;
- widoczna nowożytna funkcja miasta garnizonowego: 3 duże zespoły koszarowe przy ul. Kołobrzeskiej (z przełomu XIX i XX w.), Zwycięstwa i Szosie Połczyńskiej (z ok. 1935 r.), zespół lazaretu przy ul. Chopina oraz domy oficerskie, kasyno, domy mieszkalne dla rodzin oficerów, strzelnice, place ćwiczeń;
- funkcja miasta jako dużego węzła kolejowego; rozległy obszarowo zespół infrastruktury kolejowej oraz liczebny zespół zabudowy – dworzec kolejowy wraz z towarzyszącymi mu budynkami administracyjnymi i zielenią, parowozownia (zmodernizowana), budynki magazynowe, mieszkalne, mosty i wiadukty.

5.5.2. Najcenniejsze obszary i obiekty - wpisane do rejestru zabytków nieruchomych

Śródmieście miasta wraz z wszelkimi obiektami nieruchomymi, leżącymi na jego terenie (nr rej. 17 z dn. 18.05.1954 i 04.09.1954)

W decyzji wpisującej zespół do rejestru zabytków nie określono jednoznacznie granic wpisu, jednak analizując tekst decyzji można przyjąć, że powinny obejmować Stare Miasto w granicach murów miejskich oraz wymienione z osobna obiekty - kościół pw. św. Jerzego na terenie Karlińskiego Przedmieścia oraz budynek magazynowy na Koszalińskim Przedmieściu (decyzja obejmuje także kościół pw. św. Piotra, ob. nie istniejący).

Granice średniowiecznego miasta wytyczone są na rzucie podkowy. Ulice rozplanowane w kształcie regularnej szachownicy, w której 11 ulic dzieli obszar na 16 prostokątnych kwartałów. Pośrodku układu znajduje się prostokątny rynek. Miasto otoczone było murami obronnymi z 25 basztami (zachowały się reliktory) oraz z dwoma bramami - Młyńską po zachodniej stronie miasta (nie istniejąca) i Wysoką po stronie wschodniej. Pośrodku rynku znajdował się ratusz (nie istniejący), a w kwartale przylegającym do jego północno-zachodniego naroża – kościół farny. W pierzei rynku w XIX i XX w. zlokalizowano kolejne ratusze - w 1827 r. tzw. Stary Ratusz, a w 1927 r. Nowy Ratusz. Pod koniec XIX w. rynek zmienił swój charakter z placu targowego w reprezentacyjny. Kwartały miasta zabudowane były głównie zabudową kamieniczną, w znacznym stopniu zachowaną do dzisiaj. W bocznych ulicach

znajdowała się także zabudowa magazynowa, ob. już nie istniejąca. Aktualnie w niektórych kwartałach zostały częściowo zatarte pierwotne podziały parcelacyjne (przy ul. Rycerskiej, Staromiejskiej i w południowej pierzei rynku), a w południowo-zachodniej części miasta brakuje zabudowy.

Piwnice zamku, wraz z otoczeniem, Wzgórze Zamkowe, ul. Płowiecka 3 (nr rej. 455 z dn. 20.04.1957)

Wzgórze Zamkowe jest miejscem lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodu. W 1315 r. powstał tutaj zamek, pełniący początkowo funkcję książęcej rezydencji, a następnie książęcych wójtów i domeny. Budowla w 1526 r. spłonęła, w 1535 r. została odbudowana, a po 1725 r. rozbudowana. W 1786 r. zamek rozebrano, wznosząc na jego miejscu nowy gmach siedziby domeny. W 1807 r. budowla przeszła w ręce prywatne. W latach 90-tych XX w. została rozebrana. Obecnie zachowały się relikty fundamentów i piwnic średniowiecznego zamku.

Kościół par. p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny, wraz z otoczeniem (nr rej. 453 z dn. 25.09.1954)

Budowla została wzniesiona jako miejski kościół farny. Posiada zwyczajową dla średniowiecznych miast lokacyjną sytuację – w kwartale przy północno-wschodnim narożu rynku. Przy kościele znajdował się cmentarz, czynny do schyłku XVIII wieku. Budowę kościoła rozpoczęto prawdopodobnie w 1310 r. i kontynuowano przez cały wiek XIV i XV. Wielokrotnie był niszczone przez pożary i odbudowywany, w latach 1838-1840 gruntownie odrestaurowany. Budowla jest murowana z cegły. Wzniesiona w stylu gotyckim, wyróżnia się dużą kubaturą, zwartą bryłą oraz oszczędnym wystrojem elewacji. Stanowi trójnawową bazylikę, o czteroprzęsłowych nawach i dwuprzęsłowym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Do nawy głównej przylega od zachodu masywna wieża - założona na rzucie kwadratu, czterokondygnacyjna, kryta neobarokowym hełmem z 1880 r. Korpus nawy głównej nakryty jest dachem dwuspadowym, a o połowę niższe nawy boczne dachami pulpitowymi. Prezbiterium, nieco niższe od nawy głównej, nakryte jest dachem dwuspadowym, a w partii wschodniej trójspadowym. Do północnej ściany prezbiterium dobudowana jest zakrystia, a do nawy – kaplica. Elewacje oskarpowane, przeprute wysokimi ostrołuczными oknami, pod okapem elewacje obiega dekoracyjny, ceglany fryz z motywem czwórliścia. We wnętrzu sklepienie gwiaździste, wsparte na ośmiobocznych filarach. Do cenniejszego wyposażenia należy ołtarz główny z pocz. XVIII w., ambona z 1688 r. oraz dziewiętnastowieczne witraże.

Kościół fil. pw. św. Jerzego, ul. Świdwińska 3 (nr rej. 454 z dn. 19.03.1960)

Kościół pierwotnie stanowił kaplicę przy szpitalu dla trędowatych, ulokowanym poza murami miasta (z powodów sanitarnych), na obszarze historycznego Karlińskiego Przedmieścia. Budowla została wzniesiona w XIV w., w latach 1870 – 1910 rozbudowana do rozmiarów kościoła. Budowla odznacza się niewielką kubaturą oraz prostą, pozbawioną dekoracji formą architektoniczną, o gotyckich i neogotyckich cechach stylistycznych. Murowana z cegły, miejscami w wątku wendyjskim i gotyckim (relikty pierwotnej budowli). Jednonawowa, z trójbocznym prezbiterium. Nawa nakryta jest

dwuspadowym dachem, prezbiterium trójspadowym. Od zachodu do nawy przylega niewielka wieża, założona na rzucie prostokąta, nakryta czterospadowym dachem. Do elewacji południowej budowli dobudowana jest zakrystia. Elewacje nawy i prezbiterium są oskarpowane i przeprute ostrołuczными oknami. W ścianie szczytowej i ścianach wieży występują blendy.

Brama Wysoka, zwana także „Połczyńską”, przy ob. ul. Grottgera, oraz pozostałości miejskich murów obronnych, położonych wzdłuż ob. ul. Matejki (Brama Wysoka: nr rej. 452 z dn. 25.09.1954; mury obronne: nr rej. 85 z dn. 25.05.1955)

Mury obronne wraz z dwoma bramami - Młyńską i Wysoką wzniesiono w przeciągu XIV i XV w. Brama Młyńska, z przedbramiem i o bardziej okazałej formie, została w 1794 r. rozebrana. W latach 1866 - 1868 rozebrano także większość murów obronnych. Z dawnych obwarowań do dnia dzisiejszego pozostały tylko niewielkie fragmenty po stronie południowej, północnej i wschodniej oraz Brama Wysoka. W Bramie Wysokiej w latach 1924-1935 mieściła się siedziba Muzeum Regionalnego.

Mury obronne i Brama Wysoka zostały wzniesione z cegły. Brama Wysoka odznacza się prostą bryłą oraz skromnym wystrojem architektonicznym elewacji. Założona na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjna, kryta dachem czterospadowym, z ostrołuczным przejazdem bramnym w przyziemiu. Elewacja wewnętrzna - od strony średniowiecznego miasta – opracowana jest bardziej dekoracyjnie. Na drugiej kondygnacji elewacji znajdują się cztery ostrołuczne otwory okienne, umieszczone w również ostrołucznych blendach. Ponadto elewację zdobi fryz międzykondygnacyjny, utworzony z zygzakowato układanych cegieł, wąskie pionowe wnęki i ceglane wimpergi. W elewacji zewnętrznej otwory okienne nie występują, a jej dekorację stanowią różnej wysokości, ostrołuczne blendy, a także fryz, analogiczny jak w elewacji wewnętrznej.

W zachowanych odcinkach murów obronnych widoczne są fragmenty usytuowanych w nich baszt. Średnia wysokość murów wynosi osiem metrów. Baszty są prostokątne, otwarte do wnętrza, w elewacjach zewnętrznych widoczne są blendy.

Stary Ratusz, pl. Wolności 5 (nr rej. 433 z dn. 25.09.1954)

Pierwszy, gotycki ratusz powstał w XIV w. i usytuowany był na rynku. W 1677 r., po pożarze wzniesiono w tym samym miejscu nowy, barokowy ratusz. W 1827 r. także ten budynek uległ pożarowi, a w 1847 r. rozebrano jego pozostałości. Zachowały się podziemne relikty gotyckiej budowli, obecnie wyeksponowane.

Na nową siedzibę rady miejskiej, zwaną później Starym Ratuszem, zaadaptowano kamienicę usytuowaną w zachodniej pierzei rynku. Kamienica powstała w 1 ćw. XIX w. W momencie adaptacji, w celu nadania budynkowi właściwej rangi, nadbudowano go o niewielką wieżę. Stary Ratusz służył władzom miejskim do 1924 r. W latach 1935-1952 w budynku mieściło się Muzeum Regionalne, a obecnie Pałac Ślubów.

Budynek posiada klasycystyczne cechy stylistyczne. Usytuowany jest kalenicowo, założony na rzucie prostokąta, kryty dachem naczółkowym, z lukarną zwieńczoną trójkątnym szczytem. Z dachu lukarny

wyrasta drewniana wieża z tarczą zegarową, z przeźroczem w górnej partii, nakryta czterospadowym daszkiem i zwieńczona iglicą. Elewacje posiadają oszczędną dekorację architektoniczną w postaci profilowanych gzymsów międzykondygnacyjnych.

Nowy Ratusz, pl. Wolności 16-17 (nr rej. 434 z dn. 21.10.1991)

Budowla usytuowana jest w narożu północnej pierzei rynku i ul. Kościelnej. Wzniesiona w 1926 r. stanowi okazały, reprezentacyjny gmach, o bogatej, neomanierystycznej dekoracji architektonicznej. Założona na rzucie litery „L”, ze ściętym narożem, w którym znajduje się główne wejście do budynku, ujęte kolumnowym portykiem. Kryta wysokim, wielospadowym dachem z lukarnami. Elewacja frontowa została zaakcentowana dwoma okazałymi frontonami, ujętymi po bokach spływami wolutowymi. We frontonie nad wejściem umieszczono kartusz z herbem Białogardu. Ponadto, bryła urozmaicona jest wykuszami, pseudoryzalitami i balkonami. W elewacjach występują prostokątne i koszowe formy otworów okiennych, z dekoracyjną stolarką, oraz detale architektoniczne m. innymi w postaci profilowanych gzymsów, pilastrów, konsoli i tralkowych balustrad.

Kamieniczka z dwiema oficynami, ul. Najświętszej Marii Panny 3 (nr rej. 435 z dn. 31.01.1992)

Budynek został wzniesiony w 1880 r. Usytuowany jest w obrębie Starego Miasta i stanowi przykład typowej, średniej wielkości kamienicy kupieckiej, z oficynami na zapleczu oraz witryną sklepową od frontu. Budynek frontowy założony jest na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny z podwyższoną ścianką kolankową. Fasadę zdobią profilowane opaski okienne, gzymsy oraz fryzy - nadokienne i podokapowe - z motywem wici roślinnej. Na szczególną uwagę zasługuje doskonale zachowana witryna sklepowa, o plastycznej dekoracji snycerskiej - z elementami w postaci zdwojonych kolumn, konsol oraz silnie wyłamanego gzymsu wieńczącego.

Budynek przemysłowy, ul. Piłsudskiego 26 a (nr rej. 436 z dn. 15.03.1965)

Obiekt położony jest na terenie historycznego Koszalińskiego Przedmieścia, w zach. pierzei ul. Piłsudskiego. Zbudowany w końcu XVIII w., stanowi ostatni już w Białogardzie, duży budynek magazynowy o tak starej metryce. Budowla wyróżnia się ryglową konstrukcją, dużą kubaturą oraz przysadzistymi proporcjami – niskim przyziemiem i dwukondygnacyjnym poddaszem, nakrytym wyjątkowo wysokim, łamanym dachem, o połaciach schodzących nisko nad ziemię. Konstrukcja ryglowa jest wyeksponowana – drewniane elementy konstrukcyjne skonstrastowane z tynkowanymi i malowanymi na biało fachami. W elewacji frontowej występuje charakterystyczne dla obiektu, półkolistе okno.

Cmentarz ewangelicki, ob. komunalny, ul. Szpitalna (nr rej. 1206 z dnia 26 lipca 1987 r.)

Cmentarz powstał ok. poł. XIX w. Na przełomie lat 1969/70 został zamknięty, a obecnie jest ponownie czynny. Posiada 2,4 ha powierzchni, kwaterowy układ oraz typowe dla takiego układu nasadzenia zieleni. Granica południowa cmentarza jest nietypowa, stanowi ją rz. Liśnica, która płynie tutaj głębokim korytem, nad którym posadzono szpalerowo wiązy. Lokalizacja oraz walory krajobrazowe cmentarza bezsprzecznie decydują o jego najwyższej pozycji wśród innych tego typu obiektów.

Niestety, nagrobki z XIX i 1 poł. XX w. nie zachowały się w całości na swoich pierwotnych miejscach. Zostały zebrane i złożone w formie lapidarium, nie są tożsame z miejscem na którym pierwotnie stały. Nasuwa się tu sugestia wypracowania dobrej koncepcji uczytelnienia tych płyt oraz ich właściwego wyeksponowania. Decyzja wpisu do rejestru ochroną konserwatorską obejmuje zieleń cmentarną (m. in. szpalery żywotników) oraz niektóre nagrobki.

5.5.3. Najcenniejsze obszary i obiekty - postulowane do wpisania do rejestru zabytków nieruchomych

Budynek starostwa, ob. Urząd Miejski, ul. 1 Maja 18

Budowla, wraz z położonym w głębi działki budynkiem pomocniczym (garaże) powstała ok. 1905 r. Stanowi przykład okazałego gmachu użyteczności publicznej, odznaczającego się rozbudowaną bryłą oraz wyjątkową w skali miasta eklektyczną formą architektoniczną, nawiązującą do baroku, klasycyzmu i secesji. Budynek jest dwuskrzydłowy, dwukondygnacyjny, z wysokim podpiwniczeniem i mansardowym dachem z lukarnami. W elewacji frontowej występują dwa trójosiowe pseudoryzalitów zwieńczone trójkątnym frontonem, mieszczące główne wejścia do budynku. Pomiędzy nimi umieszczone jest trzecie, mniejsze wejście, zwieńczone frontonem, w którym umieszczony został herb Białogardu. Dekoracja elewacji eklektyczna i fantazyjna, nawiązująca do klasycyzmu, baroku i secesji, składająca się z boniowania i lizen, opasek okiennych, podokiennych płycin i girland. Zachowana jest oryginalna stolarka drzwiowa i okienna - wielopodziałowa, z dekoracyjnie giętymi śłemeniami i szprosami.

Na zapleczu posesji znajduje się budynek pomocniczy, mieszczący początkowo prawdopodobnie stajnie i wozownie, następnie garaże. Odznacza się zblizoną, chociaż znacznie skromniejszą formą architektoniczną.

Budynek poczty, ul. Wojska Polskiego 87

Budowla powstała ok. 1900 r. Stanowi przykład budynku użyteczności publicznej, o bogatej formie architektonicznej, nawiązującej do stylu neogotyckiego. Elewacje budowli są licowane czerwoną cegłą, skonstrastowaną z dwubarwną – zieloną i brązową cegłą glazurowaną. W elewacji frontowej występuje bogato zdobiony ryzalit, zwieńczony schodkowym szczytem. Na dekorację ryzalitu składają się ostrołucznie zwieńczone okna, rozeta, maswerki oraz bogata, wykonana w tynku ornamentyka z motywami czwórliścia i kratki.

Koszary, ul. Kołobrzeska i Wileńska

Zespół powstał w latach 1885-1902. Rozplanowany został wokół trzech prostokątnych dziedzińców i składał się z budynków o różnych funkcjach - administracyjnych, mieszkalnych i gospodarczych. W

skład omawianych koszar wchodziły m. innymi kaplica, lazaret i kasyno. Wszystkie budowle odznaczają się zbliżoną jednorodną formą architektoniczną. Wspólną cechą budynków są prostopadłościennie, urozmaicone ryzalitami bryły, kryte wysokimi, zazwyczaj czterospadowymi dachami. Ryzalitty najczęściej są zwieńczone schodkowymi szczytami. Elewacje licowane czerwoną cegłą, z pasami z ciemnej cegły glazurowanej. Charakterystyczna jest oprawa otworów okiennych - z uskokowymi węgarami i kluczem, sklepione odcinkowymi łukami. Najokazalszym obiektem w zespole jest położony przy ul. Kołobrzeskiej 23 budynek sztabu, ob. szkoła podstawowa. Jest to czterokondygnacyjny gmach, wyróżniający się mocno rozbudowaną bryłą, z trzema wydatnymi ryzalitami. Pod okapem biegnie ceglany gzyms arkadkowy.

Zespół zabudowy wielorodzinnej przy ul. Dworcowej nr 11-13-15, Drzymały nr 18, 20, 22, 24-26 i Klonowej 15

Zespół przeznaczony był dla pracowników kolei. Wzniesiono go w latach 30-tych XX w., wg projektu architekta Mohra Weidnera. Wyróżnia się jednorodną, efektowną dekoracją architektoniczną w stylistyce art deco. Zespół jest zakomponowany w sposób zwarty, pierzejowy, oskrzydający wewnętrzne podwórze. Budynki są trzykondygnacyjne, kryte dwuspadowymi dachami, naroże ul. Dworcowej i Drzymały zaakcentowane przysadzistą wieżą na rzucie połowy ośmiokąta. Dekoracja o formach geometrycznych, opartych na motywach rombu i trójkąta. Najbardziej charakterystyczne są kratki, wykonane z powtarzającego się motywu rombu, pokrywające trzecią kondygnację oraz powierzchnie nad wejściami do budynków. Ponadto, występują otwory drzwiowe i okienne zwieńczone trójkątnie, opaski okienne z małymi, trójkątnymi naczółkami oraz płyciny pod oknami, z motywem rombu oraz utworzonych z rombów kratek.

Dom towarowy, ob. Komenda Powiatowa Policji, ul. Staromiejska 35

Wzniesiony ok. 1930 r., wg projektu Fritza Nohse, wyróżnia się wyrazistą, modernistyczną formą architektoniczną. Budynek założony jest na nieregularnym rzucie, z zaokrąglonym narożem. Trzykondygnacyjny, z dodatkową niską kondygnacją poddasza, kryty płaskim dachem. Elewacje o mocno zaakcentowanych liniach horyzontalnych - z dużymi, dziewięciopodziałowymi oknami, opasane wydatnymi gzymsami, biegnącymi na linii parapetów i nad oknami. Nad wejściem do budynku baldachim w formie wykonanej z metalu półkopuły, pokrytej tłoczonymi łuskami.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

W wyniku analizy zasobów zabytkowych miasta Białogardu oraz uwarunkowań prawnych, finansowych, społeczno-gospodarczych i innych, mających wpływ na opiekę nad zabytkami oraz

działalność na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, wskazane zostały cele, priorytety, kierunki działań i zadania, które powinny lub mogą być w tym zakresie podejmowane.

Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Białogard

Przed określeniem celów, priorytetów i kierunków działań opieki nad zabytkami przeprowadzona została analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego. Skrót SWOT oznacza: Strengths – silne strony, Weaknesses – słabe strony, Opportunities - szanse oraz Threats – zagrożenia.

ANALIZA SWOT przedstawia w dwóch pierwszych rubrykach cechy stanu obecnego (silne i słabe strony) oraz spodziewane zjawiska przyszłe (szanse i zagrożenia).

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • duża ilość różnych typów zabytków charakterystycznych dla tego regionu: archeologicznych (grodzisko, osady, cmentarzyska), architektonicznych (śródmiejska, zwarta zabudowa kamieniczna, zabudowa mieszkalna jedno- lub wielorodzinna przedmiejska, budynki użyteczności publicznej, kościoły, zespoły szpitalne i koszarowe, zespół kolejowy, fabryki, cmentarze wyznaniowe, komunalne i wojenne) oraz pomniki i miejsca pamięci; • duża ilość zabytków z różnych okresów historycznych i epok stylistycznych (z przewagą XIX i XX w.), o wysokim stopniu zachowania pierwotnej substancji zabytkowej (autentyzm); • zachowane liczne historyczne obiekty przemysłowe (młyn, fabryka parkietów, elektrownia) i inżynieryjne (wieże ciśnień, mosty, wiadukty); • historyczny układ urbanistyczny o czytelnej kompozycji przestrzennej z wysokim procentowo zachowaniem pierwotnego zagospodarowania historycznych parceli; • obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków; • znaczna ilość historycznej komponowanej miejskiej zieleni w formie szpalerów i alei, jako obsadzeń dróg, zieleni cmentarnej, parkowej oraz okazów soliterowych znajdujących się w grupie pomników przyrody; • podejmowanie przez samorząd miejski problematyki ochrony zabytków poprzez uchwałę Rady Miasta o dotacjach na prace konserwatorskie prowadzone przy obiektach wpisanych do rejestru 	<ul style="list-style-type: none"> • niewielka ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków; • niekontrolowane przekształcanie (nadbudowy, rozbudowy, dobudowy), niewłaściwe modernizowanie zabytkowych obiektów (docieplenia, wymiana zabytkowej substancji na nowoczesne materiały – np. pokrycia dachowe, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej); • brak monitorowania i weryfikacji stanu zachowania oraz nadzoru nad właściwie prowadzonymi bieżącymi remontami budynków; • prowadzenie działań niszczących zabytki, wynikających z niewiedzy oraz z braku lub niedostatecznej ilości środków finansowych na konserwację i rewaloryzację dziedzictwa kulturowego; • brak użytkownika lub nowe inwestycje niszczące dotychczasowy charakter architektury przemysłowej; • brak systemów zabezpieczających obiekty zabytkowe (ochrona przeciwpożarowa, antywłamaniowa); • współczesne inwestycje (kubaturowe) degradujące historyczne układy przestrzenne (wtórne podziały geodezyjne historycznych parcelacji, niewłaściwa skala i typy zabudowy); • niszczenie detali architektonicznych przy ocieplaniu elewacji oraz wymiana zabytkowych elementów budowlanych np. stolarki okiennej i drzwiowej na współczesną, bez zachowania

<p>zabytków, przeprowadzenie rewitalizacji Starego Miasta;</p> <ul style="list-style-type: none"> • wzrost wydatków na ochronę dziedzictwa narodowego i ochronę środowiska; • kultura zachodniopomorska określająca tożsamość regionu jako czynnikiem rozwoju świadomości kulturowej; • nawiązanie aktywnej współpracy z partnerami regionalnymi i zagranicznymi w celu rozwinięcia turystyki; • wysokie walory krajobrazowe oraz bogactwo dziedzictwa kulturowego daje asumpt do rozwoju turystyki w regionie; 	<p>pierwotnego kształtu i materiału;</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak właściwej bieżącej pielęgnacji istniejącego starodrzewu; • brak na szczelbu miasta/powiatu samorządowego konserwatora zabytków prowadzącego planową politykę ochrony zabytków na terenie miasta/powiatu; • niedostateczna edukacja społeczności lokalnej dotycząca środowiska kulturowego (niski wskaźnik zaufania i aktywności obywatelskiej); • niedostateczna promocja środowiska kulturowego: niewystarczający system informacji turystycznej oraz promocji walorów zabytkowych miasta, słabo rozwinięta baza noclegowa, brak tras rowerowych, które pozwolą poznać walory przyrodnicze i krajobrazowe Białogardu i okolic; • zanikanie tradycyjnych form i technik sztuki budowlanej, brak rzemieślników, niestosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych;
<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość adaptacji różnorodnych obiektów zabytkowych i wprowadzanie do nich współczesnych funkcji; • wykorzystywanie zabytków do promocji miasta; • rosnące zainteresowanie właścicieli obiektów zabytkowych zasadami prawidłowego prowadzenia prac konserwatorskich • rozszerzenie możliwości dofinansowania prac konserwatorskich z budżetu państwowego, samorządowego, prywatnego oraz UE; • uwzględnienie zagadnień ochrony zabytków w programach, analizach, studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; • promowanie i nagradzanie dobrych rozwiązań architektonicznych uwzględniających regionalne cechy architektoniczne (konkursy, wystawy, praktyki studenckie); 	<ul style="list-style-type: none"> • brak odpowiedniej funkcji dla niektórych zabytków, zwłaszcza przemysłowych i gospodarczych; • naciski inwestycyjne na obszarach historycznych nie uwzględniające zachowania pierwotnej skali, kompozycji przestrzeni, gabarytów, podziałów parcelacyjnych czy materiałów budowlanych; • niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony zabytków; • postępujący zły stan techniczny zabytków spowodowany nie tylko brakiem bieżących remontów, ale przede wszystkim przekształceniami niezgodnymi ze sztuką konserwatorską; • brak wiedzy i świadomości właścicieli o właściwym użytkowaniu zabytków; • uchwalanie zbyt małych funduszy na skuteczną ochronę zabytków; • nieumiejętność zdobywania środków na

<ul style="list-style-type: none"> • rozwój edukacji dzieci i młodzieży opartej na praktycznych zajęciach związanych z konkretnymi obiektami z terenu miasta oraz tworzenie poczucia tożsamości regionalnej i zmianę postaw społecznych; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych na rzecz opieki nad zabytkami – aktywizacja mieszkańców; • internetowe fora, portale lokalne poświęcone historii i tradycji miejscowości; 	<p>konserwację zabytków;</p> <ul style="list-style-type: none"> • presja inwestorów na wprowadzanie masowego, sztanowego budownictwa mieszkaniowego; • ryzyko presji na przekształcenia w krajobrazie naturalnym i kulturowym;
--	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Wskazane poniżej cele strategiczne niniejszego programu, jak i zaproponowane priorytety i kierunki działań, w ramach których ten cel będzie realizowany, są zgodne z celami i priorytetami zawartymi w programach wykonanych na poziomie kraju, województwa, powiatu i gminy.

7.1. Cele strategiczne

Celami strategicznymi *Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami miasta Białogard* są:

- Ochrona dziedzictwa kulturowego jako elementu wzmocnienia tożsamości kulturowej społeczności lokalnej;
- Utrzymanie charakteru krajobrazu kulturowego miasta;
- Promocja walorów kulturowych miasta poprzez rozwój turystyki i związanej z nią przedsiębiorczości.

7.2. Cele perspektywiczne

7.2.1. Cel perspektywiczny nr 1

Utrzymanie zabytków tworzących krajobraz kulturowy województwa zachodniopomorskiego. Do celów operacyjnych należą:

- ochrona i opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym w dokumentach strategicznych i planistycznych
- integracja ochrony dziedzictwa, krajobrazu kulturowego i ochrony przyrody; jednym z zadań

przypisanych temu celowi jest opracowanie Programu Ochrony Krajobrazu Województwa Zachodniopomorskiego;

- poprawa materialnego stanu zasobu dziedzictwa kulturowego;
- decentralizacja zadań ochrony i opieki nad zabytkami;
- wyznaczenie granic wartościowych obszarów krajobrazu kulturowego i budowa systemu ich ochrony;
- utrzymanie w dobrym stanie zabytków stanowiących własność województwa zachodniopomorskiego lub użytkowanych przez jednostki organizacyjne województwa.

7.2.2. Cel perspektywiczny nr 2

Funkcjonowanie zabytków w procesie aktywizacji ekonomicznej i społecznej województwa. Celami operacyjnymi są:

- tworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym regionu;
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.

7.2.3. Cel perspektywiczny nr 3

Kształtowanie świadomości regionalnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe i potrzebę jego zachowania dla przyszłych pokoleń. Celami operacyjnymi są m. innymi:

- edukacja regionalna;
- promocja walorów kulturowych regionu.

7.3. Priorytety

7.3.1. Priorytet nr 1

Ochrona krajobrazu kulturowego miasta Białogardu	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Ochrona krajobrazu kulturowego	<ul style="list-style-type: none">• uwzględnienie priorytetów i kierunków działań gminnego programu opieki nad zabytkami w innych dokumentach i regulacjach prawnych miasta;

	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnianie ochrony prawnej zabytkom z obszaru miasta oraz rozszerzanie jej zakresu (poprzez nowe wpisy do rejestru zabytków, zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, aktualizację Gminnej Ewidencji Zabytków); • poprawa stanu zabezpieczeń zabytków - wykonywanie zabezpieczeń zabytków przed kradzieżą, pożarami, klęskami żywiołowymi (instalacje przeciwpożarowe, alarmowe, zabezpieczenia antywłamaniowe, monitoring, montaż w zabytkach niezbędnych instalacji dla zapewnienia właściwych warunków do przechowywania i eksponowania zabytków ruchomych); • udział w wojewódzkich, krajowych i europejskich programach ochrony zabytków oraz tworzenie własnych tematycznych programów ochrony zabytków; • korzystanie z doświadczeń gmin i samorządów partnerskich w dziedzinie ochrony zabytków; • podpisanie porozumień o współpracy z uczelniami wyższymi – np. Zachodniopomorskim Uniwersytetem Technologicznym, Politechniką Gdańską, Uniwersytetem im. Mikołaja Kopernika w Toruniu (organizacja warsztatów i praktyk studenckich, badań i inwentaryzacji zabytków);
<p>2. Promocja dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystywanie charakterystycznego typu krajobrazu kulturowego i zabytków w promocji miasta i tworzeniu produktów turystycznych włączanie elementów dziedzictwa kulturowego miasta w powiatowe, wojewódzkie, krajowe i europejskie szlaki turystyczne (np. szlak modernizmu, szlak miast garnizonowych itp.); • promocja zabytków poprzez rozbudowę informacji o kulturze regionu: publikacje książkowe i foldery promujące zabytki, informację turystyczną, filmy o zabytkach, tablice informacyjne na zabytkach; • wspieranie turystyki kwalifikowanej opartej na zasobach dziedzictwa kulturowego; • edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy (edukacja szkolna oraz obejmująca wszystkich mieszkańców, organizacja warsztatów o kulturze i dziedzictwie Białogardu, odczyty, lekcje nt. historii miasta i dziedzictwa kulturowego, konferencje naukowe i popularnonaukowe) • finansowanie pomocy dydaktycznych dla szkół oraz materiałów popularnonaukowych (również dla dorosłych) na temat dziedzictwa kulturowego; • wspieranie inicjatyw społecznych (fundacji, stowarzyszeń, grup lokalnych) przyjmujących za cele również ochronę dziedzictwa kulturowego i opiekę nad zabytkami; • wspieranie inicjatyw tworzących miejsca pracy związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami;

--	--

7.3.2. Priorytet nr 2

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego miasta Białogardu	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Zahamowanie procesu przekształceń i degradacji zabytkowego zasobu	<ul style="list-style-type: none"> • działania własne gminy (w odniesieniu do zabytków będących własnością gminy) polegające na opracowaniu kompleksowego planu prowadzenia remontów zabytków, zatrzymaniu ich degradacji oraz ich konserwowaniu; • działania polegające na wspieraniu i współfinansowaniu zachowania zabytków niebędących własnością gminy, zatrzymaniu ich degradacji oraz ich konserwowaniu; • podejmowanie działań polegających na pozyskiwaniu środków zewnętrznych na rewaloryzację zasobu będącego własnością miasta Białogardu; • zapewnienie lub wskazywanie profesjonalnego doradztwa i nadzoru konserwatorsko-budowlanego właścicielom zabytkowych obiektów lub zespołów; • opracowanie planu systematycznej kontroli stanu zabytków i sposobu ich użytkowania (zasoby komunalne); • opracowanie i udostępnianie katalogów elementów architektoniczno-budowlanych oraz materiałów budowlanych, wykończeniowych, do wykorzystania w pracach prowadzonych przy zabytkach; • powołanie samorządowego miejskiego/powiatowego konserwatora zabytków; • udostępnianie (np. na stronie internetowej gminy) informacji o różnorodnych możliwościach pozyskiwania środków finansowych na prowadzenie prac przy zabytkach; • zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i włamaniem (instalacje p.poż. i alarmowe);

<p>2. Rewaloryzacja i ekspozycja dziedzictwa kulturowego gminy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podejmowanie i wspieranie działań polegających na rewaloryzacji charakterystycznych elementów dziedzictwa kulturowego regionu (np. poszczególnych obiektów, ich zespołów); • rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (parków, cmentarzy, zieleni towarzyszącej przy zespołach szpitalnych) w oparciu o szczegółową analizę źródeł historycznych; • prowadzenie bieżących prac pielęgnacyjnych i porządkowych na terenach zabytkowych zespołów zieleni (parki, cmentarze, zieleń towarzysząca zespołom architektonicznym, miejskie aleje przyuliczne); • przeprowadzenie rewaloryzacji nawierzchni ulicznych w oparciu o dane archiwalne i pozostałości in situ nawierzchni historycznych na terenie Starego Miasta oraz historycznych przedmieść; • prowadzenie i wspieranie działań zmierzających do uatrakcyjnienia zabytków (np. szukanie i umieszczanie nowych funkcji w zabytkach, atrakcyjnych turystycznie, kulturalnie, edukacyjnie); • ujednoczenie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam zewnętrznych na budynkach lub w ich bezpośredniej ekspozycji i monitorowanie wdrażania postanowień; • wytypowanie zabytków do wykonywania ich iluminacji i podświetleń oznakowanie cennych i ciekawych zabytków umożliwiające ich lokalizację w terenie i identyfikację (tablice, oznakowanie szlaków, mapy w terenie);
--	--

7.3.3. Priorytet nr 3

Badanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego miasta Białogardu	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
<p>1. Dokumentowanie zasobów dziedzictwa kulturowego miasta</p>	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie i wspieranie działań dokumentujących dziedzictwo kulturowe miasta, ukierunkowanych na szukanie jego specyfiki: w charakterystycznych typach zabytków (m.in. układ urbanistyczny średniowiecznego miasta i jego przedmieść, rozwój XIX/XX-wieczny miasta, zespoły koszarowe i obiekty im towarzyszące, zabytki techniki, kolej wąskotorowa, zieleń miejska, cmentarze), charakterystycznych elementach budowli (detal architektoniczny, stolarka okienna i drzwiowa, materiały i technologie budowlane, zachowane nagrobki cmentarzy ewangelickich) • prowadzenie i wspieranie badań, inwentaryzacji i dokumentacji zabytków oraz opracowań naukowych i popularnonaukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy (np. dziejów architektury, cennych i charakterystycznych

	<p>elementów dziedzictwa, poszczególnych obiektów lub grup zabytków)</p> <ul style="list-style-type: none"> • założenie bazy danych o zabytkach w celu monitorowania stanu zachowania zasobu i diagnozowania zmian oraz planowania przedsięwzięć ochronnych • aktualizowanie bazy elektronicznej GEZ • udostępnienie tej bazy danych o zabytkach w internecie <p>dokumentowanie fotograficzne stanu zabytków (wszystkich ujętych w gminnej ewidencji lub wybranych grup, np. co 2 lub 4 lata przy okazji wykonywania sprawozdań z realizacji niniejszego programu)</p>
2. Specjalistyczne rozpoznanie zabytków wynikające z planów inwestycyjnych	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznanie badawcze zabytków poprzedzające działania inwestycyjne na terenie miasta (ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, badania konserwatorskie, architektoniczne oraz badania i nadzory archeologiczne, programy prac konserwatorskich, dokumentacje projektowe, inwentaryzacje, itp.) • uwzględnianie problematyki badawczej oraz ochrony zabytków w procesie kształtowania prawa miejscowego (programy, strategie, plany i analizy, studia, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego) • wykonywanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów lub zespołów zabytkowych

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

8.1. Organizacja instytucjonalna

Wobec przedstawionych kierunków działań konieczna jest kompleksowa współpraca osób i instytucji mających wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami w strukturze organizacyjnej gminy. Ponadto należy organizować stałe, cykliczne spotkania, np. co pół roku lub raz do roku, w celu koordynacji i monitorowania wykonania programu. W wyżej wymienionych działaniach powinni uczestniczyć:

- Burmistrz Miasta lub wyznaczony przedstawiciel;
- przedstawiciele wydziałów i jednostek organizacyjnych miasta, odpowiedzialni za planowanie przestrzenne, promocję gminy, finansowanie i wykorzystanie funduszy europejskich;

- goście, zapraszani w zależności od tematów podejmowanych na zebraniach (np. przedstawiciele Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie, zarządcy i właściciele nieruchomości zabytkowych);

Za wdrażanie programu odpowiedzialna będzie osoba działająca w strukturze Urzędu Miasta lub jednostka organizacyjna Urzędu Miasta, wskazana przez Burmistrza Miasta.

8.2. Współdziałanie z instytucjami

Wykonywanie zadań z zakresu opieki nad zabytkami wymagać będzie współpracy z różnorodnymi instytucjami:

- ochrony zabytków (m.in. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Szczecinie, Delegatura w Koszalinie, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Oddział Terenowy w Szczecinie, Minister Kultury, Generalny Konserwator Zabytków);
- uczelniami i ośrodkami naukowymi (np. Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Politechnika Gdańska, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu);
- ochrony środowiska (w zakresie ochrony części dziedzictwa będącego dobrami natury);
- powiatowymi i wojewódzkimi organami nadzoru budowlanego;
- organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami;
- samorządem powiatowym i wojewódzkim;
- samorządami miast partnerskich;
- innymi samorządami (współdziałanie we wspólnych przedsięwzięciach oraz w ramach wymiany doświadczeń).

8.3. Instrumenty własne

8.3.1. Instrumenty prawne

Włączanie zagadnień gminnego programu opieki nad zabytkami do obowiązującego w gminie prawa miejscowego oraz innych aktów prawnych i dokumentów jest niezbędne. Program opieki nad zabytkami powinien być uwzględniany we wszystkich dokumentach obecnie powstających (strategie i programy z różnych dziedzin, plany zagospodarowania przestrzennego). W istniejących dokumentach odniesiono się do dziedzictwa kulturowego, ale przy okazji aktualizacji tych dokumentów konieczne jest nawiązanie do konkretnych kierunków działań opieki nad zabytkami oraz powiązanie ich z działaniami postulowanymi w tych dokumentach.

8.3.2. Instrumenty finansowe

Rada Miasta udziela dotacji na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Daje to możliwość ubiegania się przez właścicieli prywatnych o pomoc finansową ze strony samorządu miasta, na warunkach określonych w podejmowanych uchwałach. Taka pomoc została już kilkakrotnie udzielona. Działania te należy rozwijać przy uwzględnieniu możliwości finansowych budżetu miasta.

8.3.3. Instrumenty programowe

Możliwe jest uczestniczenie w programach związanych z dziedzictwem kulturowym, tworzonych przez inne instytucje lub też inicjowanie przez Miasto, np.:

- współdziałanie w programach ochrony zabytków np. tworzonych przez Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego;
- tworzenie tematycznych programów opieki nad zabytkami Białogardu;
- inicjowanie i prowadzenie działań monitorujących stan zachowania zabytków.

8.3.4. Instrumenty doradcze

W celu wdrażania programu należy przewidzieć:

- szkolenia dla urzędników samorządowych oraz służb miejskich stykających się w swej pracy z zagadnieniami dziedzictwa kulturowego;
- szkolenia dla podmiotów zarządzających mieniem komunalnym;
- organizowanie poradnictwa dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Poradnictwo to powinno uwzględniać:

- bazę danych o szkoleniach na temat opieki nad zabytkami;
- możliwości uzyskiwania środków na finansowanie prac prowadzonych w zabytkach;
- sposoby uzyskiwania zezwoleń na prace konserwatorskie;
- promowanie prac prowadzonych zgodnie ze sztuką konserwatorską;
- prowadzenie banku danych o materiałach budowlanych właściwych do wykorzystania w zabytkach.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI WYKONANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Za sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami ustawowo odpowiada Burmistrz Miasta. Wykonanie programu przyjmuje uchwałą Rada Miasta. Jak zaproponowano w podrozdziale dotyczącym wdrażania programu, w imieniu Burmistrza Miasta za wdrażanie programu odpowiedzialna będzie wskazana przez niego osoba lub jednostka organizacyjna Urzędu Miasta.

Monitoring wszelkich działań dotyczących Programu opieki nad zabytkami pozwala na ocenę uzyskanych efektów oraz sformułowanie nowych zadań w kolejnej edycji opracowania. W tym celu konieczne jest zebranie danych o realizacji zadań oraz uwzględnienie uwag zgłaszanych przez wszystkich zainteresowanych. Na tej podstawie powinno być opracowane sprawozdanie z realizacji programu, przedstawione następnie Radzie Miasta.

W ramach oceny przeprowadzonych zadań można się przyjrzeć w jakim zakresie zrealizowano poszczególne działania, m.in.:

- uchwały Rady Miasta w sprawie dotacji na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych, remonty i prace konserwatorskie obiektów zabytkowych;
- dokumentacje historyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego;
- wykonane i uchwalone miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, uwzględniające gminną ewidencję zabytków;
- aktualizacje Gminnej Ewidencji Zabytków;
- przeprowadzone konkursy, wystawy i warsztaty edukacyjne;
- wydawnictwa w formie map, ulotek i folderów promocyjnych;
- utworzone szlaki turystyczne i ścieżki dydaktyczne;
- oznakowanie obiektów zabytkowych;
- baza informacji internetowej.

Obok monitorowania działań własnych w ramach gminnego programu opieki nad zabytkami, konieczne jest również monitorowanie innych przedsięwzięć związanych z ochroną i opieką nad dziedzictwem kulturowym, podejmowanych na terenie miasta, w których miasto nie uczestniczy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zakłada się finansowanie gminnego programu opieki nad zabytkami Białogardu z różnych źródeł publicznych, społecznych i prywatnych.

Źródła publiczne to m.in.:

- budżet państwa – środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na remont i konserwacje obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków;
- budżet Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie przy zabytkach archeologicznych, nieruchomościach i ruchomych wpisanych do rejestru zabytków;
- budżet samorządu wojewódzkiego – dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach - corocznie przyznawana przez Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego; granty i nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- budżet samorządu powiatowego wynikający z zapisów strategii rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu, z dziedzictwem kulturowym jako kierunkiem działania;
- własny budżet miasta Białogard w związku z uchwałą Rady Miasta Białogardu nr XXXVI/255/09 z dnia 11 lutego 2009 r. w sprawie zasad udzielania przez Radę Miejską dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, dochody własne instytucji kultury;
- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.:
 - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego;
 - Program Operacyjny Infrastruktury i Środowiska;
 - Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka;
 - Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej, np.: INTERREG VA (2014-2020);
- inne źródła zagraniczne.

Źródła prywatne to m.in.:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- wyznaniowych osób prawnych.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Urząd Miasta Białogardu uczestniczył już w pozyskiwaniu funduszy europejskich np. z Europejskiego

Funduszu Rozwoju Regionalnego, które przyznane zostały na rewitalizację Starego Miasta i terenu przy dworcu w Białogardzie. Współpracował także z miastem partnerskim w ramach projektu INTERREG IVA oraz innych projektach pozwalających na pozyskanie funduszy zewnętrznych. Zdobyte doświadczenie powinno być wykorzystane dla następnych tego typu działań. Istniejące możliwości sięgania po środki finansowe europejskie, krajowe, regionalne i powiatowe powinny być wykorzystywane przez samorząd miejski dla ochrony zabytków będących własnością gminy lub tworzenie programów dla pozyskiwania funduszy - włączających prywatnych właścicieli zabytków. Należy podkreślić konieczność propagowania wiedzy o dofinansowaniach wśród prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych, pokazywania możliwości oraz okazywania przez urząd pomocy merytorycznej.

12. ZAŁĄCZNIK

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych (stan na początek października 2014 r.):

- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe - Ochrona zabytków” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Ochrona zabytków archeologicznych” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe - Kultura ludowa i tradycja” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące wieloletniego programu operacyjnego „Kultura+” – www.mkidn.gov.pl
- Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne” - www.funduszeuropejskie.gov.pl/
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” – <http://www.efs.gov.pl>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” – <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>
- Informacje dotyczące programu operacyjnego „Programy Regionalne” - <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>

- Informacje dotyczące strategii, programów i funduszy dla organizacji pozarządowych –
<http://www.pozytek.gov.pl>
- Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym –
www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php